

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 85

VIRUS

INDHOLD

Peter Fini Henriques, Perle Møhl, Tina Gudrun Jensen og Bo Wagner Sørensen EN INTRODUKTION	3
Asmus Dall Gregersen MUNDBINDET SOM SOCIALT REDSKAB	13
Catrine Sundorf Kristensen, Mette Terp Høybye, Charlotte Nørholm, Malthe Barnkob Lehrmann, Julie Kampe Ziska, Andreas Roepstorff og Jens Seeberg VIRAL ETNOGRAFI	27
Charlotte Andreas Baarts DIGITALE FORBINDELSER Autoetnografiske udforskninger i en virusinficeret verden	47
Kamal Kahn Majid DIGT	63
Pia Juul Bjertrup og Landry Bambara ER COVID-19 ELITENS SYGDOM? Fortællinger om ulighed under covid-19-pandemien i Burkina Faso	65
Magnus Paulsen Hansen, Sabina Pultz og Helene Jepsen PLANER OM ET JOB? Et studie af arbejdsløshedsoplevelsen under coronakrisen i Danmark	83
POSITION Alexandra Jønsson „DET’ BARE EN VIRUS“ Semantisk magt og situationens forrang i lægehuset	111
MINDEORD Inger Sjørlev ANNE KNUDSEN 7.6.1948 – 1.4.2022	121
Steven Sampson ANNE KNUDSEN SOM ANVENDT SOCIALANTROPOLOG	127

ANMELDELSE

Finn Collin, David Budtz Pedersen & Frederik Stjernfelt (red.): *Menneskebilleder. Et analyseredskab*

129

Anmeldes af Lars Richard Rasmussen

LISTE OVER ANVENDTE EKSTERNE BEDØMMERE/REVIEWERE PÅ TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI

135

REDAKTIONEN HAR MODTAGET

137

FORFATTERLISTE

139

DANSKE RESUMEER

141

ENGLISH SUMMARIES

145

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

149

VIRUS

EN INTRODUKTION

PETER FINI HENRIQUES, PERLE MØHL, TINA GUDRUN JENSEN
OG BO WAGNER SØRENSEN

Meget er hændt, siden callen til dette temanummer blev formuleret i april 2020. De seneste to år har været præget af usikkerhed, begrænsninger i folks sociale liv, mundbind, coronatests og vaccinationer. Her to år efter er vi i Danmark ved at vende tilbage til et liv, som det så ud før coronakrisen, men med en bevidsthed om, at virussen er kommet for at blive, og at vi skal lære at leve med den.

Det oprindelige call til temanummeret Virus

„En tsunami af virus truer“, kan man læse i medierne. Covid-19 har ramt os, og de fleste har fået vendt op og ned på deres liv nærmest fra den ene dag til den anden. Vi følger med, når Statsministeriet indkalder til pressemøde, og vi følger med i dagens coronatal over smittede og døde. Vi lever i et liv i limbo i coronaland, som medierne kalder det. Møder og aftaler er aflyst. Arbejdspladser og skoler er lukket. Håndteringen af smittefaren har medført social isolation, fysisk afstand til andre, håndvask og afspritning, og vi lærer nye ord som smittekæder, værnemidler, coronaansvar og altansang. Gamle og kronisk syge er særligt udsatte. Dronningen kommer på banen og taler til nationen med en opfordring til at udvise ansvarlighed og tage hensyn. Vi ser også, som det ofte sker i samfund under akut stress, at der hamstres, at der er stigende vold mod kvinder og børn, og at presset på krisecentrene øges. Vi lærer dog også hurtigt at omstille os. Gåturen genopdages for manges vedkommende. Vi benytter os af vareudbringning i stigende grad, og vi gør udvidet brug af digitale medier. Vi har undervisning over nettet, holder skærm møder og sågar selskabelige sammenkomster.

Coronakrisen og smittespredningen viser med al tydelighed, at vi lever i en global verden. Men den viser også, hvordan staten markerer sig i krisetid, og hvordan konkrete stater kan følge forskellige strategier. Grænser lukkes, borger-

ne kaldes hjem, der gennemføres hastelove og initiativer, lønkomensation og hjælpepakker, der skal „holde hånden under“ dansk erhvervsliv og økonomi. Usikkerheden i den ellers så kontrollerede og trygge velfærdsstat Danmark er stor og svær for mange – hvornår „åbnes samfundet op“, hvordan og i hvilken takt? Og hvordan vil fremtiden se ud?

Coronakrisen vil givetvis blive genstand for forskning, også antropologisk forskning. Der er allerede forsket en del i usikkerhed i forbindelse med naturkatastrofer som for eksempel tsunamien i 2004, og der er forsket i AIDS-epidemien fra begyndelsen af 1980'erne. Indsigter fra denne forskningslitteratur kan være relevant at inddrage. Med dette call ønsker vi at få belyst spørgsmål som: Hvad gør coronakrisen ved folk? Hvordan har de erfaret krisen? Hvordan reagerer de på smittefare og usikkerhed? Hvad gør den ved folks oplevelse af starten som markant aktør? Sker der en aktualisering af „samfundssind“ og nationalfølelse? Hvorfor anlægger de nordiske lande forskellige strategier, og hvilken betydning har det? Hvordan fungerer balancen mellem tvang og frivillighed? Hvordan opleves coronakrisen af folk i lande uden for Vesteuropa? Hvad findes af konspirationsteorier om virussens opståen og udbredelse?

Artiklerne i Virus

Temanummerets artikler dækker nogle af de spørgsmål, der blev rejst i callen, men inddrager også nye og uventede tematikker. Mundbind var ikke en del af den danske indsats mod corona i begyndelsen af epidemien. Det var det til gengæld i mange andre lande. I artiklen „Mundbindet som socialt redskab“ viser Asmus Dall Gregersen på baggrund af feltarbejde i Frankrig, hvordan mundbind skifter betydning på tværs af sociale situationer og kan symbolisere både solidaritet og social distance. I „Viral etnografi“ beskriver Catrine Sundorf Kristensen og hendes seks medforfattere den antropologiske komponent af HOPE-projektet om danskernes adfærd og reaktioner under corona. Forfatterteamet argumenterer i den forbindelse for en metodisk fleksibilitet, der er tilpasset virussens veje i en kriselignende situation, hvorved en viral etnografi tager form. Det metodiske aspekt er også omdrejningspunkt for Charlotte Andreas Baarts' meget personlige artikel „Digitale forbindelser“, hvor hun går autoetnografisk til værks i udforskningen af sin egen transatlantiske kærlighedsrelation, der midlertidigt er sat på hold på grund af corona. Baarts udforsker samtidig en mere litterær skrivestil end den typisk faglige. Artiklen af Pia Juul Bjertrup og Landry Bambara stiller på baggrund af feltarbejde i Burkina Faso spørgsmålet: „Er covid-19 elitens sygdom?“ Fortællingen om covid-19 som de riges sygdom er nemlig udbredt, og ifølge forfatterne fungerer den som en kritik af social ulighed, som tilmed

skærpes under pandemien. I „Planer om et job?“, der er baseret på interview med et antal danske arbejdsløse, sætter Magnus Paulsen Hansen, Sabina Pultz og Helene Jepsen fokus på arbejdsløshedsoplevelsen under coronakrisen, herunder hvordan den midlertidige suspendering af de sædvanlige aktiveringspolitikker påvirker de arbejdsløse.

Artiklerne handler om alt det, virussen – nærmere bestemt coronavirussen – giver anledning til: coronakrise eller pandemi og dertil hørende adfærd, reaktioner, følelser, fortællinger, metodiske udfordringer, begrænsninger og muligheder. Derimod siger de ikke noget om, hvad virus generelt er for en størrelse rent medicinsk. Det gør til gengæld Alexandra Jønsson i „Det’ bare en virus“. Positionen redegør for, hvad det egentlig betyder, når lægen i konsultationen fortæller patienten, at det bare er en virus, som underforstået ikke lader sig behandle med antibiotika.

Medicinsk antropologisk forskning i virus

En mere generel medicinsk antropologisk drøftelse af virus finder også sted i et interview med Peter Aaby, som en af *Tidsskriftet Antropologis* redaktører, Perle Møhl, har foretaget til temanummeret *Virus*. Peter Aaby er antropolog fra Københavns Universitet i 1974, men har i det meste af sin karriere arbejdet inden for det medicinske forskningsfelt. Han har specialiseret sig i børnedødelighed og vacciner med udgangspunkt i Guinea-Bissau i Vestafrika. Her har han også etableret forskningsstationen Bandim Health Project, som følger befolkningens sundhed over tid og foretager studier af sygdomme, epidemier og faktiske virkninger af vacciner og andre sundhedsinterventioner. Bandim Health Project er i dag associeret med Syddansk Universitet (Syddansk Universitet 2021).

Aaby kom på opdrag af en svensk forskningsorganisation til Guinea-Bissau i 1978 for at undersøge årsagerne til den høje børnedødelighed som følge af mæslinger. Dødeligheden var på det tidspunkt på 50 procent før femårsalderen, og organisationen ønskede forskning i sammenhængen mellem underernæring og børnedødelighed. Aaby fandt imidlertid ikke empirisk belæg for, at børnedødeligheden skyldtes underernæring. I stedet viste han, at dødeligheden var størst blandt børn i store familier, som var blevet smittet i hjemmet. Og det blev omdrejningspunkt for hans disputats. Aaby blev dr.med. fra Københavns Universitet i 1988.

Generelt om Aabys arbejde

Peter Aaby fortæller i interviewet, hvordan han på baggrund af undersøgelser af en mæslingeepidemi med meget høj børnedødelighed i Guinea-Bissau kom til nye erkendelser af, hvordan epidemiske sygdommes udbredelse og konsekvenser hænger sammen med sociale og kulturelle forhold. Hans resultater fik ham på konfrontationskurs med etablerede medicinske paradigmer. Kort fortalt gik disse på, at den store børnedødelighed skyldtes underernæring og dermed svækket modstandsdygtighed. Resultaterne af Aabys statistiske undersøgelser viste imidlertid, at mængden af smitte, som det enkelte barn (og voksne) blev udsat for, var afgørende for risikoen for død eller et meget alvorligt sygdomsforløb.

Det er her, de sociale og kulturelle organisationsformer kommer ind. I en boform, hvor mange deler samme rum, har det først smittede barn generelt flere overlevelseschancer end de andre børn, det smitter, fordi de sidste er udsat for en større mængde smitte, samtidig med at inkubationstiden bliver kortere. Tesen er, at immunsystemet ikke kan følge med for de senest smittede i forhold til den første. Tesen om inkubationstiden har Aaby bygget på en undersøgelse af data fra den første mæslingeepidemi, der ramte Grønland i begyndelsen af 1950'erne. Mængden af smitte og den korte inkubationstid kan forklare, hvorfor det i høj grad var de fattige, der døde af mæslinger i europæisk sammenhæng. Der var en overvejende sandsynlighed for, at fattige levede tæt sammen i små rum. Derimod var det ikke de fattigste husstande i Guinea-Bissau, det gik ud over. De „rige“ mænd havde nemlig råd til flere koner og havde flere børn, hvilket forøgede koncentrationen af smitte. Det kan samtidig forklare, hvorfor mødre, der for eksempel tog syge børn ind til sig om natten, risikerede at blive mere syge og dø.

Aabys tese om mængden af smitte og ikke underernæring som en afgørende faktor mødte i begyndelsen meget stor modstand. Efter lang tids kamp endte det dog med, at hans tese overbeviste store dele af den medicinske verden, og han opnåede en medicinsk doktorgrad på baggrund af sine undersøgelser. Han siger selv, at noget af det, han har taget med fra antropologien, er at teste sine idéer i forskellige sociale og kulturelle kontekster.

I interviewet med Peter Aaby er der nogle interessante perspektiver på virus og vaccination, der kan hæftes på antropologiske diskussioner. For det første er der en kritik af den gængse tilgang, „vi“ (både den medicinske ekspertise, organisationer og lægfolk) har til sygdomme. Sygdomme er noget, der skal udryddes, hvilket i sig selv involverer bestemte opfattelser af sygdom og sundhed, hvilket jo med det samme gør det antropologisk interessant. For det andet og afledt af det første er der en kritik af den måde, vacciner bliver udviklet og testet på. Begge disse problemfelter er i spil, når det gælder coronapandemien.

Udryd sygdommen

Grundopfattelsen i den medicinske tænkning er, at konkrete sygdomme er noget skidt, og målet må være at udrydde sygdommen. Statsminister Mette Frederiksen har flere gange sagt, at vaccinerne er våben nummer et for at få bugt med denne ondartede sygdom. Samme synspunkt går igen på Sundhedsministeriets hjemmeside fra august sidste år, hvor sundhedsminister Magnus Heunicke udtaler:

Vaccinerne er vores bedste våben mod coronavirus, og høj tilslutning til vaccineprogrammet er en forudsætning for, at vi kan holde samfundet åbent, mens den smitsomme deltavariant stadig er i vores samfund. Desværre er der blandt de unge og i visse udsatte boligområder en lavere tilslutning til vaccinerne end i resten af befolkningen. Dette harmonerer ikke med regeringens målsætning om lighed i sundhed. Derfor iværksætter vi nu en særlig indsats for at få de sidste grupper med, så det bliver så nemt og trygt som muligt for alle at tage imod en covid-19 vaccine (Sundhedsministeriet 2021).

Aabys argument for en kritik af den gængse tilgang, sygdomsudryddelsen, starter med nogle fakta om dyr og menneskers „forhold“ til virus. Hver dyreart har sine vira, men man kan ofte bruge vacciner på tværs af arter. Det vil sige, at der er en eller anden form for kodning, der gør os modtagelige for andre arters virus eller vira. I stedet for at se virus som den skinbarlige ondskab vendes argumentet her delvist om. Hvis vi *har* virus, er det formodentlig, fordi den eller de også gør noget godt. Dette „godt“ er stimuleringen af det generelle immunsystem hos den enkelte. Selv de mæslinger, der har slået mange ihjel, har en positiv bivirkning. Efter en måned har de, der har haft mæslinger, en lavere dødelighed i det hele taget end dem, der ikke har haft sygdommen. Med andre ord har mæslingerne stimuleret immunsystemet på en sådan måde, at den enkelte er bedre beskyttet mod andre potentielt dødelige sygdomme. Aabys tese er ikke, at vi så skal lade mæslinger eller andre smitsomme virus sygdomme hænge frit, men at få en kontrol med epidemierne, der ikke nødvendigvis har udryddelse af den enkelte sygdom som mål. Han stiller selv et kontroversielt spørgsmål, når han siger, at epidemien slår mange børn ihjel, men at den måske redder endnu flere. Og hvis du tager krigshatten på og udrydder en sygdom, har du måske gjort mere skade end gavn. Det betyder givetvis ikke, at der ikke er visse sygdomme, det er godt helt at udrydde – kopper for eksempel.

Der tegner sig her en indgang til nogle større diskussioner inden for antropologien og anden samfundsvidenskab. Når Aaby siger, at vores største uudnyttede ressource er vores immunsystem i forhold til sundhed, rører han ved vores generelle forestillinger om, hvad sundhed er, ikke kun for den enkelte, men også samfundsmæssigt. Det, at den medicinske videnskab kaster sig over specifikke

sygdomme med udryddelse for øje, hænger sammen med den kontinuerlige specialisering og kategorisering, der kendetegner det komplekse samfund. Det komplekse samfund forestilles som en stor maskine med mange specialiserede dele, der skal arbejde sammen og kræver, at alle tandhjul er konstant vedligeholdte og velsmurte. I den medicinske verden udvikles specialer i forhold til stadig flere specialiserede dele af den menneskelige krop. Antropologien har en lang historie, der forholder opfattelsen af kroppen til opfattelsen af samfundet. Mary Douglas skriver for eksempel, at hun vil

... følge Mauss i at fastholde, at det menneskelige legeme altid behandles som et billede på samfundet, og at der ikke kan være nogen naturlig måde at betragte legemet på, som ikke involverer en social dimension (Douglas 1975:97).

Samtidig passer det også med en „vestlig“ personmodel, hvor vi hver især er et lille tandhjul. Den enkelte er her tænkt som et selvberørende individ, der fungerer som tandhjul i maskinen. I denne model er „det onde“ at finde inde i kroppen (Friedman 1988; Kolind 2007). Kroppen ses som et offer for udefrakommende virus, bakterier eller andet, ikke som en organisme i konstant samspil med andre arter, inklusive virus og bakterier.

Det er ikke Aabys tanke, at man ikke skal bekæmpe sygdomme, og heller ikke hans holdning, at der ikke er sket store sundhedsmæssige landvindinger ved specialiseringen. Hvad vi prøver at forfølge her, er, at den måde, vi tænker samfund og krop på, fremhæver og favoriserer, hvad man måske kunne kalde en reparationstankegang i forhold til sygdomsbekæmpelse. Man reparerer, når maskinen er i stykker. Mekanikeren står udenfor, parat med smørekanden. Men hvis nu samfundet er en størrelse, der i virkeligheden ikke metaforisk kan sammenlignes med en maskine, og hvis kroppen så heller ikke er det, men netop en organisme blandt andre, der samtidig er et slags feedbacksystem med en egen indre beskyttelsesmekanisme og en egen indre reparatør, får vi måske øje for, at maskinmetaforen „mutter“ andre måder at tænke sundhed på og andre måder at handle på for at fremme sundheden. For eksempel ved at følge Aabys tanke om, at immunsystemet er vores største uudnyttede ressource, og gøre noget for at stimulere selv samme immunsystem.

Det er klart provokerende at antyde, at en total krig mod en potentielt dødelig sygdom måske gør mere skade end gavn. Men følger vi Foucaults tanker om udviklingen i og af staten fra middelalderen frem til i dag, handler regeringskunsten i højere og højere grad om at sikre befolkningens liv og velfærd, udtrykt i begrebet biopower eller biomagt (Foucault 2003:242). Hvor Foucault før havde talt om disciplineringen af den enkelte krop (anato-mo-politics), handler biopower også om, hvordan større grupper af mennesker, eventuelt

hele politiske samfund, berøres af processer, der har at gøre med fødsel, død, produktion, sygdom osv. I det komplekse samfund er disse processer både et videnskabeligt og et politisk problem, og en del af regeringens opgave er at regulere disse processer. I forhold til emnet her melder der sig et spørgsmål om, hvorvidt måden, biomagten udspiller sig på („udryd sygdommen“) i forhold til den type sygdomme, vi taler om her, er fornuftig – altså, om der er „mere sundhed for pengene“ i at stimulere immunforsvaret ved at lade sygdomme, der kun er let belastende, brede sig, samtidig med at vi anvender typer af vacciner, der ser ud til at stimulere immunsystemet og forhindre alvorlige sygdomsudbrud. Så fokus flyttes fra fjernelsen af den enkeltes sygdom til befolkningens sundhed og modstandskraft som helhed. At acceptere at det kan koste enkelte liv, men at mange flere kan reddes. Mette Frederiksens holdning har hele tiden været, at én død af covid-19 er en tragedie og en for meget (Sørensen m.fl. 2021:44). Kan vi her se en forskel på en dansk og en svensk tilgang til pandemien? (jf. Knudsen & Rothstein 1994).

Vacciner er ikke bare vacciner

Og her er vi fremme ved Aabys idéer om vacciner. Aaby er bestemt ikke „anti-vaxxer“, tværtimod. Men han har nogle kritiske betragtninger i forhold til, hvilke typer af vacciner der udvikles. Her skal vi huske på oplysningen om, at vacciner (og virus) ikke altid er knyttet til en enkelt art. I interviewet skelner Aaby mellem levende vacciner og dræbte/inaktiverede vacciner. Ud over det er der de nyudviklede vacciner i forbindelse med coronaepidemien, de såkaldte mRNA-vacciner (medicin.dk).

Historisk har vacciner været levende vacciner, dvs. svækkede bakterier eller virus. Disse vacciner booster immunsystemet, hvilket de inaktiverede ikke gør. Ifølge Aaby gør de det modsatte, altså svækker immunsystemet, samtidig med at de naturligvis virker på den sygdom, de er udviklet til at bekæmpe.

Et problem i den forbindelse er ifølge Aaby, at vaccinerne virker forskelligt på forskellige mennesker og på piger og drenge. Det ser ud til, at de inaktive vacciner forøger dødeligheden blandt piger, fordi de på sigt svækker det generelle immunsystem, men ikke blandt drenge, der tilsyneladende bedre kan udnytte dem (jf. Syddansk Universitet 2021). Ifølge Aaby har det betydning for millioner af dødsfald på verdensplan. Coronavaccinerne er ikke levende og ikke testet for deres virkning på immunsystemet som helhed.

Vacciner er blevet religion, siger han. Det hele foregår på det medicinske paradigmes præmisser. Man bekæmper specifikke sygdomme uden blik for, hvilke konsekvenser det mere generelt har for vores sundhed. Men der også gode grunde

til det. Den etablerede medicin har store succeser bag sig. Dødeligheden er faldet enormt i de seneste mange år. Aaby mener, at det blandt andet skyldes, at der har været en række store vaccinationskampagner på verdensplan, der har været baseret på levende vacciner, for eksempel mæslinge-, tuberkulose- og poliovacciner. Igen har disse levende vacciner ikke kun reddet mange fra de aktuelle sygdomme, men også generelt boostet immunsystemet hos dem, der er blevet vaccineret, så de er delvist beskyttet mod andre sygdomme.

Aaby har påbegyndt undersøgelser af, hvorvidt mæslinge-, tuberkulose- og poliovacciner kan bruges som beskyttelse mod covid-19's værste følger. Han har blandt andet en hypotese om, at disse vacciner har en effekt, der reducerer risikoen for alvorlig lungebetændelse. Samtidig vil han tale for undersøgelser af, om for eksempel poliovaccine kan bruges som booster til covid-vaccinerne. Det ville være en billig måde at reducere risikoen for alvorlig covid-sygdom på.

Ovenstående giver anledning til at tænke over, hvordan vi generelt kulturelt opfatter virus, krop og sundhed for den enkelte og befolkningen som helhed. Disse opfattelser hænger sammen med den type af samfund, vi lever i, og de løsninger, som et samfundsproblem som en epidemi giver anledning til. Vores kendskab til mikroorganismene og det faktum, at de invaderer vore kroppe, formerer sig i dem, forstyrrer dem og eventuelt resulterer i død, får os til at forholde os til dem som en fjende. Vi ruster os på forskellig vis – passivt ved så vidt muligt at isolere os fra andre, aktivt ved igen så vidt muligt at ødelægge virus og bakterier. Det, Aaby peger på, er vel, at krig er metafor for vores liv med virus, men at der kan være gode grunde til at tænke over, om det er en adækvat metafor. Virus bliver samtidig personliggjort som en fjende, der angriber og truer os med tilintetgørelse (Lakoff & Johnson 2005:45). Med til denne personliggørelse hører, at virus nogle gange betegnes som „smart“. Den „regner ud“, hvordan den bedst muterer og formerer sig. Medicineren er i krig med sygdommen, og når vi ikke umiddelbart kender det præcise middel mod netop den virus, der er blevet identificeret, bliver opfattelsen, at man mangler et specifikt våben. Hele organiseringen af videnskaben, der har kurs mod større og større specialisering, får os måske til at glemme andre veje.

Krig kræver handling og stærkt lederskab. Regeringen har også leveret på den måde. „Lev med det“ var Mette Frederiksens ord til journalister og andet godtfolk, der forholdt sig kritisk til Statsministeriets departementschef Barbara Bertelsens offentliggjorte, groft formulerede sms-beskeder. Når der er krig, er vi på de høje nagler, og finker ryger af panden. Vi stod midt i en udryddelseskrig mod en farlig fjende. Dette er ikke en kritik af resolut indgriben i forhold til en ukendt virus, men et spørgsmål om, hvorvidt krigsmetaforen på længere sigt skal holdes i live. Det, Aaby peger på, er måske, at vi ikke skal slå fjenden helt ihjel, men „leve med den“.

Litteratur

- Douglas, Mary
1975 Naturlige symboler. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Foucault, Michel
2003 Society Must Be Defended. Lectures at the Collège de France, 1975-1976.
Translated by David Macey. First edition. New York: Picador.
- Friedman, Jonathan
1988 Persondannelse og det medicinske felt. Tre modeller. Stofskifte 18:147-56.
- Knudsen, Tim & Bo Rothstein
1994 State Building in Scandinavia. Comparative Politics 26(2):203-20. <https://doi.org/10.2307/422268>.
- Kolind, Torsten
2007 Afvigelse og personopfattelser. Tidsskriftet Antropologi 55:59-83.
- Lakoff, George & Mark Johnson
2005 Hverdagens metaforer. København: Hans Reitzels Forlag.
- Medicin.dk
<https://pro.medicin.dk/Laegemiddelgrupper/Grupper/211080>. Læst 14.4.2022.
- Sundhedsministeriet
2021 <https://www.regeringen.dk/nyheder/2021/turbo-paa-covid-19-vaccineindsatsen/>.
Læst 8.3.2022.
- Syddansk Universitet
2021 https://www.sdu.dk/da/om_sdu/fakulteterne/sundhedsvidenskab/nyt_sund/peter_aaby_udnaevnes_til_professor_i_vaccinationer_og_boernesundhed.
Læst 14.4.2022.
- Sørensen, Jesper F., Katrine F. Baunvig, Heidi Frølund Pedersen, Brian Arly Jacobsen, Lene Kühle & Peter B. Andersen
2021 Historiske og teoretiske baggrunde for COVID-19-pandemiens påvirkning af den danske befolkning. Artikel 3. Religionsvidenskabeligt Tidsskrift 72:42-67.
<https://doi.org/10.7146/rt.vi72.126500>.

MUNDBINDET SOM SOCIALT REDSKAB

ASMUS DALL GREGERSEN

I denne artikel stiller jeg skarpt på mundbindets sociale betydninger gennem en undersøgelse af den rolle, det kom til at spille for den sociale interaktion blandt medlemmer af en studenterorganisation i Marseille. Her blev mundbindspåbuddet i nogle situationer minutløst efterlevet og afvigelse sanktioneret, mens der i andre situationer tilsyneladende var en forventning om ikke at bruge mundbind.¹ Hvordan, spørger jeg i denne artikel, kan det være, at mundbindet, der fremstod som et symbol på coronasolidaritet og hensyn til fællesskabet, på den måde var genstand for varierende brug, og at det ikke blev brugt konsekvent af de unge universitetsstuderende? I overensstemmelse med andre antropologer, der har undersøgt betydningen af sociale praksisser i lyset af covid-19-pandemien, for eksempel i form af håndtrykket (Oxlund 2020), håndhygiejne (Dorman et al. 2020) og kropslig adfærd (Chao 2020), viser jeg, at foranstaltningernes betydning er situationel og flertydig. Jeg viser, at brugen af mundbind snarere end at være en individuel foranstaltning til forhindring af smitte var en social handling, der fungerede som et udsagn om brugerens forståelse af den sociale situation og forholdet til sine samtalepartnere, og argumenterer for, at manglende efterlevelse af mundbindspåbuddet ikke kan reduceres til et moralsk brist, men derimod var et produktivt socialt redskab i konstruktionen af fællesskab og intimitet.

Fra august til november 2020 gennemførte jeg mit specialefeltarbejde hos studenterorganisationen CLAN (pseudonymiseret) i sydfranske Marseille, hvor jeg undersøgte frivillighed under coronakrisen. Blandt de mange, der blev hårdt ramt af krisen i Frankrig, var flere studerende, der eksempelvis mistede studiejob og levede socialt isoleret på små kollegieværelser (Gourdon 2020; Vilain 2020). CLAN, hvis mærkesag var at tilbyde rådgivning til studerende om alt fra boligforhold til rettigheder, igangsatte hjælp til studerende i form af en ugentlig uddeling af fødevarer og hygiejneprodukter, en praksis, der sås på flere franske universiteter (Stromboni 2020). Arbejdet blev ledet af medlemmerne af CLAN, men var

afhængigt af hjælp fra andre studerende, der hjalp frivilligt til og i nogle tilfælde selv var modtagere af hjælpen. De studerende begrundede deres engagement med ønsket om at hjælpe, men gav også udtryk for, at de nød den gode atmosfære ved forberedelsen og uddelingen af poserne. Under den anden coronabølge i efteråret 2020 var social aktivitet i vidt omfang begrænset med først et udgangsforbud efter kl. 21 og senere en mere omfangsrig nedlukning, hvor udgang var begrænset til en time om dagen. I den situation var hjælpearbejdet, der i kraft af dets almene interesse fortsat var tilladt, en kærkommen mulighed for at forlade hjemmet, føle sig nyttig og socialisere med andre. Som jeg oplevede det, var en af de attraktive ting ved at engagere sig frivilligt under nedlukningen netop, at det åbnede et rum for socialitet, som man ellers var forment adgang til.

Ud over at deltage i selve hjælpearbejdet fik jeg lejlighed til at følge medlemmer og frivillige på tværs af organisationens andre aktiviteter som organisatorisk arbejde, faglige arrangementer og mere uformelt socialt samvær, der var højt prioriteret af organisationens medlemmer. Her blev jeg interesseret i de store forskelle i adfærd og normer, der gjorde sig gældende på tværs af sociale sammenhænge. Særligt i starten af feltarbejdet var jeg samtidig optaget af at leve op til coronarestriktionerne og gjorde mig umage for at forstå, hvornår det var forventet, at jeg brugte mundbind. Reglerne var simple nok: Mundbind var fra myndighedernes side påbudt overalt i det offentlige rum, således også udendørs, men det blev klart for mig, at der, i hvert fald i min omgangskreds, ikke var et klart sammenfald mellem reglerne og den faktiske brug. Det var denne oplevelse af skiftende sociale rammer og forsøget på at aflure normerne for coronaadfærd, der først gjorde mig opmærksom på den skiftende brug og betydning af mundbind og førte til, at jeg begyndte mere systematisk at notere dets anvendelse i mine feltnoter.²

Mundbind i social interaktion

I min tilgang til at forstå brugen af mundbind er jeg inspireret af metodiske idéer fra etnometodologien og konversationsanalyse, som tager udgangspunkt i detaljerede beskrivelser af små sociale fænomener (Sacks 1985:24). En kendt metode fra etnometodologien er feltets grundlægger Harold Garfinkels *breaching*-eksperimenter, der går ud på at bryde underforståede regler for social interaktion for at vise, hvordan normbrud sanktioneres (Harste & Mortensen 2013:232). I mit feltarbejde lod jeg mig inspirere af tanken om *breachinger* og iagttog, hvordan der blev reageret på andres brug af mundbind eller fraværet deraf. En sådan reaktion tog ved nogle lejligheder form som en ordre: „Tag mundbind på!“, som Vincent, et af CLANs medlemmer kommanderede med hævet pegefinger de få gange, en fremmødt til et af foreningens arrangementer ikke havde mundbind på. Ingen

ville i øvrigt beskyldte Vincent, et vellidt og jovialt medlem af organisationen, for at være regelrytter. En anden situation tog følgende form:

En stille eftermiddag i et af organisationens små 'supermarkeder', der har til huse i et køligt kælderlokale, sidder Amir og Justine og roder med det it-system, der holder styr på varerne. Amir, der er generet af sit mundbind, tager det af og lægger det fra sig. Da en midaldrende mand, der arbejder i samme bygning, senere træder ind i lokalet, søger Amir med et hurtigt blik over bordet og derefter ned på gulvet. Han trækker på skuldrene og vender så håndfladerne halvvejs opad, mens han med et blik rettet mod den nyankomne beder sig undskyldt for ikke at kunne finde sit mundbind.

Her viser Amir med sit kropssprog og efterfølgende mundtlige undskyldning, at han er klar over, at han har overtrådt en forventning; en forventning, der først blev aktuel, da manden trådte ind i lokalet. Harvey Sacks beskriver etnometodologien som studiet af de metoder, som personer bruger, når de „gør“ socialt liv (Sacks 1985:21). Sacks mener, at selv partikulære tilfælde af sociale aktiviteter grundlæggende er ordnede og altså ikke bare „støj“, der undsiger sig analyse. Ifølge Sacks kan vi forstå, hvordan sociale aktiviteter gennemføres, ved at beskrive og forstå virkningerne af de sociale objekter, som personer gør brug af i social interaktion (op.cit.24-25). Sociale objekter skal her forstås som interaktionelt betydningsfulde handlinger som for eksempel verbale udsagn eller bevægelser (med „objekt“ refereres der altså ikke til fysiske genstande). Jeg vil her betragte brugen af mundbind som sådanne sociale objekter for at se, hvordan de benyttes i forskellige situationer.

I eksemplerne ovenfor fremgår det, hvordan brugen af mundbind afhængigt af kontekst kan være en handling, der kalder på påtale eller forklaring, hvis den falder uden for forventningen. Men langt oftere var brugen af mundbind en uproblematisk del af hverdagen, der ikke påkaldte sig opmærksomhed. For at vise, hvordan mundbind typisk blev brugt, vil jeg nu gengive en dag med fødevareuddeling på en af universitetets campusser:

En gruppe frivillige og medlemmer af CLAN er i fuld gang med at opstille kasser med frugt og grønt til dagens fødevareuddeling, da en nyankommen tiltrækker sig opmærksomhed. Manden, der er ansat ved universitetet og har hjulpet med at organisere uddelingen, er på god fod med flere af de studerende, som han hilser på med et gensidigt stød med knyttet næve. En lille flok, der som de øvrige tilstedeværende alle er iført mundbind, samles omkring ham, mens han gennemgår nogle praktikaliteter med Camille, der leder arbejdet. Han minder os om, at vi skal huske at holde afstand og bære mundbind og gummihandsker, når vi åbner – det er vigtigt, fortæller han, fordi der i dag kommer politikere fra rådhuset og journalister, der vil fotografere.

Da vi lidt efter åbner for de første modtagere, har der dannet sig en 50 meter lang kø af studerende uden for bygningen. De står med afstand imellem sig og bærer alle mundbind, hvilket de ved indgangen mindes om af en tegning på et whiteboard. Modtagerne kommer ind en ad gangen og bliver ved det første bord registreret af Amir, der iført mundbind sidder bag en plexiglasskærm. Herefter modtager de en pose med konservesdåser og bevæger sig rundt langs bordene, hvor frivillige iført mundbind, gummihandsker og røde veste med CLANs logo står klar til at række modtagerne de grøntsager, de beder om. Ved det sidste bord bliver de tilbudt en pakke med genanvendelige mundbind af stof.

Som ventet er der to journalister fra en landsdækkende radiostation, der filmer og interviewer foreningens nyvalgte præsident Nicolas, der taler velformuleret og klart på trods af sit mundbind. Lidt senere kommer en gruppe med blandt andet universitetets præsident og folk fra rådhuset, der støtter projektet, og som i kraft af deres alder og formelle tøj skiller sig ud fra de overvejende unge studerende – de er dog ligesom de studerende alle iført mundbind. De taler med Nicolas og Camille, og inden de går igen, tager de et gruppefoto foran bordene med grøntsager.

Da de sidste studerende har været igennem, takker Camille de tilstedeværende frivillige og sætter en kasse med dåsesodavand frem, som vi drikker, mens et par medlemmer af CLAN småsnakker med nogle frivillige. Et medlem, der har medbragt et kamera, siger, at vi skal tage et gruppefoto – ‘med mundbind på’, tilføjer hun i en lidt sjov tone med hentydning til, at flere har sænket mundbindet, mens de drikker. Justine svarer mere alvorligt, at det ellers ikke kan komme på sociale medier. Efter selv at have taget af de resterende grøntsager forsvinder de sidste frivillige, så vi kun er medlemmer fra CLAN tilbage – ‘holdet’, som Camille kalder os. Stemningen er nu mere afslappet, og nogle har trukket mundbindet ned under næsen, mens vi slæber papkasser i containeren. Vi er sultne og beslutter os for, at et par stykker skal køre til McDonalds efter mad til os alle. I bilen på vej derhen har vi med undtagelse af Morgane trukket mundbindet under hagen. Jeg bemærker, at Justine og Camille, der som nyankomne i organisationen indtil nu har haft en overvejende professionel relation, nu sidder foran i bilen og taler mere venskabeligt. Efterfølgende sidder vi i solen på den underligt forladte campus og spiser med de andre, mens vi snakker frit om romantiske forhold. Ingen orker at tage mundbind på efter måltidet. Det føles lidt forbudt at sidde her og hygge os på campus, og vi skeler nervøst, da en vagt går forbi.

Jeg har med ovenstående beskrivelse forsøgt at illustrere, hvordan der i løbet af dagen i forskellige situationer gjaldt forskellige normer for brugen af mundbind. Under forberedelsen af uddelingen, hvor der er flere frivillige, der ikke kender hinanden, bærer alle mundbind, og forventningerne til dets brug bliver endda eksplicit italesat af den ansatte ved universitet, der minder os om at overholde dem, når der bliver fotograferet. Selve uddelingen af fødevarer tager form som en relativt formel situation, hvor forskellige grupper er til stede, og hvor de frivillige i kraft af deres veste med logoer repræsenterer foreningen udadtil. Her bærer alle ligeledes mundbind. Først da der kun er bekendte medlemmer af CLAN tilbage,

begynder folk at trække mundbindet under næsen for til sidst, da vi er sammen i et mere socialt sigte, at trække det under hagen eller tage det helt af.

Som jeg oplevede dagens forløb, var det en nærmest umærkelig overgang fra situation til situation og mellem forskellig brug af mundbind. Når brugen af mundbind ikke oftere er genstand for opmærksomhed, er det, fordi brugerne typisk er klar over den forventede brug i forskellige situationer og er i stand til at navigere i dette, på samme måde som de eksempelvis tilpasser deres sprog til forskellige situationer. Brugen af mundbind gav som vist ovenfor først anledning til opmærksomhed ved breachinger, når nogen overtrådte de underforståede regler. Den selvfølgelighed, der for det meste karakteriserer brugen af mundbind, er således resultat af brugernes interaktionelle kompetence.

Jeg vil dog ikke hævde, at der er tale om en binær logik, hvor der enten er strenge normer for mundbindsbrug eller slet ingen. Der er snarere tale om forskellige logikker, der i større eller mindre grad aktualiseres i bestemte situationer, og som kan overlappe eller vige for hinanden. For eksempel var det udbredt at trække mundbindet under næsen, hvilket virkede som et mellemstadium mellem almindelig brug og at trække det under hagen. Det skete også, at enkelte personers brug af mundbind skilte sig ud i en bestemt situation, for eksempel ved at nogen havde mundbind på i en situation, hvor de fleste ikke havde, hvilket oftere var tilfældet end det modsatte. På tværs af situationer var nogle af organisationens medlemmer generelt mere forsigtige, mens andre var hurtige til at tage mundbindet af, hvilket tyder på, at individuelle præferencer og vaner også spillede en vis rolle. Min pointe er dog, at den skiftende brug af mundbind langt overvejende var socialt bestemt. Hvordan kan det være, at der var denne forskel på mundbindsbrug i forskellige situationer? For at komme nærmere dette vil jeg diskutere, hvorfor det i første omgang var en udbredt praksis.

Sammen mod virussen

Antropologen Christos Lynteris udtalte i februar 2020 med hensyn til Østasien, at det at bære mundbind „er en handling, der udtrykker solidaritet under en epidemi“ (Lynteris 2020, min oversættelse). Sociologen Peter Baehr har tilsvarende argumenteret for, at brugen af mundbind under SARS-epidemien i Hong Kong i 2003 var et socialt ritual, der symboliserede ansvar for fællesskabet (Baehr 2008). Med mundbind, der skjuler ansigtet, træder den kollektive identitet frem og forstærker følelsen af en fælles skæbne, argumenterer han (op.cit.150). En lignende betydning blev ofte tillagt mundbindet under pandemien i Marseille. I det følgende udsagn giver Mélanie, der er frivillig hos CLAN, udtryk for, at mundbindsbrug er en del af et kollektivt ansvar for at inddæmme pandemien:

Interviewer: Hvorfor bærer du mundbind?

Fordi det er obligatorisk! Det er mest det, og fordi jeg ikke har lyst til at betale en bøde [...] I øvrigt så mener jeg, at hvis vi vil slippe af med virussen, er det nødvendigt at respektere reglerne. Og ærligt talt så er det ikke en stor ting at bære mundbind, vaske hænder og holde afstand. Når det kommer til stykket, er det en lille ting. Så hvis alle gjorde det, ville vi slippe hurtigere af med virus, og vi ville hurtigere kunne vende tilbage til normalen.

Interviewer: Hvad tænker du, når du ser en person, der ikke bærer mundbind?

Så har jeg lyst til at slå vedkommende. Fordi ... for at komme af med virussen skal det være kollektivt.

Mélanies stærke følelsesmæssige reaktion på overtrædelse af mundbindspåbuddet vidner om, at hun opfatter det som mere end et pragmatisk spørgsmål om at overholde reglerne og undgå bøder, hvad hun først giver udtryk for, og at hun opfatter brud på reglerne som en krænkelse af fællesskabet. En anden frivillig understregede, at det at bære mundbind også var et signal til andre om, at de burde gøre det samme. Sådanne holdninger er i overensstemmelse med forståelsen af mundbindsbrug som en social kontrakt, hvad eksempelvis Bretsch et al. (2020) har argumenteret for. På baggrund af tyske data viser de, at folk, der efterlever kravet om at bære mundbind, opfatter hinanden positivt, mens de sanktionerer dem, der ikke gør det, og at maskebrug generelt opfattes som et udtryk for prosociale hensyn (op.cit.21851-2). De frivillige udtrykte samme holdning til mundbind, når de lagde vægt på, at det handlede om ansvarlighed og respekt, og når de som Mélanie understregede det obligatoriske og det kollektive i mundbindsbrug.³

Det er værd at bemærke, at mundbindsbrug ikke spontant opstod som symbol på solidaritet. Det var derimod en praksis, der blev tilskyndet af både nationale og lokale myndigheder, hvad utallige skilte og plakater i det offentlige rum og på universitetet mindede om. Måske derfor var det netop i offentlige situationer, at der var den stærkeste forventning om brug af mundbind. I beskrivelsen ovenfor er det selve fødevareruddelingen, der bedst eksemplificerer en sådan situation. Her samles flere forskellige grupper: foreningens medlemmer og frivillige, modtagere af hjælpen, journalister og samarbejdspartnere, der tilsammen udspiller en slags offentlig forestilling. Her er det implicitte publikum en større gruppe end de umiddelbart tilstedeværende, og mange har et repræsentativt sigte med deres tilstedeværelse. I en sådan situation bliver mundbindets signal om en orientering mod et større moralsk fællesskab en vigtig forudsætning for deltagelse og anerkendelse. Generelt var der også en opmærksomhed i organisationen på de konsekvenser, det kan have at overskride påbuddet – om vigtigheden af, at foreningens medlemmer bærer mundbind på gruppefotos, siger Camille for eksempel: „Det kan miskreditere os og ødelægge vores image. Vi er nødt til at være upåklagelige.“ Ved oplæring af frivillige blev der ligeledes lagt vægt på at være „ultraeksemplarisk“ i forhold til coronaregler.

Brugen af mundbind kom altså til at betegne ansvar og en orientering mod et større moralsk fællesskab i form af samfundet som sådan, og denne betydning aktualiseredes derfor særligt i offentlige sammenhænge. Her er det interessant, at mundbindsbrug mere end nogen anden smitteforebyggende handling blev symbolet på solidaritet – det at holde afstand til andre mennesker blev, som jeg opfattede det, slet ikke tillagt samme betydning. Selvom kindkysset for det meste blev undgået, var andre former for berøring, såsom knytnevæhilsenen, stadig acceptable. På den måde blev mundbindet, nok i kraft af dets synlighed og letaflæselighed, symbolet på coronasolidaritet par excellence.

At tage masken af

Jeg har nu beskrevet mundbindets symbolske betydning og den rolle, det havde i det, jeg har kaldt „offentlige“ situationer. Men hvis mundbindet signalerede solidaritet med fællesskabet, hvorfor blev det så ikke anvendt konsekvent? Her vil jeg argumentere for, at netop de kvaliteter ved mundbindet, der gør det effektivt i skabelsen af det store fællesskab (dets evne til at uniformere og udviske personlige karaktertræk), kommer i vejen for personbårne relationer, hvor man ønsker at optræde mere som „sig selv“. Morgane, der diskuterer brugen af mundbind i en informationsvideo, forklarer:

Når man har mundbind på, gør man sig mindre forståelig. Og man bliver i mindre grad den person, man er. Det udvisker os halvt. Man bliver lidt som alle andre.

Morgane forklarer også, hvordan det i nogle situationer kan være nødvendigt kortvarigt at sænke mundbindet for at give folk mulighed for at genkende en. Ligeledes fortæller Camille, at mundbind begrænser intimitet, og at CLANs medlemmer derfor ofte undlader at bruge det, selvom de efter hendes mening burde:

Interviewer: Hvorfor er det vigtigt, at alle bærer mundbind i sådan en situation [arrangement med CLAN]?

For vores image. Og for at vise, at vi er ansvarlige. Bagefter, ja, når vi er få, lader vi det gå mellem os, men det burde vi virkelig ikke [...].

Interviewer: Er det ikke så vigtigt, når man er sammen med sine venner?

Jo, selvfølgelig er det vigtigt, men af vane gør vi det mindre. Men det er ikke godt. Vi prøver at gøre det.

Interviewer: Hvad vil det sige 'af vane'? Fordi det føles underligt at have mundbind på blandt venner?

Ja, man har lyst til at være intim.

Interviewer: Kan man ikke være intim med mundbind på?

Jo, men det er mere vanskeligt. Og i øvrigt er vi ikke vant til at være sammen med vores nærmeste med mundbind på.

At mundbind begrænser ens personlighed og hindrer intimitet kan være med til at forklare, hvad der er på spil i den tidligere beskrevne situation, hvor en gruppe medlemmer af CLAN tager mundbindet af, når de slapper af i hinandens nærvær efter fødevareruddelingen. Når dette i udgangspunktet foregår uden mundbind på, er det et udtryk for, at der er tale om en mere privat og venskabelig relation, hvor vennerne i modsætning til timerne før har et ønske om at udtrykke deres individualitet.

I sit studie af fremkomsten af mundbind under pestudbruddet i Manchuriet i 1910-11 argumenterer Lynteris for, at mundbind analytisk kan forstås som masker (Lynteris 2018:443). Masker har ifølge Lynteris at gøre med transformation af identitet og personlighed, og netop denne egenskab var synlig i Manchuriet, hvor mundbindet blev instrumentalt i den biopolitiske skabelse af en oplyst og hygiejnebevidst population (op.cit.443, 451-52). Jeg mener ligeledes, at mundbindet, som det blev brugt af de studerende i Marseille, havde kvaliteter, der gør det interessant at forstå som maske, idet det ikke alene transformerede den kollektive krop, men udførte en symbolsk funktion i gennemførelsen af hverdagslige sociale handlinger. Idet fødevareruddelingen er slut, afklæder de studerende sig ikke alene den vest, der markerer medlemskab af foreningen, men sænker ligeledes mundbindet, eller masken om man vil, og markerer på den måde overgangen fra den repræsentative rolle, de spillede før, til det selv, de portrætterer i deres indbyrdes venskabelige relationer. Den påfaldende forandring i en persons udtryk, som mundbindet og det at tage det af medfører, bliver således udnyttet socialt. Her er det indbydende at tolke på den franske betegnelse for mundbind, der netop er *masque* (maske), og som på dansk kan konnotere forklædning eller endda bedrag. At afklæde sig mundbindet afslører ikke alene en persons ansigtstræk og mimik, men kommer til at signalere oprigtighed og kan derfor være en handling, der er med til at skabe en personlig og intim relation.

Medlemmerne i CLAN oplevede altså, at mundbindsbrug introducerede en distance og upersonlighed i relationer, der var helt uproblematisk eller endda gavnlige i nogle situationer, mens den blev en forhindring og derfor undgået i andre. Det fik jeg selv at mærke i den første halvdel af feltarbejdet, hvor jeg var utålmodig efter at forlade min position som outsider og blive en del af „holdet“ af medlemmer af CLAN. En eftermiddag sad jeg efter at have gennemført et interview med en af de frivillige i et lille kælderlokale med fem andre af foreningens medlemmer og en sjette, der var med via video. Mens de andre morede sig højlydt, tilsyneladende ubekymrede over smitterisikoen ved ikke at bære mundbind i det lille lukkede lokale, sad jeg autoritetstro maskeret og fulgte med så godt, jeg kunne. Først da jeg blev overtalt til at optræde på video for at fortælle om mit feltarbejde og min oplevelse af organisationen og i den sammenhæng

tage mundbindet af, blev jeg rigtigt en del af samtalen. Det viste sig at blive et skridt i min gradvise optagelse i gruppen. Først senere gik det op for mig, at jeg ved at bære mundbind havde markeret en reservation over for dem og en distance i vores forhold, og at vores ændrede relation i lige så høj grad kunne henføres til, at jeg tog mundbindet af, som at jeg ved at lade mig filme satte mig selv på spil. Når mundbind er et symbol på solidaritet, men også afstand og distance, er det en stærk markering af familiaritet og tillid at tage mundbindet af over for nogen. Vi er nu tilbage til mit indledende argument om mundbind som et socialt objekt, der udfører en social handling – at tage mundbindet af eller på er netop en handling, der siger noget om den faktiske eller ønskede relation mellem samtaleparterne.

Smitte og social afstand

Mundbind fik altså forskellig betydning og brug i forskellige situationer og kom derved til at være et slags mål for den sociale afstand mellem de tilstedeværende. Det kommer til udtryk i følgende udsagn, hvor Morgane forklarer, at samvær i gruppen uden brug af mundbind ikke førte til en nævneværdig øgning af smittefaren, da de allerede sås så ofte:

Interviewer: Hvorfor er det muligt i nogle situationer at tage mundbindet af, mens det i andre situationer ikke er muligt?

Fordi når vi er ovenpå [i fællesområdet i bygningen] for eksempel, er vi sammen med andre mennesker, som ikke nødvendigvis har taget et valg om ikke at have mundbind på. Når vi bare er os nedenunder i det lille rum, ved vi, at vi om aftenen skal på bar, og at vi ikke kommer til at have mundbind på der [...], og vi kommer til at sidde tæt, så virussen kan spredes. Så hvis vi har taget det valg [baren], så gør det ikke noget at tage mundbindet af, når vi er i det lille rum i kælderen, og der kun er de folk til stede. Men hvis der kommer en eller anden, tager vi det på af respekt, for måske har den person ikke lyst til [at være sammen med folk uden mundbind].

Morgane, der her fortæller, at man ved konsensus kan ophæve brugen af mundbind inden for en mindre gruppe, udtrykker sig her i overensstemmelse med idéen om sociale bobler (*bulles sociales*), der også i Frankrig vandt indpas efter at være blevet introduceret af den franske sundhedsminister i september 2020. Ifølge konceptet om sociale bobler kan man udvælge en mindre, fast gruppe af familie eller venner, blandt hvem man kan slække på coronaadfærdsreglerne. Det er her interessant, hvordan forestillinger om smitte og risiko overlapper med opfattelser af sociale enheder på en måde, der minder om Mary Douglas' argument om, at idéer om rent og urent udtrykker symbolske systemer, der er billeder på

den sociale verden (Douglas 2002:4, 43). Ifølge Morganes ræsonnement giver mundbindsbrug bedst mening i det offentlige rum eller i møder på tværs af sociale grupper, da de netop i kraft af deres fremmedhed er smittefarlige for hinanden. Sociale relationer finder på den måde også symbolsk udtryk i mundbindet.

I sin evne til at udtrykke og skabe social nærhed og afstand udøvede mundbindet på den måde en funktion, der ikke er ulig de franske tiltaleformer. I Frankrig tiltales folk med *tu* eller *vous*, svarende til den nu sjældent brugte skelnen på dansk mellem „du“ og „De“. Mens „vous“ bruges til at vise respekt eller høflighed, ofte over for fremmede, ældre eller hierarkisk overordnede, bruges „tu“ mellem bekendte. I vid udstrækning fulgte brugen af mundbind samme logik. Jeg oplevede især, at der var en sammenhæng mellem de studerendes brug af den høflige tiltaleform og den samtidige brug af mundbind. Det ses eksempelvis i de situationer, hvor studerende visiteres til et af CLANs hjælpeprogrammer under et møde med et af organisationens medlemmer. Her gennemgår CLAN-medlemmet den studerendes økonomiske forhold og forklarer kravene og proceduren for at blive godkendt. Disse møders bureaukratiske form understreges af den samtidige brug af mundbind og et formelt sprog, der gør brug af pronomenet „vous“. At tage mundbindet af kan tilsvarende ses som analogt til det at være dus.

Mundbindsbrug kom altså blandt mine informanter til at lægge sig i forlængelse af etablerede sociale kategorier, der betegner social nærhed og afstand. Det var ikke i udgangspunktet et signal om tillid eller mistillid til folks hygiejne og adfærd, men derimod om den sociale afstand mellem personer i en given situation. Det kan hjælpe på vores forståelse af de brechinger, der optræder i social interaktion. Jeg gav indledningsvis et eksempel, hvor den frivillige Amir må undskylde for sit manglende mundbind over for en ældre mand. Her er det netop deres distancerede relation, der gør Amirs manglende mundbind til en interaktionel forseelse, der fremkalder en undskyldning, fordi han, omtrent som havde han tiltalt manden med „du“, kommer til at behandle ham med en til relationen upassende fortrolighed.

Konklusion

Jeg har argumenteret for, at mundbindet opfyldte en social funktion og blev brugt som et betydningsfuldt udsagn om karakteren af en nuværende eller ønsket fremtidig relation. Når jeg hævder, at brugen af mundbind primært var socialt bestemt og afhæng af den symbolske værdi, mundbindet blev tillagt, skyldes det dels, at der hos de mennesker, jeg færdedes blandt, ikke var nogen udbredt frygt for selv at blive smittet. Tværtimod var de fleste i kraft af deres unge alder ikke bange for at blive smittet og udtrykte hovedsageligt en frygt for at smitte andre. Man kunne

forvente, at individuelle præferencer ville spille en større rolle i en situation med større frygt for smitte. Brouard et al. finder for eksempel med franske data fra marts 2020, at både alder og følelsen af frygt i sammenhæng med pandemien var positivt korreleret med et mål for efterlevelse af tiltag til begrænsning af smitte (Brouard et al. 2020:257).

Jeg har med denne artikel forsøgt at vise, at efterlevelse af coronarestriktioner langtfra er en endimensionel faktor. Som med andre coronarelaterede adfærdssændringer er brugen af mundbind kontekstuel og situationel. Personer, der i nogle situationer bruger dem og har en stærk forventning om, at andre gør det samme, vil i andre situationer ikke gøre det. Som jeg har diskuteret, betragtes mundbindet blandt forskere som led i en social kontrakt, hvor efterlevelse opfattes som et udtryk for respekt for fællesskabet. Denne forståelse kan imidlertid ikke til fulde redegøre for den variation, hvormed mundbindet bruges. Som jeg har argumenteret for i denne artikel, er det ikke at bære mundbind ikke altid udtryk for en brist, men kan også være en konstruktiv social handling, der skaber intimitet og fællesskab, og som derfor bliver opfattet positivt af andre. Blandt de studerende i Marseille overskred mundbindet således dets rent biomedicinske funktion som smittehæmmende foranstaltning og fik anvendelse som socialt redskab. Forståelse af, hvordan efterlevelsen af restriktioner bliver til i en social sammenhæng, kan være nyttig, når myndigheder og beslutningstagere under denne og fremtidige epidemier skal udforme effektive og meningsfulde smitteforebyggende politikker.

Noter

1. Der er ikke min hensigt at fremstille medlemmerne og de frivillige hos CLAN som uansvarlige. Jeg oplever dem derimod som meget samvittighedsfulde borgere, både i forhold til coronarestriktionerne og deres frivillige arbejde, der er drevet af en oprigtig indignation over de forhold, som mange studerende i Frankrig lever under.
2. Ud over deltagerobservation er artiklen baseret på empiri fra ni interviews, hvor jeg havde inkluderet nogle spørgsmål om brugen af mundbind, samt en „fri oplysning“ (Bernard 2011: 224), hvor jeg bad to informanter om at nævne alle de grunde, de kunne komme på, til at bære mundbind og til ikke at gøre det. At gennemføre feltarbejde med mundbind viste sig også at være forbundet med særlige praktiske udfordringer og fordele. Eksempelvis blev det sværere at genkende folk. I andre sammenhænge opdagede jeg, at jeg kunne slappe mere af med mundbind på, fordi jeg oplevede, at det krævede mindre „ansigtsarbejde“ at spille rollen som den veloplagte antropolog i længere tid ad gangen.
3. I Danmark er begrebet „samfundssind“ blevet brugt til at udtrykke en meget lignende holdning.

Litteratur

- Baehr, William Peter
2008 City under Siege. Authoritarian Toleration, Mask Culture, and the SARS Crisis in Hong Kong. In: S.H. Ali & R. Keil (eds): *Networked Disease. Emerging Infections in the Global City*. Pp. 138-51. Malden, MA: Blackwell Publishers.
<https://doi.org/10.1002/9781444305012.ch8>.
- Bernard, Harvey Russell
2011 *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. 5th ed. Lanham, MD: AltaMira Press.
- Betsch, Cornelia, Lars Korn, Philipp Sprengholz, Lisa Felgendreff, Sarah Eitze, Philipp Schmid & Robert Böhm
2020 Social and Behavioral Consequences of Mask Policies during the COVID-19 Pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 117(36):21851-53.
<https://doi.org/10.1073/pnas.2011674117>.
- Brouard, Sylvain, Pavlos Vasilopoulos & Michael Becher
2020 Sociodemographic and Psychological Correlates of Compliance with the COVID-19 Public Health Measures in France. *Canadian Journal of Political Science* 53(2): 253-58. <https://doi.org/10.1017/S0008423920000335>.
- Chao, Sophie
2020 How COVID-19 Makes Us Use Our Bodies Differently. *The Familiar Strange* (blog), 11. maj. <https://thefamiliarstrange.com/2020/05/11/covid-body-use/>.
- Dorman, Annette, Catrine Sundorf Kristensen & Charlotte Nørholm
2020 Er der kø ved håndspritte? Om håndhygiejnens mange udtryk og betydninger under COVID-19 epidemien i Danmark. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* 17(33):173-78. <https://doi.org/10.7146/TFSS.v17i33.123597>.
- Douglas, Mary
2002 *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Gourdon, Jessica
2020 „Je suis comme un lion en cage“. Être seul et confiné dans un 18m2. *Le Monde*, 5. april. https://www.lemonde.fr/campus/article/2020/04/05/je-suis-comme-un-lion-en-cage-confine-seul-dans-des-petites-surfaces-l-epreuve-du-feu_6035604_4401467.html.
- Harste, Gorm & Nils Mortensen
2013 *Sociale samhandlingsteorier. I: H. Andersen & L.B. Kaspersen (red.): Klassisk og moderne samfundsteori*. 5. udgave. Side 217-49. København: Hans Reitzel.
- Lynteris, Christos
2018 Plague Masks. The Visual Emergence of Anti-Epidemic Personal Protection Equipment. *Medical Anthropology* 37(6):442-57. <https://doi.org/10.1080/01459740.2017.1423072>.
2020 Why Do People Really Wear Face Masks During an Epidemic? *The New York Times*, 13. februar. <https://www.nytimes.com/2020/02/13/opinion/coronavirus-face-mask-effective.html>.
- Oxlund, Bjarke
2020 An Anthropology of the Handshake. *Anthropology Now* 12(1):39-44.
<https://doi.org/10.1080/19428200.2020.1761216>.

- Sacks, Harvey
1985 Notes on Methodology. In: J.M. Atkinson (ed.): Structures of Social Action. Pp. 21-27. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511665868.005>.
- Stromboni, Camille
2020 Aide alimentaire aux étudiants. „C’est dur de venir ici, on n’a pas l’habitude de faire ça ...“. Le Monde, 25. maj. https://www.lemonde.fr/societe/article/2020/05/25/aide-alimentaire-aux-etudiants-c-est-dur-de-venir-ici-on-n-a-pas-l-habitude-de-faire-ca_6040621_3224.html.
- Vilain, Olivier
2020 Crise sanitaire, crise sociale. Le tsunami de la faim. Secours Populaire, 7. maj. <https://www.secourspopulaire.fr/idf/confinement-faim-tsunami-urgence-repas-alimentaire>.

VIRAL ETNOGRAFI

CATRINE SUNDORF KRISTENSEN, METTE TERP HØYBYE,
CHARLOTTE NØRHOLM, MALTHE BARNKOB LEHRMANN, JULIE
KAMPE ZISKA, ANDREAS ROEPSTORFF OG JENS SEEBERG

Siden december 2019 har coronavirus spredt sig fra Wuhan i Kina til resten af verden. Undervejs har virus ændret sig; den er muteret. Mens coronavirus og dens effekter er blevet kvantificeret i grafer og statistikker over smittetal, dødsfald og kontakttal, har antropologer verden over forsøgt at indfange sociale og kulturelle aspekter af pandemien. Ligesom virussen er muteret, har pandemien afkrævet en øget fleksibilitet og acceleration af etnografiske metoder. For hvordan planlægger man et feltarbejde under en epidemi, hvor omstændighederne skifter fra den ene dag til den anden? Hvordan udfører man et feltarbejde, når afstandskrav, nedlukninger og forsamlingsforbud sætter benspænd for deltagerobservation, interviews i fysisk samvær med informanter og længerevarende ophold i felten? Og hvilken rolle kan etnografisk viden spille under en epidemi? I denne artikel beskriver vi, hvordan antropologer i forskningsprojektet „HOPE – How Democracies Cope with COVID-19: A Data-driven Approach“ har arbejdet etnografisk i en viral kontekst.

En viral etnografi

En konsekvens af SARS-CoV-2-pandemien blev i februar og marts 2020 en udstrakt nedlukning af det offentlige rum i store dele af verden med omfattende konsekvenser for det private rum. I Danmark førte det til en langvarig nedlukning af store dele af samfundet fra 12. marts 2020. Dette medførte en umiddelbar antropologisk nødvendighed af at undersøge, hvordan virus påvirkede og transformerede hverdagen blandt forskellige befolkningsgrupper i Danmark. Samtidig stillede epidemien og nedlukningen nogle særlige betingelser for det etnografiske arbejde. Den epidemiske kontekst for etnografien var på samme tid med til at betinge genstandsfeltet og den antropologiske metode. Antropolog Celia Lowe be-

skriver viral etnografi som undersøgelsen af, hvordan mikrober transformerer den omkringliggende verden, og hvordan dyr, mennesker og mikrober sameksisterer i denne transformation (Lowe 2017:95). Dette metodologiske afsæt for at forfølge sameksistens med coronavirus rammesatte HOPE-projektets antropologiske komponent, der undersøger, hvordan coronaepidemien udspillede sig i ni lokale danske kontekster og transformerede hverdagslivet. Virus og myndighedernes håndtering heraf har fordret oplevelser og reaktioner, der til tider har været særegne for en enkelt kontekst og andre gange er gået på tværs af flere kontekster.

Foruden at fokusere på de sociale konsekvenser af mikrobiologiske processer har etnografiske metoder og viden antaget en viral form. Ligesom virus hurtigt spredte sig og gennem fysisk kontakt hagede sig fast i celler hos mennesker og dyr, blev evnen til hurtigt at finde vej til forskellige felter gennem eksisterende kontakter og tilpasse sig epidemiens omskiftelighed central for dataindsamlingen. Endvidere er den antropologiske viden indgået i et videnskredsløb, der har informeret den nationale epidemihåndtering og således påvirket virus' muligheder for at sprede sig i befolkningen.

Vi har afsøgt hverdagsliv under epidemien gennem en række kontekstualiserede spørgsmål for hvert af delprojekterne,¹ som strakte sig over kritiske samfundsfunktioner, kronisk syge, skoler, unge, etniske minoriteter til modkulturer med alternative fortolkninger af coronasituationen. Tilsammen udgjorde de i alt ni delprojekter en collage af viden om coronaepidemiens konsekvenser på tværs af grupperinger i det danske samfund.

Delprojekterne knytter sig til tre overordnede tematikker. Delprojekterne om personer med henholdsvis psykiske sygdomme, ADHD og kroniske lungesygdomme fremskriver krisens konsekvenser for somatiske og psykiske sårbarheder i coronakrisen. Projekterne på skolen, fødevarelageret og hospitalet fokuserer i højere grad på coronarestriktionernes betydning for hverdagen på arbejdspladsen og frontlinjearbejdets konsekvenser for den enkeltes hverdag i øvrigt; disse projekter fokuserer også på institutionelle sårbarheder. Endelig kaster delprojekterne om unge, etniske minoriteter og autoritetskritiske grupper lys på, hvordan coronakrisen har affødt forskellige former for social stigmatisering og oplevelser af at blive overset, men også frustration og vrede.

Den forhåndenværende felt

Det klassiske etnografiske feltarbejde er sædvanligvis et produkt af indgående planlægning i samspil med det sociale livs uforudsigelighed. Fra en projektidé indfinder sig, til man har oparbejdet adgang, defineret et forskningsspørgsmål, lagt en plan for, hvilke metoder der skal tages i brug, og rejst penge til projektet,

går der ofte lang tid, inden man som etnograf sætter sin fod i felten (jf. Marshall & Rossman 1995; Bundgaard & Gammeltoft 2018; Marcus 2016). George Marcus beskriver den paradoksale relation mellem antropologiens vedholdende idealisering af det langsommelige etnografiske arbejde og ønsket om at bidrage med aktuel viden (Dalsgaard & Nielsen 2016:3; Marcus 2016:145). Under coronaepidemien har behovet for aktuelle kvalitative indsigter krævet en accelerering af det etnografiske arbejde.

Den antropologiske komponent har løftet den væsentlige opgave i HOPE-projektet at skabe varieret og kvalitativt forankret viden om forskellige behov, opfattelser og adfærdsmønstre i befolkningen. Herigennem har det antropologiske arbejde bidraget til, at epidemihåndteringen kunne styrkes gennem en indgående viden om, hvordan coronavirus transformerede hverdagslivet i meget forskellige sammenhænge, og hvilke erfaringer sameksistensen mellem virus og mennesker skabte. Corona blev meget hurtigt, hvad Marcel Mauss beskriver som en total social kendsgerning (Mauss 2002 [1923-1924]:100), hvori alle aspekter af samfundet – økonomi, politik, socialt liv osv. – er manifesteret i en eller anden grad. I lyset af virus' hurtige spredning opstod et behov for hurtigst muligt at igangsætte dataindsamling på tværs af forskellige grupper i samfundet. Med de ovenfor nævnte delprojekter søgte vi at dække befolkningsgrupper, som kunne bidrage med forskellige perspektiver på og oplevelser af krisen, samtidig med at de også repræsenterede signifikante positioner: mennesker med særlige sårbarheder, andre, som skulle være til stede fysisk på arbejdspladsen, mens andre arbejdede hjemme, og grupper, der på forskellige tidspunkter blev italesat som særligt problematiske af politikere og i medier i Danmark. Den præcise sammensætning af felterne var dels en pragmatisk afsøgning af umiddelbart tilgængelige felter i dagene umiddelbart efter nedlukningen i marts 2020 og dels en prioritering af særligt relevante felter i forhold til virus, som man kendte den på det tidspunkt. Eksempelvis måtte vi afstå fra at inddrage plejehjem i undersøgelsen, da vi ikke umiddelbart kunne skabe adgang, mens vi prioriterede lungesygdom som felt, givet virus' alvorlige påvirkning af luftvejene.

I flere af delprojekterne kunne vi mobilisere dele af allerede eksisterende netværk, hvilket gjorde det muligt relativt hurtigt at skabe adgang for feltarbejde. Et eksempel herpå er delprojektet, der handler om hverdagslivet med ADHD under coronakrisen. Inden krisens begyndelse havde Vandborg påbegyndt sit ph.d.-projekt om tid og tidshåndtering i familier, der lever med ADHD. Hun havde desuden som uddannet sygeplejerske tidligere arbejdet i en ADHD-klinik. Vandborg kunne således trække på stor viden og forforståelse og bringe sit netværk i spil. I såvel dette som i delprojekterne om psykiske sygdomme og kronisk lungesygdom har Facebook endvidere spillet en central rolle i rekrutteringen af informanter. I delprojektet om kro-

nisk lungesygdom resulterede et opslag i Lungeforeningens Facebook-gruppe og en invitation i deres ugentlige nyhedsbrev hurtigt i respons fra 103 personer. Tallet alene tyder på, at projektet havde stor relevans for denne gruppe.

Det forudgående kendskab har i flere tilfælde tilladt os at indtage dobbeltroller som både insider og outsider i vores respektive felter. Her har vi kunnet træde ind i kontekster, som vi på forskellig vis havde forudgående kendskab til, så vi hurtigt kunne igangsætte dataindsamling. I bogen *Rapid Ethnographies*, der blev til under COVID-19-pandemien, beskriver Cecilia Vindrola-Padros, hvordan eksisterende viden er med til at skabe en mere fokuseret etnografisk tilgang (Vindrola-Padros 2021:54-55). Ved lige netop at trække på vores forskellige forudgående netværk og kendskab til en række felter var vi i stand til at accelerere den indledende adgangsforhandling og introduktion til felterne. Vores forudgående kendskab betød, at vi fra starten var i stand til at specificere vores forskningsspørgsmål til de respektive felter. I flere af delprojekterne kendte vi desuden og havde opbygget tillidsrelationer til de personer, der blev vores informanter.² Denne dobbelte relation har haft etiske implikationer, der har afkrævet refleksioner om grænsen mellem den forudgående relation og relationen som antropolog og informant. Strategien har dog også betydet, at vi i flere felter har kunnet bruge mindre tid på kortlægning af interne strukturer og relationer og i højere grad anlægge et mere specifikt fokus på coronaepidemiens konsekvenser i den respektive kontekst (jf. Vindrola-Padros 2021:54-55; Wall 2015). Ligeledes har det forudgående kendskab til felterne også betydet, at vi i tillæg til den viden, vi har tilegnet os gennem udsagn fra vores informanter, har kunnet identificere forandringer i felten afstedkommet af coronaepidemien.

Feltarbejde på afstand af informanten

Risikoen for smitte og myndighedernes retningslinjer var et vilkår for etnografisk arbejde under coronakrisen. Virus producerede et behov for at udvikle en fleksibel etnografi, der kunne tilpasses epidemiens ændringer. Det gav dårligt plads til klassiske etnografiske dyder såsom langvarig, fysisk tilstedeværelse. Marcus har tidligere argumenteret for antropologi som en open-ended designproces, der kontinuerligt revideres (Marcus 2009:28). Evnen til løbende at tilpasse sin metode efter felten er altså ikke særegent for vores virale etnografi. Vores antropologiske arbejde under coronakrisen adskiller sig dog ved den akuthed, hvormed dataindsamlingen skulle igangsættes, og hvordan vi dynamisk og kontinuerligt måtte navigere og tilpasse os den virkelighed, som virus og epidemihåndtering formede. Fremfor at være resultat af en indgående metodisk designproces blev de enkelte feltarbejder formet og sammensat sideløbende med dataindsamlingen

i en accelereret feedbackproces, hvor skift i epidemien har affødt skift i vores fokus. Et eksempel herpå ses i delprojektet om de hospitalsansattes hverdag under epidemien. Her havde akutmodtagelsen på et større universitetshospital fra starten udgjort hovedfokus. Akutmodtagelsen havde gennemgået en større omorganisering for at imødekomme et stort indtog af patienter med covid-19, der dog udeblev i den tidlige del af epidemien. I kontrast hertil oplevede en anden by i Danmark at blive regionalt epicenter. Her så man et højt smittetryk blandt både patienter og ansatte på det lokale regionshospital. Ved at inkludere ansatte herfra, hvor situationen adskilte sig markant fra universitetshospitalet, fik vi mulighed for at opnå en mere nuanceret forståelse af epidemiens konsekvenser for det danske hospitalsvæsen.

For mange etnografer verden over betød smitterisikoen, at feltarbejdet foregik helt eller delvist digitalt gennem eksempelvis telefonsamtaler og videochat (fx Brinkworth et al. 2020:97; Lems 2020). På samme måde kom vores etnografi til at spejle mange af vores informanternes (og vores egen) øvrige hverdag, hvor arbejds møder, undervisning og fysisk samvær var rykket online. De politiske og samfundsmæssige greb for at inddæmme coronavirus skabte således en fælles erfaring mellem antropolog og informant, ligesom de betingede mødet og samværet med informanter. Da vi var ude af stand til at udføre fysisk feltarbejde blandt eksempelvis personer med kronisk lungesygdom og elever i grundskolen under nedlukningen, blev ugentlige dagbogsindlæg, logbøger og andre refleksionsøvelser centrale metodiske greb i dataindsamlingen.

Dagbøgerne, der er skrevet in medias res, giver et særligt indblik i forandringer i den enkeltes hverdag og følelser som følge af coronakrisen og de omskiftelige retningslinjer. Et eksempel på det er Grethe, der er 78 år og med i delprojektet om erfaringer med kronisk lungesygdom. I perioden 13. maj til 2. juli 2020 skrev Grethe 16 dagbogsindlæg. Her beskriver hun sine ture til fysioterapeuten, sin glæde ved endelig at kunne holde et fysisk møde i den bestyrelse, hun er med i, og sin ærgrelse over at få endnu en rejse aflyst som resultat af Udenrigsministeriets anbefalinger. Samtidig optræder Grethes demenssyge mand, der bor på plejehjem, centralt i alle indlæggene sammen med beskrivelsen af den tristhed og frustration, der følger af først ikke at måtte besøge ham og senere af de begrænsede besøgstider og -forhold.

Jeg er rigtig ked af det, fordi jeg stadig kun må besøge min mand på plejehjemmet i en halv time to gange om ugen i et telt i baghaven til plejehjemmet. Jeg tror, at han er i langt større fare for at dø af ulykkelighed og ensomhed end af covid-19.

Dagbogsmaterialet tydeliggør både konkrete hverdags erfaringer og emotionelle – og i tilfælde som Grethes uigenkaldelige – konsekvenser af krisen.

Også nogle elever i grundskolen skrev dagbog. Under nedlukningen i foråret 2020 fik eleverne som en del af deres skolearbejde stillet en række corona-relaterede refleksionsopgaver, som vi fik lov at indsamle. En gruppe elever i 8. klasse har således skrevet essays med overskriften „Da min verden lukkede ned“. Skoleopgaverne giver et indblik i, hvad der fyldte for den enkelte – for én er det koncentrationsbesvær i onlineundervisning, for en anden er det tilvænnin-gen til en ny dagsrytme. De tydeliggør ligeledes gennemgående tematikker som savnet af venner og glæden ved at tilbringe mere tid med forældre og søskende. Tekstmaterialet, der baserer sig på åbent formulerede opgaver, har givet et indblik i elevernes hverdag og de tanker og oplevelser, som epidemien har affødt.

Konsekvenserne af coronaepidemiens viralitet var således ikke alene objekt for det etnografiske arbejde, men også med til at sætte de metodiske rammer for det antropologiske projekt at undersøge epidemikontrollens konsekvenser. Disse rammer var med til at generere særlige indsigter i styrker og udfordringer hos eksempelvis kronisk syge lungepatienter og skoleelever.

Etnografisk risikovurdering

Den store bevægelse fra det fysiske til det virtuelle er dog ikke hele fortællingen om samfundet under nedlukningen. Nogle felter havde samfundskritisk status, hvor ansattes fysiske tilstedeværelse var nødvendig og udpeget som central for samfundets opretholdelse under epidemien. Det gjaldt eksempelvis hospitaler og fødevarelagre. Ligeledes åbnede nogle områder af samfundet tidligere end andre, men med helt nye rammer og mulighedsrum for menneskeligt samvær. Skolen var et sådant område. Her var skolegården nu opdelt i adskilte legeområder og eleverne i nye sociale konstellationer.

I andre dele af samfundet såsom blandt informanterne i delprojektet om systemkritiske fællesskaber fastholdt man og insisterede på det fysiske nærvær på trods af virus og støttede ikke de rammer for eksistens, som myndigheder-nes retningslinjer udstak. I sådanne fællesskaber, hvor de dominerende rammer blev afskrevet, var den fysiske, etnografiske tilstedeværelse afgørende for at skabe forståelse og indsigt i modbilleder af epidemiens samfundsmæssige konsekvenser. I epidemiens kontekst blev det pludselig nødvendigt at foretage en vurdering af antropologens sikkerhed og risiko for smitte. Den fysiske del-tagerobservation på skole, hospital og fødevarelager såvel som i de systemkri-tiske fællesskaber krævede, at både ledelsen af den antropologiske komponent, de respektive informanter og institutioner og den enkelte antropolog vurderede, at det var forsvarligt og trygt. Coronavirus skabte særlige krav og overvejelser om sikkerhed, retningslinjer og værnemidler, der ikke alene var objekt for da-

tainsamlingen, men også centrale elementer i aftaler om adgang og muligheder for denne dataindsamling.

Det forholdt sig omvendt for delprojektet om de systemkritiske fællesskaber. I disse grupper blev der rejst tvivl om alvorligheden af covid-19 og tiltag som afstandskrav og mundbind, der blev gjort lovpligtig flere steder i det offentlige rum i løbet af sensommeren 2020. I levestællesskabet Stjernepaladset oplevede Lehrmann således, hvordan kram, fællesspisning, nærkontakt og fravalg af håndsprit var en fast del af dagligdagen. Havde Lehrmann insisteret på at følge myndighedernes retningslinjer, bruge mundbind og undvige kram, ville det have undermineret muligheden for at udføre feltarbejde. Også i de fysiske felter smeltede vores forskningsobjekt således sammen med rammerne for dataindsamlingen.

Den virale etnografi skabte særlige muligheder for metodiske eksperimenter. Det virale rammesatte i udstrakt grad metodologiske greb og medførte opmærksomhed på og refleksion over, hvordan virus transformerede både felten og etnografens tilstedeværelse.

Muterende metoder

Som så mange andre forudså vi ikke i foråret 2020, at coronaepidemien ville strække sig ind i 2021. Mens dataindsamlingen i de syv indledende delprojekter sluttede i sensommeren 2020, fortsatte coronavirus med at sprede sig i Danmark og resten af verden som resultat af dens evne til at skabe nye mutationer. HOPE-projektets antropologiske komponent gik ind i en ny fase, hvor metoderne ændrede form. Mens den kvalitative dataindsamling det første halve år af epidemien foregik adskilt fra projektets kvantitative komponenter, blev disse nu delvist integreret i det etnografiske arbejde.

Steffen Jöhncke beskriver, hvordan man som antropolog i tværfaglige samarbejder ofte oplever at træde ind i felter, hvor samarbejdspartnere allerede er eksperter på et givet område, og hvor der eksisterer forskellige faglige interesser (Jöhncke 2018:128-29). Coronaepidemien skabte imidlertid en ikke før set samfundssituation med en meget begrænset forudgående ekspertviden om en sådan krises sociale og kulturelle konsekvenser. Denne situation affødte et generelt behov for viden på tværs af fagligheder på baggrund af en fælles interesse i at bidrage til epidemihåndteringen. Siden marts 2020 har HOPE-projektet indsamlet store mængder spørgeskemadata på tværs af en række lande,³ der omsat til grafer og søjlediagrammer viser udviklingen i tematikker såsom befolkningens indstilling til myndighedernes håndtering af coronakrisen, vaccinetilslutning og grader af ængstelighed og optimisme. Samlet i rapporter er disse resultater løbende blevet

gjort offentligt tilgængelige på forskningsprojektets hjemmeside, ligesom de er blevet delt med de nationale myndigheder og i den forbindelse jævnligt refereret til på pressemøder om håndtering af coronakrisen. Dette kvantitative materiale har tydeliggjort tendenser i, hvordan coronaepidemien har påvirket befolkningen i Danmark. Statistiske tendenser forklarer ikke nødvendigvis de underliggende faktorer. Tal fra starten af oktober 2020 viste for eksempel, at omkring 80 procent af befolkningen ville tage imod en kommende vaccine (Petersen & Roepstorff 2020a:12). Men de forklarede ikke, hvad tilliden til vaccinen skyldtes, hvad der var på spil for de sidste 20 procent, eller hvad der potentielt kunne ændre disse holdninger. Her kom etnografien til at spille en central rolle.

I forbindelse med udrulningen af vacciner imod corona udførte vi i starten af 2021 en række fokusgrupeinterviews med unge samt personer med kroniske lungesygdomme. Ydermere udførte vi en række kortere interviews på offentlige steder i Aarhus og på Vaccinationscenter Silkeborg. Dette materiale viste, hvordan vaccinerne for mange udgjorde et håb for coronaepidemiens afslutning. Materialet tydeliggjorde dog også, hvordan en person samtidig med at tilslutte sig vaccinen kunne opleve tvivl relateret hertil. Et eksempel herpå er Keld, der er deltager i delprojektet om kroniske lungesygdomme, og som i et fokusgrupeinterview i starten af januar 2021 fortæller: „Jeg tager gladeligt imod hver eneste vaccination, for så glad er jeg for livet [griner].“ I samme interview giver Keld dog også udtryk for en tvivl relateret til den hurtige udvikling af vaccinen og producenternes incitamenter:

Og kan vi allesammen være trygge ved, at de alle sammen kun har vores bedste i deres optik, eller er det bare, at de skal tjene penge, eller hvad er det? Nu ser de en mulighed for det på en eller anden måde, ikke? Jeg håber det selvfølgelig ikke. Jeg håber selvfølgelig, de har rent mel i posen. Men jeg kan godt have mine tvivl nogle gange.

Endvidere kunne vi se, hvordan det at tage imod en vaccine for mange udgjorde en samfundspligt – hvad enten de fik tilbudt den populære vaccine fra Pfizer-BioNtech eller den mindre populære fra AstraZeneca, der senere blev fjernet fra det danske vaccineprogram (Nørholm & Kristensen 2021).

Det etnografiske materiale har været med til at synliggøre vigtigheden af at anerkende tvivl og behovet for transparens for at opretholde tillid til såvel vaccinerne som myndighederne selv. Det etnografiske arbejde har bidraget til HOPE-rapporterne og er beskrevet i blogposts på forskningsprojektets hjemmeside.

De ni antropologiske delprojekter har anvendt en række forskellige kvalitative metoder, heriblandt fysisk feltarbejde, virtuelle interviews og dagbøger, der kan placeres inden for kendte etnografiske traditioner. Med integrationen af

kvantitative data fik vores metodologi efter september 2020 i højere grad karakter af et såkaldt „sequential explanatory design“ (Ivankova et al. 2006:4-5). Her tog dele af vores etnografiske dataindsamling og analyse udgangspunkt i kvantitative observationer. Mens statistisk materiale bidrog med en generel forståelse af befolkningens erfaringer med corona, var det etnografiske arbejde ikke alene med til at forfine og forklare de statistiske fund (ibid.). Det indfangede også perspektiver, der ikke afdækkes af spørgeskemaet. Vi opsøgte folk på lettilgængelige lokationer som biblioteker og kulturinstitutioner, viste dem epidemiens grafiske repræsentationer og bad dem dele deres tanker om dem. Graferne skabte et konkret og fokuseret udgangspunkt for at udføre interviews med en række danskere og indfange deres umiddelbare refleksioner over egen og andres håndtering af coronakrisen. Trods epidemiens allestedsnærvær gjorde det konkrete udgangspunkt i grafer og søjlediagrammer det muligt at holde interviewene korte og fokuserede, så det var muligt hurtigt at bearbejde materialet. Ved at tage udgangspunkt i den seneste rapport kunne vi bidrage med aktuelle etnografiske observationer i den næste, der udkom nogle uger senere. På trods af geografiske begrænsninger har indsigterne været med til at forklare og uddybe de statistiske observationer. I løbet af september og oktober 2020 viste det statistiske materiale eksempelvis en svagt faldende tillid til, at den danske regering førte den nødvendige politik i forhold til håndteringen af coronavirus (Petersen & Roepstorff 2020b:17). Vi spurgte efterfølgende om den enkeltes oplevelser af den politiske håndtering af corona, om tanker om den statistiske fordeling, og hvordan det harmonerede med erfaringer i ens egen hverdag. Interviewene tydeliggjorde en oplevelse af manglende videnskabelig evidens for regeringens beslutninger og en generel træthed over den lange krise som konkrete årsager til faldet i tilliden (Petersen & Roepstorff 2020c:14).

HOPE-rapporterne er løbende blevet delt med de ansvarlige myndigheder, ligesom der fra forskellige medier har været interesse i kvalitative såvel som kvantitative datafund. Mens det er umuligt at måle etnografiens effekt, har den således haft potentiale til at informere myndighedernes beslutningsprocesser. Der synes da også at være et vist sammenfald mellem statsminister Mette Frederiksens beskrivelse i sin nytårstale 1. januar 2021 af, hvordan befolkningen stod sammen gennem „... alle de små handlinger, som summer op til den store bedrift“ (regeringen 2021) og udtrykket „mikrovalg“, der blev introduceret i den dengang seneste HOPE-rapport i en beskrivelse af interviewpersonernes strategier for at holde en coronasikker jul (Petersen & Roepstorff 2020d:9).

Etnografi på sociale medier

I efteråret 2020 fik en populær dansk influencer deaktiveret sin profil på Facebook efter at have delt information om corona i strid med myndighedernes udmeldinger. Det pirrede vores interesse for repræsentationer af corona på Facebook. På den baggrund udviklede vi en struktureret ugentlig indsamling af offentligt tilgængelige data på Facebook gennem CrowdTangle, et digitalt redskab, der tillader brugeren at indsamle og følge udviklingen i offentlige Facebook-opslag (CrowdTangle 2021). Med brug af CrowdTangle indhentede vi data i form af Facebook-opslag på baggrund af specifikke søgeord såsom „vaccine“, „vaccination“ og „maske“, sideløbende med at vi fulgte udvalgte grupper og sider. I disse onlinefora indtog vi en passiv, ikke-particinatorisk position (Costello et al. 2017:1) som „fluen på væggen“. Vi deltog ikke i de samtaler og diskussioner, der fandt sted. I stedet indsamlede vi data om for eksempel gruppernes vækst og overordnede holdninger til vacciner og regeringen uden anden kontekstualiserende viden om personerne bag opslagene end deres medlemskab i den specifikke gruppe. Mens denne position kan kritiseres for den minimale dialog og fraværet af fælles vidensproduktion mellem etnograf og informanter (op.cit.4), gav datasættet et særligt indblik i mobilisering af modstand mod myndighedernes coronastrategi, der i høj grad syntes at finde sted online.

Facebook-materialet gav os adgang til synspunkter hos dele af befolkningen, der havde en mere kritisk holdning til regeringen og sundhedsmyndighederne, og supplerede således delprojektet om systemkritiske fællesskaber. Facebook-materialet gav os mulighed for at inkludere nye perspektiver, eksempelvis i forbindelse med beslutningen om at aflive samtlige danske minkbesætninger i november 2020. Efterfølgende kunne vi i Facebook-materialet identificere en tendens til polarisering. Dette kom til udtryk i en kvantitativ forøgelse af både regeringspositive og regeringsnegative grupper, men også i måden, hvorpå medlemmerne i de to typer af grupper kritiserede den anden position for enten at bryde grundloven eller for at tro, at de selv kunne have håndteret krisen bedre (Kristensen 2020). Sammen med fokusgruppematerialet tydeliggjorde Facebook-data også forskellige idéer om frihed knyttet til henholdsvis vaccinetilslutning og -modstand (Kristensen 2021; Kristensen et al. 2021).

Grænser for etnografien?

Integrationen af kvalitativ og kvantitativ metode samt den akuthed, hvormed både grafelicitationerne og Facebook-data er indsamlet og analyseret, afføder spørgsmålet om, i hvilken grad man kan karakterisere denne del af dataindsam-

lingen som etnografisk. Hvem er egentlig de mennesker, der indgår i undersøgelsen? Hvordan kan en række forholdsvis korte interviews med tilfældigt udvalgte personer, der snarere minder om voxpopjournalistik end etnografi, samt ikke-participatorisk dataindsamling på sociale medier erstatte det længerevarende feltarbejde, hvor dyb viden opstår i relationen mellem etnograf og informant? Og hvad betyder det for analysen og den etnografiske „thick description“ (Geertz 1973:9-10), at den foregår mere eller mindre synkront med dataindsamlingen og således ikke er genstand for den længerevarende fordøjelsesproces, der oftest følger etnografisk dataindsamling?

Vindrola-Padros argumenterer for, at antropologen, der udfører feltarbejde i sit eget nærmiljø, oplever sine informanter i andre kapaciteter end „blot“ informanter, når hun ikke aktivt indsamler data (Vindrola-Padros 2021:19). Dette afføder et spørgsmål om, hvorvidt det giver mening at tale om afgrænsede felter, man som etnograf træder ind i og forlader igen på bestemte tidspunkter (op.cit.19-20). Vindrola-Padros argumenterer for, at felten konstrueres og performes (ibid.). Mens vi havde begrænset kontakt med informanter uden for feltarbejdet, synes Vindrola-Padros' iagttagelser alligevel relevante for det etnografiske arbejde under coronaepidemien. Konsekvenserne af epidemien var nemlig ikke alene noget, vi som antropologer observerede og undersøgte, men også noget, vi som borgere og som sociale individer selv oplevede samtidig og sammen med vores informanter. Ligesom mange af vores informanter har vi i vidt omfang arbejdet hjemmefra, hvilket i fleres tilfælde har skullet koordineres med ligeledes hjemsendte børn, ægtefæller og bofæller. I vores privatliv har vi som størstedelen af befolkningen indskrænket vores fysiske kontakt til venner og familie og kontinuerligt lavet risikovurderinger. Og ligesom resten af befolkningen levede vi i uvished om, hvordan verden ville se ud om to uger, endsige to år. Corona var en integreret del af projektets hverdag, som vi som feltarbejdere ikke kunne træde ud af, holde fri eller rejse hjem fra, som man kan under andre forhold. James Faubion argumenterer for en gentænkning af det antropologiske projekt, der ikke begrænser sig til tiden tilbragt i felten, men også inkluderer den evaluering, artikulation, tænkning og gentænkning, der opstår i samtale med kolleger (Faubion 2009:163; Vindrola-Padros 2021:20). I HOPE-projektet er den etnografiske vidensproduktion sket i en vekselvirkning mellem udsagn fra og observationer blandt informanter og de fælles og individuelle refleksioner, der er spundet ind i det etnografiske teams egen indlejring i en hverdag defineret af corona. Analysen af de kortere, voxpoplignende interviews såvel som spørgsmålene, der ligger bag, har således været informeret af de autoetnografiske erfaringer og observationer, der følger af selv at være indlejret i en felt, der snarere end at være geografisk afgrænset udgøres af coronaepidemiens virale tilstand.

Tilbage til hjemmekontoret

I løbet af sommer og efterår 2020 kunne dataindsamlingen foregå fysisk, men ved juletid blev det danske samfund lukket ned for anden gang. Med stigende smittetal, lukkede offentlige institutioner og forsamlingsforbud betød dette, at vi igen måtte gentænke den kvalitative dataindsamling. Med udgangspunkt i præmissen om, at epidemihåndteringen styrkes gennem øget viden om befolkningens tanker, behov og oplevelser, blev nuanceringen af HOPE-rapportens grafer tænkt ind i andre sideløbende dele af den etnografiske komponents arbejde.

På dette tidspunkt påbegyndtes delprojektet om unge, der i den offentlige debat var blevet tillagt stor skyld for smittespredning. Delprojektet fulgte blandt andet i perioden oktober-december 2020 en kommunalt nedsat ungekriseledelse, hvor unge repræsentanter fra forskellige kultur- og uddannelsesinstitutioner var med til at rådgive kommunen om håndtering af coronasmitten. Vi deltog i ungekriseledelsens onlinemøder, og en gruppe af medlemmerne af ungekriseledelsen deltog efter jul i en onlinefokusgruppe, og flere kom til i løbet af foråret 2021. Fokusgrupper og interviews gav rum for en kontinuerlig samtale om de unges hverdag og trivsel under coronakrisen. Her kunne vi også udforske spørgsmål, der opstod på baggrund af de kvantitative datas udsving.

I december 2020 viste de kvantitative data for eksempel en stadig stigende grad af både ensomhed og stress blandt unge i Danmark (Petersen & Roepstorff 2020d:14). Omkring samme tid fik unge i medierne tilskrevet både skyld for et stigende smittetal og ansvar for nedbringelsen af smitten. Unge blev anset som en robust gruppe i kraft af deres lave risiko for et alvorlig forløb, hvis de blev smittet, men det etnografiske materiale fremhævede en særlig sårbarhed blandt unge. Den relaterede sig blandt andet til oplevelser af hverken at kunne være i nuet eller lægge planer for fremtiden, ligesom nedlukningen forhindrede en fælles udvikling med andre unge. Der har fra både myndigheders og mediers side været interesse for disse indsigter, der er blevet fremlagt i diverse medier såvel som for repræsentanter fra Børne- og Undervisningsministeriet.

Virtuel etnografi er ikke en ny disciplin. Men i modsætning til studier af blandt andet computerspillet World of Warcraft og online støttefora (fx Nardi 2010; Miller et al. 2016; Høybye 2016) fordreder vores anvendelse af det virtuelle hverken af en særlig interesse for det virtuelle som metode eller et ønske om at undersøge en gruppe mennesker, for hvem virtuelle rum eller virtuelle verdner havde særlig betydning. Tværtimod blev metoden dikteret af forsamlingsforbud og nedlukning og formet af en samfundsmæssig kontekst, hvor virtuelle interviews syntes at være den bedst tilgængelige og sikreste måde at indfange de forskellige gruppers erfaringer på under coronakrisens nedlukninger. Mens den virtuelle mediering af fokusgrupperne kan synes at kompromittere den etnografiske

intimitet mellem informant og etnograf, var onlinemøder og -undervisning blevet en integreret del af særligt de unges liv. Det virtuelle rum synes således at afspejle andre dele af deres hverdag og erfaringer med coronanedlukning. Formatet gjorde det ikke blot muligt at samle folk på tværs af landet, det betød også, at vi gennem kameraet fik et særligt indblik i deltageres hverdagsliv, som vi ville have været afskåret fra i en klassisk fokusgruppeopsætning. Mens én informant således tilbragte et interview med en cigaret i en solstråle på sin altan, var en anden en dag optaget af at holde øje med sin søn og sørge for at holde børnefernysynet kørende i baggrunden.

De oversete grupper

Mens HOPEs spørgeskemabaserede statistiske materiale har fremskrevet generelle tendenser i befolkningen, fortæller det intet om de personer, der enten ikke er blevet inviteret til at udfylde skemaet eller har valgt det fra. Dette er blandt andet relevant i delprojektet om systemkritiske fællesskaber, hvor flere informanter udviste bekymring for HOPE-projektets relation til magthaverne. I en samtale om et HOPE-spørgeskema udtrykker informanten Jørn sin skepsis således:

Det er slet ikke for frihedskæmpere, det her spørgeskema. Jeg stoler slet ikke på det. Jeg antager i udgangspunktet, at det er designet bevidst til at narre befolkningen under et påskud under, at vi søger information. Men det handler om, hvordan de skal køre næste kampagne. Det er det, jeg ser i udgangspunktet, og de spørgsmål er fuldstændig forvrøvlede. De er slet ikke designet til at finde ud af noget, tænker jeg umiddelbart.

Coronaskeptikernes mistillid og kritik af myndighedernes epidemihåndtering har affødt en skepsis over for grupperne blandt majoritetsbefolkningen, medierne og politikere. Skeptikerne syntes i den forbindelse ofte at blive kategoriseret som en homogen gruppe under termer som „konspirationsteoretikere“ og „sølvpapirshatte“. Denne reduktion af modstanden besværliggør en dialog og negligerer en frustration og systemkritik, der rækker ud over epidemihåndteringen (jf. Balthazar 2021). Etnografien har spillet en central rolle i undersøgelsen af mobiliseringen af modstand, og hvad der ligger til grund for den. Det materiale, Lehrmann har indsamlet, viser blandt andet, hvordan der er tale om en flerhed af meget forskellige græsrodsbevægelser, og hvordan store dele af kritikken i højere grad handler om generelle samfunds- og magtstrukturer end om selve epidemien.

Politikere og medier har på visse tidspunkter i epidemiforløbet også søgt at problematisere minoritetsetniske borgeres adfærd under coronakrisen. Mediernes historier har blandt andet handlet om smitterisiko ved eidfester, smitteudbrud i

boligområder med mange minoritetsetniske borgere og tilbageholdenhed i forhold til vaccination. Det har været kendetegnende, at minoritetsetniske borgere selv sjældent er blevet hørt. Ligesom i delprojektet om systemkritiske fællesskaber var det i projektet om minoritetsetniske borgere centralt at undgå at reproducere de stereotype repræsentationer, der var med til at skabe grundlaget for delprojekterne. Mens vi har spurgt ind til hverdagen under coronakrisen, har vi også bedt informanterne reflektere over potentialer og faldgruber ved et projekt, der fokuserer på en så divers gruppe af mennesker samlet under en betegnelse som „etniske minoriteter“. Sådanne spørgsmål har været med til at udvikle og skærpe delprojekterne og åbnet for samtaler om oplevelser med og konsekvenser af den offentlige diskurs – både i og uden for coronakonteksten.

Flere minoritetsetniske informanter beskrev, hvordan lokale initiativer havde stået for oversættelse af coronainformation for på den måde at gøre den tilgængelig for især ældre personer med begrænset kendskab til dansk. Dette peger på, at data fra HOPE-spørgeskemaerne, der er på dansk, kun i begrænset omfang repræsenterer minoritetsetniske dele af befolkningen. Ved at inkludere en bred vifte af grupper i samfundet – heriblandt skeptikere af projektet og grupper, der synes under- og misrepræsenterede – har den antropologiske komponent i højere grad kunnet nuancere erfaringerne med epidemikontrollens konsekvenser. Mens nogle oplevelser – herunder savn under nedlukning – går på tværs af materialet, tydeliggør det etnografiske materiale også, hvordan andre oplevelser – for eksempel oplevelser med udskamning – snarere knytter sig til nogle specifikke grupperinger. Disse nuancer giver en forståelse af den samfundsmæssige distribution af sårbarhed i Danmark.

Metodisk fleksibilitet

Kirsten Hastrup skriver i introduktionen til bogen *Ind i verden*, at „metoden må altid bøje sig for felten“ (Hastrup 2010:10). Som vi har beskrevet ovenfor, har de første to år af coronaepidemien i tråd med denne pointe løbende afkrævet en gentænkning af klassiske etnografiske metoder som deltagerobservation og interviews. Ligesom vi fra starten tog udgangspunkt i „forhåndenværende felter“, har den etnografiske værktøjskasse også efterfølgende været betinget af de rammer og kravet om metodisk fleksibilitet, som coronakrisen har sat. I den etnografiske komponent af HOPE-projektet har vi således lånt vores metodiske greb fra forskellige etnografiske traditioner, herunder blandt andet virtuel etnografi, netnografi og fokuseret etnografi. Fremfor at insistere på at holde fast i specifikke metoder har de metodiske valg dels været præget af de vilkår, der var for at gennemføre etnografi blandt bestemte befolkningsgrupper i en situation med stærkt begræn-

seede muligheder for social interaktion, og dels været formet af det akutte behov for at kunne nuancere og uddybe de kvantitative resultater med kvalitative observationer. Disse behov er både formet af HOPE-projektets overordnede præmis om, at epidemihåndtering styrkes gennem en øget viden om befolkningen, og af det etnografiske forskningsteams egne håb om både undervejs og i kølvandet på epidemien at kunne bidrage med kontekstualiserede indsigter om håndteringen af coronakrisen i Danmark og dens polyvalente betydning.

De hyppige omslag i epidemiens udvikling og det akutte behov for dokumentation heraf har afstedkommet, at refleksionerne over de epistemologiske konsekvenser af de respektive metoder er foregået sideløbende med dataindsamlingen snarere end forud for den. I sin artikel „Viral Ethnography“, hvis titel har inspireret denne artikel, beskriver Celia Lowe den virale etnografi som en form for „multi-species ethnography“ (Lowe 2017:92). Det er samspillet mellem vira og samfundslivet, denne etnografi studerer. Meget af det, der vil blive publiceret fra HOPE-projektets antropologer i de kommende måneder og år, vil passe ind under denne beskrivelse. Men i denne artikel har vi trukket metaforen i en lidt anden retning ved at fokusere på de metodologiske begrænsninger og muligheder, den virale kontekst skabte. I sit arbejde henviser Lowe til virologer, der kalder influenza for en „kvasiart“ (op.cit.626), fordi den befinder sig på kanten til liv uden at være en organisme. Det samme gælder coronavirus. Og måske gælder det også den etnografi, vi har praktiseret under coronakrisen. I samspillet mellem de forskellige kvalitative metoder og en gruppe etnografers praksis, er der opstået en art kvasietnografi. Denne afspejler ikke umiddelbart de klassiske etnografiske dyder om det længerevarende feltarbejde og efterfølgende databearbejdning, men opnår alligevel en etnografisk karakter gennem den kontekstualiserende antropologiske refleksion og teoretisering af materialet, der har fundet sted i den etnografiske komponent og sideløbende med dataindsamlingen. Denne kvasietnografi har afstedkommet en dybere forståelse af de kvalitative aspekter af befolkningens erfaringer med coronavirus og covid-19, som ikke ville kunne frembringes uden den antropologiske refleksion.

Viden i kredsløb

Mens vi ovenfor har beskrevet, hvordan de etnografiske metoder i HOPE-projektet har måtte tilpasses virus' mutation, kan i hvert fald dele af den etnografiske viden ligeledes siges at være blevet viral. Den indgår og spredes sammen med HOPE-projektets kvantitativt baserede resultater i et kredsløb, hvor viden om den danske befolknings adfærd og holdninger påvirker myndighedernes beslutninger, hvilket igen påvirker befolkningen og så fremdeles. Men hvilken forskel

gør det, når etnografisk viden får en plads i et sådan kredsløb? Fra et feltarbejde forberedes, til dataindsamlingens afsluttes, og den første publikation udkommer, går der ofte lang tid, hvor materialet analyseres, debatteres og fremskrives. I det tidsrum kan mange ting i felten nå at ændre sig. I tråd med dette lød en af overskrifterne ved Sundhedsantropologisk Årsmøde 2021 således: „Hvorfor kommer antropologerne først, når festen er forbi?“ (Københavns Universitet 2021). Mens den længerevarende analyseproces tillader en mere dybdegående bearbejdelse af det etnografiske materiale, sætter den samtidig et benspænd for aktualiteten af det materiale, der til sidst publiceres. Dette er ikke optimalt i det accelererede behov, som coronakrisen har skabt for ny viden baseret på kvantitative såvel som kvalitative metoder. Her har en forcering af samtlige processer – forberedelsen, indsamlingen og bearbejdningen af data – været nødvendig for etnografiens mulighed for at bidrage med aktuelle data til håndteringen af krisen. På trods af de metodemæssige kompromisser afstedkommet af denne acceleration kan det etnografiske materiale med sine nuanceringer af det kvantitative materiale være med til at styrke kvaliteten af det vidensgrundlag, som myndighedernes håndtering af coronasituationen står på. Hvor det statistiske materiale er centralt for forståelsen af tendenser i befolkning under krisen, har beslutningstagernes inddragelse af de kvalitative iagttagelser potentiale til at sikre, at beslutningerne opleves som meningsfulde i befolkningen og derfor måske også i højere grad bliver omsat i praksis.

Coronakrisens omskiftelighed har krævet en gentænkning af etnografisk metode. Greb fra ellers forskellige etnografiske traditioner er blevet kombineret, og de ellers ofte længerevarende processer før, under og efter feltarbejdet er accelereret i et forsøg på at bringe etnografisk viden og nuancering til beslutningstagernes bord. Konsekvenserne af coronaepidemien har ikke alene udgjort den etnografiske komponents forskningsobjekt, men er også noget, vi som borgere i Danmark og sociale individer har haft personlige erfaringer med. Den etnografiske vidensproduktion i HOPE-projektet har udspillet sig i en vekselvirkning mellem de forskellige metodiske greb og de refleksioner, der er udsprunget af det etnografiske teams egen indlejring i en samfundskrise defineret af SARS-CoV-2 og dennes omskiftelighed. Mens det klassiske feltarbejdes varighed ofte sætter et benspænd for muligheden for at bidrage til en omskiftelig politisk dagsorden, har den virale etnografi under coronaepidemien gjort det muligt at bidrage med aktuelle, kvalitative indsigter i epidemiens betydning for knap så synlige befolkningsgrupper i Danmark og dermed styrket det vidensgrundlag, som håndteringen af coronakrisen har stået (eller burde stå) på.

Noter

1. Fakta om HOPE-projektet

Forskningsprojektet HOPE har, finansieret af Carlsbergfondet, siden marts 2020 indsamlet og analyseret forskellige typer data fra Danmark og en række andre lande for derigennem at skabe indblik i, hvordan demokratier håndterer coronakrisen. Projektet er et samarbejde mellem Aarhus Universitet, Københavns Universitet og Danmarks Tekniske Universitet. Mens KU-komponenten har fokuseret på sociale medier og DTU-komponenten på befolkningens mobilitet under coronakrisen, har forskere på Aarhus Universitet indsamlet spørgeskemadata om befolkningens adfærd og holdninger, og den antropologiske komponent har fokuseret på en række grupperes erfaringer med livet under epidemien. Projektet baserer sig på præmissen om, at viden om menneskelig adfærd er central for epidemiens udvikling og derfor også for kontrollen af den. Denne artikel omhandler den antropologiske komponents arbejde.

Om den antropologiske komponent af HOPE-projektet

Ledes af Andreas Roepstorff, Jens Seeberg og Mette Terp Høybye.

Følgende har arbejdet som forskningsassistenter med specifikke delprojekter og/eller med tværgående analyse:

- Annette Dorman: Erfaringer med risiko og resiliens hos sundhedsprofessionelle.
- Cathrine Dahlgren Garbers: Erfaringer med social isolation og resiliens hos psykisk sårbare.
- Catrine Sundorf Kristensen: Covid-19-epidemiens betydning for danske detailansattes arbejdsliv. Unges erfaringer under epidemien. Tværgående analyse.
- Malthe Barnkob Lehrmann: Opfattelser af demokrati i en krisetid blandt systemkritiske fællesskaber. Tværgående analyse.
- Charlotte Nørholm: Børn og unges erfaringer og sociale liv. Tværgående analyse.
- Gitte Vandborg: Erfaringer og håndtering af usikkerhed og uforudsigelighed i hverdagslivet med ADHD.
- Lea Kronborg Vestergaard: Erfaringer med usikkerhed og risiko hos personer med kronisk lungesygdom.
- Julie Kampe Ziska: Minoritetsetniske borgeres hverdag under coronakrisen. Tværgående analyse.

2. Af hensyn til anonymisering har vi ikke konkretiseret, hvilke felter der her er tale om.

3. Danmark, Frankrig, Italien, Storbritannien, Sverige, Tyskland, USA, Ungarn.

Litteratur

Balthazar, Ana Carolina

2021 Ethnography of the Right as Ethical Practice. *Social Anthropology* 29(2):337-38. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.13044>.

Brinkworth, Jessica, Korinta Maldonado, Ellen Moodie & Gilberto Rosas

2020 Visceral Non-Presence. *Ethnography in the Age of COVID*. *Journal of Legal Anthropology* 4(1):92-100. <https://doi.org/10.3167/jla.2020.040107>.

Bundgaard, Helle & Tine Gammeltoft

2018 Projektdesign. Fra idé til projekt. I: H. Bundgaard, A.O. Mogensen & C. Rübow (red.): *Antropologiske projekter. En grundbog*. Side 21-38. København: Samfundslitteratur.

Costello, Leesa, Marie-Louise McDermott & Ruth Wallace

2017 Netnography. Range of Practices, Misperceptions, and Missed Opportunities. *International Journal of Qualitative Methods* 16:1-12. <https://doi.org/10.1177%2F1609406917700647>.

- CrowdTangle
2021 About Us. <https://help.crowdtangle.com/en/articles/4201940-about-us>. Hentet 17. januar 2022.
- Dalsgaard, Steffen & Morten Nielsen
2016 Introduction. Time and the Field. In: S. Dalsgaard & M. Nielsen (eds): Time and the Field. Pp. 1-19. New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/sa.2013.570101>.
- Faubion, James
2009 The Ethics of Fieldwork as an Ethics of Connectivity, or the Good Anthropologist (Isn't What She Used to Be). In: J. Faubion & G. Marcus (eds): Fieldwork Is Not What It Used to Be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition. Pp. 145-64. Ithaca and London: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801463594-009>.
- Geertz, Clifford
1973 The Interpretation of Cultures. New York: Basic Books.
- Hastrup, Kirsten (red.)
2010 Introduktion. Den antropologiske videnskab. I: K. Hastrup: Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode. 2. udgave. Side 9-34. København: Hans Reitzels Forlag.
- Høybye, Mette Terp
2016 Engaging the Social Texture of Internet Cancer Support Groups. Matters of Presence and Affectivity in Ethnographic Research on the Internet. Journal of Contemporary Ethnography 45(4):451-73. <https://doi.org/10.1177%2F0891241615574287>.
- Ivankova, Nataliya, John W. Creswell & Sheldon L. Stick
2006 Using Mixed Methods Sequential Explanatory Design. From Theory to Practice. Field Methods 18(1):2-30. <https://doi.org/10.1177%2F1525822X05282260>.
- Jöhncke, Steffen
2018 Projektets sociale relationer. I: H. Bundgaard, A.O. Mogensen & C. Rubow (red.): Antropologiske projekter. En grundbog. Side 125-36. København: Samfundslitteratur.
- Kristensen, Catrine Sundorf
2020 Minkgate, CrowdTangle and Political Polarization. <https://hope-project.dk/#!/Minkgate%2C%20CrowdTangle%20and%20Political%20Polarization>. Hentet 17. Januar 2022.
- 2021 Nej til COVID-19-vaccinen. Om vaccinemodstand og et spørgsmål om frihed. <https://hope-project.dk/#!/Nej%20til%20COVID-19-vaccinen%3A%20Om%20vaccinemodstand%20og%20et%20sp%C3%B8rgsm%C3%A5l%20om%20frihed>. Hentet 17. januar 2022.
- Kristensen, Catrine Sundorf, Charlotte Nørholm & Julie Kampe Ziska
2021 Tilslutning og tvivl. Danskernes tanker om tilslutning til COVID-19-vaccinen. <https://hope-project.dk/#!/Tilslutning%20og%20tvivl%3A%20Danskernes%20tanke%20om%20tilslutning%20til%20COVID-19-vaccinen>. Hentet 17. januar 2022.
- Københavns Universitet.
2020 Udsat. MSA Årsmøde 2020. Epidemier i lyset af COVID-19. <https://sundhedsantropologi.dk/arrangementer/msa-aarsmoede-2020-epidemier-i-lyset-af-covid-19/>. Hentet 17. januar 2022.

- Lems, Annika
2020 The (Im)possibility of Ethnographic Research during Corona. Max Planck Institute for Social Anthropology. <https://www.eth.mpg.de/5478478/news-2020-06-11-01>. Hentet 17. januar 2022.
- Lowe, Celia
2010 Viral Clouds. Becoming H5N1 in Indonesia. *Cultural Anthropology* 25(4):625-49. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01072.x>.
2017 Viral Ethnography. Metaphors for Writing Life. In: The Multispecies Editing Collective. *Troubling Species: Care and Belonging in a Relational World*. RCC Perspectives: Transformations in Environment and Society 1:91-96. <https://doi.org/10.5282/rcc/7779>.
- Marcus, George E.
2009 Introduction. Notes toward an Ethnographic Memoir of Supervising Graduate Research through Anthropology's Decades of Transformation. In: J. Faubion & G. Marcus (eds): *Fieldwork Is Not What It Used to Be. Learning Anthropology's Method in a Time of Transition*. Pp. 1-34. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801463594-002>.
2016 Afterword. Ethnography between the Virtue of Patience and the Anxiety of Belatedness Once Coevalness Is Embraced. In: S. Dalsgaard & M. Nielsen (eds): *Time and the Field*. Pp. 144-55. New York: Berghahn Books. <http://doi.org/10.3167/sa.2013.570110>.
- Marshall, Catherine & Gretchen B. Rossman
1995 *Designing Qualitative Research*. Newbury Park: Sage.
- Mauss, Marcel
2002 [1923-1924] *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London & New York: Routledge.
- Miller, Daniel, Elisabeth Costa, Nell Haynes, Tom McDonald, Razvan Nicolescu, Jolynna Sinanan, Juliano Spyer, Shriram Venkatraman & Xinyuan Wang
2016 *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press. <http://doi.org/10.14324/111.9781910634493>.
- Nardi, Bonnie
2010 *My Life as a Night Elf Priest. An Anthropological Account of World of Warcraft*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press and The University of Michigan Library. <https://doi.org/10.1353/book.1093>.
- Nørholm, Charlotte & Catrine Sundorf Kristensen
2021 Fremtidens vacciner. Danskernes tanker om COVID-19-vaccinens betydning for fremtiden. <https://hope-project.dk/#!/Fremtidens%20vacciner%3A%20Danskernes%20tanker%20om%20COVID-19-vaccinens%20betydning%20for%20fremtiden>. Hentet 17. januar 2022.
- Petersen, Michael Bang & Andreas Roepstorff
2020a Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien, 9. oktober 2020. https://hope-project.dk/#!/reports/danskernes_adfaerd_og_holdninger/versions/09-10-2020. Hentet 17. januar 2022.
2020b Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien, 24. oktober 2020. https://hope-project.dk/#!/reports/danskernes_adfaerd_og_holdninger/versions/24-10-2020. Hentet 17. januar 2022.
2020c Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien, 6. november. https://hope-project.dk/#!/reports/danskernes_adfaerd_og_holdninger/versions/06-11-2020. Hentet 17. januar 2022.

2020d Danskernes adfærd og holdninger til corona-epidemien, 16. december. https://hope-project.dk/#/reports/danskernes_adfaerd_og_holdninger/versions/16-12-2020. Hentet 17. januar 2022.

Regeringen

2021 Mette Frederiksens nytårstale 1. januar 2021. <https://www.regeringen.dk/aktuelt/statsministerens-nytaarstale/mette-frederiksens-nytaarstale-1-januar-2021/>. Hentet 17. januar 2022.

Vindrola-Padros, Cecilia

2021 Rapid Ethnographies. A Practical Guide. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108623568>.

Wall, Sarah Stahlke

2015 Focused Ethnography. A Methodological Adaptation for Social Research in Emerging Contexts. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 16(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-16.1.2182>.

DIGITALE FORBINDELSER

Autoetnografiske udforskninger i en virusinficeret verden

CHARLOTTE ANDREAS BAARTS

Den tid i foråret, de kritiske uger i april. Hver gang vi loggede af, en stille tanke, at det nok var sidste gang, jeg havde talt med dig, sidste gang, jeg havde hørt din stemme, set dit ansigt, dine læber, dine øjne, aldrig mere skulle du smile til mig, se på mig med den ømhed, oversvømme mig med din betingelsesløse kærlighed. Det, at jeg stadig ikke kan skrive om det i detaljer, et år er der gået lige om lidt, stadigt så smerteligt, når jeg nærmer mig det med ordene.

Pandemien smækker inde eller ude. Netop en følelse af ikke at kunne nå frem. Jeg udholder det. Jeg udholder det ikke. Der er dage, hvor man tror: Når livet afslører sig som modsat, så vil kærligheden også afsløre sig som noget andet. Der er en overgang nu, en tid mellem to tilstande, noget, der var, og noget andet, der kommer, en tid, som ikke rigtig vil lade sig bestemme. På den måde kan jeg ikke være nogen steder.

Du lever.

Dit ansigt synes at have forandret sig. Det er svært at sige hvordan. Lidt som at det er blevet tegnet op, som om en træthed har tegnet dit ansigt op, dybere og mere markerede furer, mørkere øjne, mørkere læber. Dit ansigt helt tæt ved kameraet, det, at jeg næsten kan røre det med mine hænder, lade fingrene glide gennem dit hår, nærme mig dine læber. „Hvor var det dejligt at tale,“ siger du træt hen mod slutningen af samtalen. Jeg nikker. Kærligheden kommer krybende ind gennem sprækkerne, der er noget hjerteskrærende ved mennesker, når de har det inderste uden på tøjet.

Et par uger, inden du bliver syg, jeg har købt flybilletter, bare en lille uge til, og vi er sammen igen. Mens vi taler om det på WeChat en sen natteime dansk tid, går der en skygge for dit ansigt, så siger du: „Præsidenten har lige nu meldt ud, at grænserne bliver lukket for indrejse fra Schengen-landene til USA.“ Nogle dage senere lukker Danmark også grænserne. Noget slukker i mig. Den følelse at være blevet berøvet sin frihed. Det, at der ikke bare er et ocean imellem os,

nu også epidemilove, hasteindførte regler og restriktioner, ny nationalisme og en dødbringende virus.

En tanke: Kan man overleve det? Dødstruslen fra den virus, der har angrebet dig, et forsøg på indbrud i det hjem, der er vores liv, et tyveri af alt det, vi kender, alt det, vi er. Det at miste følelsen af at være hjemme, ikke fordi følelsen dør eller kærligheden, men fordi forsøg på at komme hjem, at rejse alligevel, også bliver en trussel på livet.

Man går ikke ud mere. „Social distancing“ kalder man det. Jeg handler dagligvarer online, deltager i virtuelle svømme- og løbekonkurrencer, drikker kaffe med mine venner på Skype. Der er blevet stille. Det ikke at lytte til vores musik mere. Det at lægge sig i sengen om aftenen og blive til en bunke dødt kød. Jeg sover ikke, alligevel drømmer jeg; det at være i den tilstand mellem at være vågen og sove, i den forsøget på at fortælle sig selv en historie med en anden slutning, for at fastholde troen, en historie om ringe, vi bærer, om løfter, vi giver hinanden. Dengang man kunne være sammen.

Postkortet fra Detroit ankommer. For at fastholde erindringen om de gyldne dage skrev vi postkortet til os selv: „Rolled out of bed late, fed our hunger at Karl’s before a trip to Belle Isle, then back to bed – Detroit’s a great place to feed our passions.“ Jeg sætter det på køleskabet med en magnet, „Detroit love“ står der på den, bortset fra den lyd, det giver når den suger sig fast på lågen, er jeg omgivet af stilhed, fyldt med tavshed, tom for ord. Det at leve et hverdagsliv, hvor man producerer ord på ord på ord fra morgen til aften, nogle gange til langt ud på natten, at det så er for smerteligt at sende dig en sms med et par ord om, at kortet er kommet frem. En tanke: Det er nok nu. Efter otte måneder siger jeg det til dig i telefonen en dag: Har politikerne ikke forstået det, kun døden kan skille os ad.

Digitale forbindelser

Det at rejse synes så fjernt nu. Engang kunne man bevæge sig i verden, på tværs af kontinenterne, over verdenshave, til forskellige verdensdele, på tværs af mere eller mindre symbolske landegrænser. Her: En virus har fæstnet mennesket til stedet. Udsigterne til feltarbejdet på den anden side af Atlanten fortøner sig, der er ikke engang horisonter. En tanke: Kan man forestille sig, at den virusinficerede nye normal bliver en tilbagevenden til det klassiske feltarbejde, på stedet, afgrænset til et sted, lige her? Problemet i det: at i den virusinficerede verden skal man helst holde sig for sig selv, helst ikke hænge ud med nogen, helst ikke deltage i noget. Hvad stiller man op med det?

Det digitale er svaret. Digitale forbindelser, det er, hvad vi har med at gøre.

Engang rejste Malinowski til Trobrianderne (1922). Her formulerede han feltarbejdets formål som at forstå de indfødtes perspektiv og forhold til livet, på den måde gennemtrænge den indfødte verdens levevis og siden formidle dette i en gennemsigtig fremstilling (Rubow 2018). På stedet brugte Malinowski tiden til at lære det lokale sprog, engagere sig i hverdagslige aktiviteter; det vil sige den slags „deltagelse“, den slags „being there“, den slags „deep hanging out“, nøglebegreber, som langt senere opstod og blev knyttet til det antropologiske feltarbejde. Verden over er antropologer nu sendt hjem. Der hvor man kan hænge ud, der hvor man kan deltage, der hvor man kan være til stede, er på nettet, på digitale platforme, i digitale fællesskaber. Man forstår der er nogle udfordringer: Hvad er „being there“, når antropologen er tusindvis af kilometer væk fra sit felt, hvad er „deltagelse“, når antropologen er medlem af et digitalt fællesskab, men ikke nødvendigvis aktiv i det, hvad vil „deep hanging out“ sige, når antropologen er online på nettet, men offline med kroppen? „Der er heldigvis ikke gået virus i den bærbare endnu,“ tænker jeg lidt kækt og videre, „at når man ikke kan komme ud af stedet, kan man måske genbesøge feltarbejdets nøglebegreber og undersøge, hvordan de kan forstås i den digitale verden“ (Markham 2013); en verden så fjern fra Trobrianderne, så fjern fra den fysiske, kropslige og sanselige verden, min forskning handler om, men en digital verden, der lige nu er, hvad der tilbyder sig.

Jeg interesserer mig for hjem og følelsen af at høre til, for oplevelsen af at finde hjem i verden og i sig selv; det vil sige for bevægelser hjem og hjemkomster, som de bevægelser, hvor man finder vej og kommer hjem der, hvor man hører til, som den man er. Jeg undersøger dette i menneskets møde med naturen, forstået som landskaber, planter, naturfænomener, vejr; i den intime relation som sanselighed, krop, erotik, kærlighed; i ekstrem sport som fysisk og mental udholdenhed. Der er noget paradoksalt i at beskæftige sig med bevægelsen hjem, når man ikke har kunnet bevæge sig ud af stedet i et år, når man ikke har kunnet være andre steder end „hjemme“. Lidt som det kan være modsætningsfyldt, når man kommer hjem fra en rejse; man længes efter det hjemlige og er samtidig fyldt med udlængsel. Alligevel tænker jeg, det kan være muligt at arbejde videre med projektet, det at der måske kan opstå etnografisk materiale online, som vil være væsentligt at gøre genstand for analyse, nu hvor man alligevel ikke kan bevæge sig.

Desuden.

Mit projekt er autoetnografisk. I den autoetnografiske tilgang er antropologen selv sted for udforskning (Baarts 2021). Udforskningen er en bevægelse mellem introspektion og ekstrospektion (Ellis 1991; Baarts 2010); man vender blikket indad, mens man samtidig fastholder dets rettedhed udad mod de sociale og kul-

turelle kontekster, man deltager i; autobiografisk og personligt materiale bliver forbundet med sociale, kulturelle og politiske aspekter (Ellis 2004).

Her: Spørgsmålene er, om det betyder noget, om man er online eller offline, når det etnografiske materiale er antropologen selv, om autoetnografisk udforskning kan opløse den forestillede distance mellem tilstedeværelse og deltagelse henholdsvis offline og i digitale fællesskaber? Kan man forestille sig det?

Det digitale fællesskab

Jeg melder mig ind i #Love is Not Tourism-gruppen på Facebook. Gruppen kalder sig en græsrodsbevægelse, dedikeret til at genforene binationale par og familier, der mod deres vilje er blevet adskilt af rejserestriktioner og grænselukninger under covid-19-pandemien.

Ligesom dig og mig.

Der er en sympati blandt medlemmerne for og tilslutning til, at indførelsen af de forskellige globale indrejseforbud er fornuftige, måske endda nødvendige, at man må gøre noget for at begrænse turisme for at beskytte sig selv og andre, på den måde forsøge at inddæmme udbredelse af virussen og forhindre unødige dødsfald i de sårbare grupper af verdens befolkning. Det forstår man.

Det er bare det, at kærlighed ikke er turisme.

Jeg er ikke turist i dit liv.

Vi rejser ikke for at beundre et kulturelt monument eller få nye kulinariske oplevelser. Vi rejser for at komme hjem, for at have en almindelig hverdag sammen, hvor vi hører til, i København, i USA, hvor vi foretager os hverdagslige ting som at vaske tøj, lave mad, gøre rent, arbejde, falde om på sofaen, når børnene er i seng. Der er kun en destination for rejserne: hinandens arme. Der finder vi trøst i modgang og styrke til at klare os igennem en pandemi på opbyggelige måder. Du og jeg; født forskellige steder i verden, vokset op på forskellige kontinenter; vi repræsenterer forskellige nationaliteter, har forskellige pas. Forbundet af kærlighed. Kærlighed spørger aldrig om en adresse, et pas, om hvor i verden du er. Den bare er.

#Love is not Tourism-gruppen har over 45.500 medlemmer. Den vokser med utrolig fart og begynder at udskille undergrupper med forskellige nationale tilhørsforhold – Tyskland, Holland, Philippinerne, Rusland, Brasilien, andre. Det er verdensomspændende. Alle de hundredtusindvis af par som dig og mig. Alle de mennesker ufrivilligt adskilt, alene fordi de ikke juridisk har indgået ægteskab. Her: en følelse af hjemløshed, af at få frataget sin plads i verden, ikke at blive tilladt at bebo den, det ikke at kunne komme hjem og have hjemme i verden som den, man er. Den følelse af uretfærdighed, en af de mange erfarede uligheder,

pandemien har tydeliggjort. I det mindste rammer denne ulighed bredt – køn, seksualiteter, aldre, klasser, racer, politiske overbevisninger.

I begyndelsen føles det som en lise at læse de andres opslag i Facebook-gruppen. Det ene opslag efter det andet kommunikerer og dokumenterer min (nye) virkelighed; først frustrationer, vrede, følelser af afmagt, uretfærdighed og frihedsberøvelse, senere sorg, angst, smerte, savn og afsavn, og som tiden går også tab; forhold som før stod den geografiske distance, men ikke klarede den pandemiske. Det hele er så genkendeligt, lidt som at nogen formulerer tanker, jeg selv kunne have haft, følelser jeg selv kunne have nedskrevet. Det at digitale forbindelser pludselig kan være en trøst, at der er så meget krop der.

En tanke: Kan de opslag og dialoger, jeg har fulgt med i siden pandemiens begyndelse på forskellige måder, være relevant empiri i mit autoetnografiske projekt, ikke bare være hjælp til selvhjælp?

Jeg begynder at følge opslag i gruppen på en anden måde end før. Der er historier om medlemmer af gruppen, der har været syge af virus, deres elskede, barn eller andre pårørende har været indlagt uden deres nærmeste ved deres side. Nogle er blevet forældre uden at se deres førstefødte, nogle har trukket vejret for sidste gang uden deres elskede ved sin side, nogle er ved at bryde sammen af det pres ikke at være sammen. Jeg kommenterer ikke, deler ikke vores historie om, at virussen nær tog dig, at du ikke kunne få luft, ikke kunne sige to sammenhængende ord, ikke turde lægge dig til at sove, hvordan jeg kontaktede ambassaden, forklarede, fik at vide, at der ikke var noget at gøre; vi var ikke „immediate family“ „i den forstand“, som de sagde til mig. Det ikke at have den ret til at komme hjem, når man har fundet hjem sammen, gift eller ej, på tværs af nationaliteter, med forskellige pas, den uretfærdighed er ubærlig. Det står hen over opslagene i gruppen, lidt som det står hen over siderne i min dagbog siden den dag i pandemien, hvor grænserne til USA lukkede.

Jeg bemærker, hvad opslagene gør ved mig, hvordan min krop reagerer, hvilke tanker der kommer, hvordan jeg oplever at være til stede og samtidig er på afstand, hvordan jeg føler mig som en del af den bevægelse, uden at jeg deltager i dialogerne. Jeg skriver ikke om dig og mig, når et opslag spørger: „Hvilke nationaliteter er I?“, „Hvor længe har I været adskilt?“, „Hvordan mødte I hinanden?“, alle spørgsmål der på forskellige emotionelle dimensioner efterspørger genkendelse, sympati, nogen at forbinde sig med i samme udfordrende situation. Jeg gør det ikke, fordi der allerede er så meget resonans i gruppen; hvad mere kan jeg udtrykke end det ekko af savn, mismod og ulighed, der allerede runger klart. Også mellem gruppen og mig er der resonans.

„Being there“ digitalt

De første måneder i #Love is not Tourism-gruppen går med forsøg på at påvirke de forskellige regeringer til at lempe rejserestriktionerne, få dem til at forstå, at nogle mennesker lever liv på tværs af nationale grænser og har både brug for hinanden og ret til at være sammen ligesom par, der er gift, familier, der bor det samme sted. Der er en forhåbning; om nogle måneder, når sommeren kommer, så er der en ende på pandemien, grænserne åbner, og man kan atter mærke sine elskedes arme omkring sig.

Virustallene falder lidt, så kommer anden bølge, nogle lande er i gang med den tredje. Den engelske variant kommer, så den sydafrikanske, dernæst den brasilianske. Den følelse, at der ingen ende er, hele verden er inficeret af virus. Alt synes at være smitsomt; syge mennesker, asymptome mennesker, overflader, luften, man indånder. Det at miste synet af det genforeningslys, man svagt havde skimtet nogle måneder ude i fremtiden.

At vågne op med dig om morgenen er blevet til noget, jeg drømmer om, en stilhed, jeg bærer på skuldrene, en væren, en tidsløshed. Den følelse at være spændt ud af alenehed, på 12. måned adskilt fra dig og at vide at jeg ikke er ene om det, at verden over vandrer andre lige så ørkesløst længere ind i den tætte skov af fortvivlelse. „Nogle gange ville jeg ønske, at vi var gift,“ siger jeg lidt ambivalent til dig på WeChat en dag. Ægteskabet har ikke stået på vores ønskeliste. På en måde er vi allerede gift, ligesom coyoteulvene i dine barndomsbjerge i North Carolin, der danner par hele livet. „Kærlighed,“ svarer du, „the real deal, kommer ikke i forskellige afskygninger, den begynder ikke, stopper ikke, den hverken vokser eller svinder ind. Den er.“ „Okay,“ nikker jeg, „det kan jeg leve med.“ Sandheden findes i modsætningerne, tænker jeg og husker, du sagde det til mig engang. Langt senere logger vi af, en gråd, der ikke rigtig kan få fat, en flamme, der bliver kvalt under noget tungt og tæt, men ligger der og gløder, helt op i halsen, svider og brænder.

Jeg mærker samme fortvivlelse i læsningen af de andres opslag, forstår, at også de mærker, at der ikke er udsigt til noget længere. Der er ikke engang ventetid, nu er der kun uendelighed, den slags mørke, den slags eksistentiel tvivl. En tanke: Kan man forestille sig en verden, hvor man ikke længere kan rejse mellem kontinenterne; at jeg aldrig nogensinde kan komme til at se dig igen, i virkeligheden?

Noget i mig går i stykker.

Lidt som hvis man hugger en syl hårdt ind mod en bilrude, en glassplint løsner sig og springer bort af slaget, resten af ruden krakelerer i noget, der ligner sølvglimtende lyn, men nu er: revner af sårbarhed.

I Facebook-gruppen bliver der i stigende grad lagt billeder op, nogle gange også videooptagelser. Billederne er så private – genforeningsbilleder og videoer

af par, der falder hinanden om halsen i ankomsthaller, et kærestepar, der synger en selvskrevet kærlighedssang til hinanden, fremmede med morgenhår og alt for korte T-shirts siger godmorgen til hinanden. På den måde kan man være med, „being there“ online. Man kan følge nogen og følge flere steder, hvor aktiviteter udfolder sig på samme tid, man kan følge kommentarer, der slås op som reaktioner på et opslag i Facebook-gruppen, livenyheder fra Det Hvide Hus, hvor nogen skal sige noget om ændrede indrejsekrav, der er en reportage fra Europaparlamentet om lempelse af indrejseregler for ugifte par, den såkaldte „sweetheart declaration“. På den måde kan man følge begivenheder, der udfolder sig på flere steder på samme tid, uden at man selv er på stederne, noget man ikke kan, hvis man skulle bevæge sig offline mellem dem.

Decemberdemonstrationen i 2011 i Moskva. En bil kører rundt i gaderne, en amerikansk antropolog ser ud ad bilens vindue på tusindvis af mennesker, der er involveret i gadeprotesterne. Man ser demonstranterne filme protesterne med deres mobiltelefoner, de uploader billeder på forskellige digitale platforme, deler dem i digitale netværk og på de sociale medier, de tweeter. De sender beskeder til andre demonstranter, orienterer og holder sig selv orienteret om, hvordan begivenhederne udfolder sig og bliver erfaret på andre steder end lige der, hvor de selv er. Som amerikansk statsborger er deltagelse i den slags protester forbundet med mange udfordringer og risici. Derfor er den amerikanske antropolog i virkeligheden ikke i Moskva, men følger med via skærmen på sin laptop, ser på den måde gennem kameraets linse, der filmer ud gennem bilens vindue. Den amerikanske antropolog sidder i Dublin, til stede på den digitale platform, der livestreamer begivenhederne. På den afstand kan antropologen være til stede i mange samtidige begivenheder, der udfolder sig forskellige steder i gaderne i Moskva, online på nettet. I sådan et felt kan den slags „being there“ måske være en foretrukken måde at være til stede på. På stedet, offline i Moskva, til demonstrationerne kunne det have været nødvendigt for den amerikanske antropolog at være forsigtig og derfor trække sig tilbage fra gaderne og i stedet sætte sig i en lejlighed. Man kunne så, skriver samme antropolog, dagen efter i Moskva have fulgt diskret op og kontaktet nogle af deltagerne i virkeligheden. Det ville være muligt for en amerikansk statsborger, men den risiko ville antropologen ikke selv have taget (Gray 2016:503). En digital forbindelse fra Dublin var her svaret.

Men i Moskva, offline, er der en anden antropolog til stede i gaderne. Mason, som hun hedder, bemærker, at selv blandt demonstranterne på gaderne er der et skiftende forhold mellem kropslig tilstedeværelse og fravær, der er konstante forsøg på blandt tweeters på gaden at lokalisere hinanden og dele nyheder på nettet på tværs af byens infrastruktur; ikke alene kommunikerer man med observatører af demonstrationen på gaden, men også med publikum rundt om i verden og andre medaktivister, som er uden for hørevidde (op.cit.504).

Antropologen i Dublin, tusindvis af kilometer væk, mærker også en følelse af at være til stede, at opretholde en sam-tilstedeværelse ved at være aktiv på online-plattformene, ved selv at tweete og retweete, svare på tweets, medvirke til at skabe trends. Al den onlineaktivitet, både blandt dem, der sidder derhjemme, og dem, der går i gaderne, forbinder deltagerne lige aktivt til nettet. I Dublin kører begivenhederne samtidig på utallige digitale platforme på flere forskellige devices: en smartphone, en laptop, en stationær computer, kærestens tablet. Antropologen omgiver sig med digitale devices, sporer sig ind på begivenhederne via de forskellige platforme, følger protesterne tæt på afstand og demonstranterne gennem deres tweets og andres retweets (op.cit.503). Den oplevelse af at være til stede i øjeblikket, være så langt væk, og så alligevel kunne mærke begivenhederne på en sensuel, kropslig måde gennem egne emotionelle reaktioner på det, man er vidne til (op.cit.504). Antropologen har skabt sig et globalt (over)blik over protesterne, et blik, man ikke kunne få ved at være til stede ved demonstrationerne på stedet. Al den begrænsning, der havde været i at opholde sig på en udvalgt lokation på et givent tidspunkt (ibid.). Der er en vis blindhed i det, man kan ikke se, erfare eller vide, hvad der samtidig udfolder sig på andre steder. Er dette et problem? Er dette ikke bare et kendetegn, et vilkår ved alle slags feltarbejder, at man netop er situeret på stedet? Derfra ser man, man oplever, man erfarer, man skaber forankret etnografisk viden.

Som autoetnograf er man også altid situeret, på stedet, man er selv det etnografiske materiale, uanset hvor i felten man opholder sig (Baarts 2021), uanset hvad der kendetegner felten, om den er offline, om den er online. I digital etnografi bliver denne situerethed, denne væren på stedet diskuteret; „being there“ i det digitale felt er snarere „being“ end „there“ (Postill 2016; de Seta 2020); det vil sige at være opmærksomt *til* stede snarere end at være *på* stedet, geografisk set. Den digitale antropolog (Gray 2016) foreslår, at de sociale medier og digitale platforme udvisker grænserne mellem antropologens „being there“ digitalt og „being there“ med kroppen fysisk, ved at mediernes live sendinger flyder sammen med protesternes udfoldelse i gaderne, og at man husker onlinemøder på præcis samme måde som offline, nemlig i kroppen.

Lidt ligesom, at jeg er i huset ved floden i USA, når jeg ringer til dig fra København, vi drikker morgenkaffe eller diskuterer politik, mens du forbereder aftensmad, alt sammen på WeChat. Eller at du på en måde er her i København, når vi hænger ud på samme digitale tjeneste, det at kroppene trods indlysende geografisk afstand og adskillelse er forankret. Man kan få adgang til steder fjernt fra, hvor man konkret opholder sig gennem digitale tjenester, være til stede der, „being there“ digitalt, mens noget sker, vise dig i realtid, at sneen falder på stien, hvor hyldeblomsterne dufter om sommeren, når vi går der hånd i hånd.

Hvorfor tænker jeg, at det overhovedet ikke er det samme.

„Deltagelse“ digitalt

Jeg logger mig på Facebook en aften, hvor jeg ikke er i stand til at skrive mere. Den digitale verden er sådan en tidsrøver; digitale etnografer skriver om den fare ved digital etnografi, at man kan være på feltarbejde hele tiden, bruge uendelig meget tid på at surfe rundt, at nettet er så komplekst, kompliceret og svært at begribe som felt, at det kan være næsten umuligt at afgrænse det både som sted(er), som netværk og i tid (Goralska 2020:48). Det ene klik fører til et andet og videre til andre klik, pludselig har man „surfet“ rundt i flere timer. Det er blevet mørkt, man har glemt at gå ud, al den tid tilbragt i det digitale rum.

Der har været en del opslag i #Love is not Tourism-gruppen. Et år inde i pandemien handler de fortsat om at dele viden om nationale rejserestriktioner og erfaring med, hvilke rejseruter medlemmerne har benyttet til at blive genforenet med deres partner. Der er også nogle opslag om genforeningsforsøg, hvor det er gået galt. Nogen er blevet afvist ved ankomst til Zürich, selvom de medbragte de rigtige papirer, negativ PCR-test og anden nødvendig dokumentation. Nogen har været gennem utallige genforeningsforsøg, afvisninger ved grænsen og gennem anden slags dårlig behandling. Her til aften, jeg bemærker et opslag, der skiller sig ud fra de andre, om at udveksle idéer til, hvordan man kan drage omsorg for den anden, tage vare på kærligheden under disse usædvanligt prøvende konditioner, give opmærksomhed, vise kærlighed, empati, få den anden til at føle sig elsket og helt speciel selv på afstand efter måneder og et år adskilt i en virusinficeret verden. Der er ikke så meget i opslaget, der vinder genklang hos mig – gaming på nettet, madlavning på Zoom, filmaftener med popcorn.

Jeg skriver til dig, det er, hvad jeg gør, sender små beskeder for at sige godmorgen, at jeg ville ønske, jeg stod i køkkenet og malede bønner for at brygge frisk stærk kaffe til dig, jeg skriver godnat, at endnu en dag er gået, så er der én mindre, til jeg kan lægge mine arme om dig igen og holde dig tæt ind til kroppen, jeg skriver i løbet af dagen, at jeg savner dig, at solsorten er begyndt at synge morgensang igen uden for vinduet, om du tænker, vi skal plante et hyldetræ i haven, når grænserne er åbnet. Jeg sender breve til dig, håndskrevne på brevpapiret, du forærede mig med de fint tegnede blomstrende mandeltræer, tre og en halv uge tager det for dem at krydse Atlanten, pludselig var der et, der kun tog 10 dage, man forstår det ikke.

Og dig; du ringer hver dag, et par minutter, en time, nogle gange tre, du ringer, når du ringer, nogle gange ringer du også om natten, altid efter jeg er faldet i søvn, bare for at sige godnat, så falder jeg i søvn igen til eftertonerne af din stemme. I nat græd du, brevet, jeg havde sendt, var kommet, det at det havde sluppet savnet løs hos dig, at du ikke kunne holde længslen inde i det lukkede rum i kroppen, som du, ligesom jeg, har etableret for at kunne holde sammen på

sig selv, for bare at kunne fungere. Bagefter, det er klart, jeg ikke kunne falde i søvn igen, ikke bare er kroppen inficeret med afstand og afsavn, den er også anstrengt af søvnløse nætter. Alt det skriver de også om i Facebook-gruppen.

Jeg kommenterer ikke på opslaget om, hvordan man kan drage omsorg for hinanden, jeg fortæller ikke om brevene, telefonsamtalerne, savnet, og hvordan jeg klarer dagene. Er det et problem? At bruge Facebook-materiale og ikke deltage aktivt, bare være til stede i gruppen? Det fravær af aktiv deltagelse bliver omtalt i litteraturen som at lure (Markham 2013:440). Der er noget fordækt over dette ord, at man med overlæg skjuler sin færden, mens man kigger med, at man intentionelt er ude på at snyde nogen, lidt ligesom en lurendrejer. Egentlig, at lure er en udbredt og anerkendt praksis inden for digital etnografi (Murthy 2008; Markham 2013; Goralska 2020), en mulighed for digital deltagelse ligestillet andre digitale praksisser som at ignorere, læse, like, kommentere, dele, redigere eller linke (Murthy 2008), alt sammen måder at deltage på, som er situerede, som man kan tage på sig på tværs af platforme og identiteter, og som digitale antropologer bliver bedt om at forstå og inkorporere i deres arbejde (Gray 2016:86). På en måde er den digitale lurer en lige så produktiv arketype for deltagelse i onlinefællesskaber, som den deltagende antropolog er offline.

Måske afspejler de forskellige måder at deltage på de konkrete sites og deres aktiviteter på nettet. Man kan surfe forbi et sted, hvor ikke meget hænder, og andre steder blive hængende i livesendinger og heftige debatter. Nogle grupper er isolerede, andre svære at få adgang til, nogle steder deltager man ved at orientere sig, altså at lure, andre steder tilkendegiver man sin sympati, kommer måske med bidrag i form af tekst eller billeder. Det at praktisere antropologi på nettet involverer adskillige lag af aktivitet, der bliver til gennem forskellige former for deltagelse (ibid.; de Seta 2020), og deltagelse inkluderer også aktiviteter som browsing, at bevæge sig mellem platforme og følge links, alt sammen noget, der medvirker til, at man kommer hen til de steder, der viser sig at være relevante for det etnografiske objekt. Al den slags aktivitet, den bevægelse fra sted til sted, er også aktiv deltagelse digitalt (Denzin 1999; Murthy 2008).

En tanke: Er digital deltagelse flygtig? Alle de sites, man kan besøge, alle de digitale fællesskaber, man kan deltage i. Lidt som den slags „hit and run“-etnografi, Geertz (1998) for mange år siden kritiserede Clifford for at bedrive, efter Marcus (1995) udgav den klassiske tekst om multi-sited feltarbejde. Det er bare det, at den autoetnografiske tilgang netop ikke er flygtig. Hele tiden en „deep hanging out“ i feltet, hele tiden en introspektiv undersøgelse af antropologen som etnografiske selv-materiale (Baarts 2021).

„Deep hanging out“ digitalt

Et år inde i pandemien er delingerne på Facebook begyndt at handle om, hvordan man med de mange forskellige indrejserestriktioner kan mødes et tredje sted, der hvor grænserne stadig er åbne, hvor der er lempelige indrejserestriktioner. Der bliver postet mulige rejseruter, når nogen er lykkedes med at blive genforenet med deres elskede. Først er det Aruba, siden bliver det Mexico, nogle rejser videre ind i USA efter 14 dages ophold uden for Schengen-landene, nogle bruger Tyrkiet eller Irland til de 14 dages transit. Der bliver delt lister over de forskellige landes indrejserestriktioner og erfaringer med, hvad grænsekontrollanterne stiller af spørgsmål, hvilke dokumenter de efterspørger, hvad man kan komme ud for i form af personlige forhør i tilstødende lokaler.

Når de skriver i opslagene i #Love is not Tourism-gruppen, at det var al ventetiden værd, det smertelige savn, uvisheden, håbløsheden, uretfærdigheden, meningsløsheden, så ved jeg. Jeg ved, at al den uendelige pandemiske langsomhed forsvinder, bliver opløst, deleted i det øjeblik, hvor man igen kan lægge armene om hinanden. Alligevel er det ikke mig, der står og venter i ankomsthallen i lufthavnen i Mexico City, og dig, der om lidt træder ud gennem dørene, det er ikke os, der har rejst på tværs af kloden for at blive genforenet med den, man elsker og har været holdt fra så længe. Men jeg ved. Lidt som den sommeraften i Frederiksberg Have, hvor jeg kyssede dig for første gang. Bagefter, alting begyndte på ny, cellernes symbiose, det at gå i symbiose med dig. Det, at stadigvæk, den luft, vi deler i et kys, er nok; at trykke læberne blidt mod dine og lade min sjæl passere ind i din. Den følelse af at finde vej, at komme hjem, at have hjemme. Den slags forening, den slags hjemkomst.

Og som dengang jeg hentede dig i lufthavnen for allerførste gang. Vi havde tilbragt en uge på Nordkysten, bare du og jeg alene for første gang, inden du skulle på konference i Italien. Bagefter, du fløj ind fra Firenze efter nogle dages workshop og skulle flyve videre til USA næste morgen. En aften og en nat, det var, hvad der var tilbage af sommeren. Siden har der været hundredvis af genforeninger i alverdens lufthavne. Kroppen husker de familiære følelser af adskillelse; at have savnet, at have længtes, fraværet af dine læber mod mine, din hud, din varme krop, elektricitet i rummet mellem vores kroppe. Erindringer om forventningens spænding, ventetiden, lige inden de automatiske skydedøre åbner sig, og du træder ud i ankomsthallen, det slag, hjertet springer over, når jeg ser dig i mængden af rejsende, smilet og den ro, der breder sig ud i alle celler, idet jeg slår armene om dig, og du gemmer dig i mit favntag. Kan man sige dette, at det ikke er, på trods af jeg ikke er til stede i lufthavnen i Mexico City under parrenes genforeninger, men på grund af den fortvivlende periode forud for dem, min egen hverdag, at jeg ved, hvordan det er at komme hjem igen lige der.

Vi har været adskilt så længe nu på grund af den virus, det tab af de tavse udvekslinger, når man sanser hinanden i det samme rum, sanser din bevægelse over stuegulvet, måden, du laver kaffe på, mens du tager en pause fra arbejdet, eller tager din jakke i entréen for at gå ud og hente friske grøntsager i haven; al den tavse sansede viden om den anden, alt det, der bliver sagt i det rum, hvor kroppene kommunikerer uden ord. Den del er der et fravær af ved etnografisk deltagelse online via sociale medier, uanset om deltagelsen foregår retrospektivt eller i real tid, uanset om man er synligt aktiv på en platform, eller man browser, surfer, lur. Alligevel, man klikker rundt i Facebook-gruppen og mærker genklang, noterer sig stille, at det liv, der udspiller sig der, blandt hundredtusinder fremmede mennesker, på en måde er den hverdagslige virkelighed, man selv lever i. På en måde har man ikke gjort andet end at hænge ud i sit felt i årevis. „Deep hanging out“ (jf. Geertz 1998:69) over tid, på tværs af forskellige steder, både online og offline.

Al den genklang, det vækker. På skærmen, jeg følger med i genforeningerne med en dobbelt opmærksomhed; på parrenes følelsesmæssige udtryk på skærmen og på egne fysiske og følelsesmæssige reaktioner, når kroppen genkalder sig de situationer, der udfolder sig i det digitale rum, i tekst og i billeder. Den bevægelse mellem introspektion og ekstrospektion (Baarts 2010), en udforskning, der retter sig indad mod selvet og i samme bevægelse udad mod objektet (Ellis 1991; Rieken et al 2015). Der er resonans; digitalt medieret autoetnografisk resonans, kan man sige det? Det at man ved med kroppen, hvad de følelser er, når man i det digitale rum ser kroppene mødes i lufthavnen. At disse fremmede, hvis pandemiske erfaringer har samme klangbund som mine, kan vække helt fysiske reaktioner hos mig. Også, men på en lidt anden måde, da genforeningerne begynder at blive afløst af vielserne.

Det vælter med billeder af nygifte. Man ser parrene på en tropeø med lange hvide sandstrande og palmer eller med havet i baggrunden, der funkler som diamanter i solen. Man ser dem i lyst, let sommertøj og bare tæer i sandet, en diskret blomst i håret og nærbilleder af ringene. Billeder af lykkelige slutninger, ledsaget af tekstlige beskrivelser, indimellem kan man også se med til onlinevielser. Parrene formulerer sig blandt andet sådan her: „Vi besluttede at lukke hullet“, „Selvom det var tidligere, end vi havde tænkt, valgte vi at gøre det nu“, „Nu kan vi ikke blive nægtet at være sammen“. Parrene vælger at sikre sig mod igen at komme i den situation, hvor en verdensomspændende virus eller andre globale kriser kan føre til lovgivningsmæssige restriktioner, der berøver dem retten til i krise at være med den anden, uanset hvor denne er. Ligesom jeg tænkte, lidt ambivalent, at vi kunne gifte os, at ægteskabet var den sikre vej ud af ufrivillig adskillelse, for altid, vejen til frihed. Det er bare det, at for alle disse par, for dig

og mig, har ægteskabet under pandemien vist sig som en undertrykkende institution, en ulighedsskabende praksis. Nu gentager de den praksis, genskaber den struktur, tilslutter sig den institution, der tog deres frihed, ikke anerkendte deres kærlighedsforhold, men fravristede dem det hjem i verden, de havde som dem, de var med en anden.

Den skam, jeg føler over min tanke. Og den undren over, hvad der analytisk er på spil, hvad disse autoetnografiske udforskninger siger om, hvordan man kan have hjemme i verden, hvilke pladser der er til rådighed, hvad der kan anerkendes som hjem, hvad der er anerkendte måder at høre til på. Hvad siger udforsknin-gerne om ulighed og undertrykkende strukturer om, hvordan mennesker søger at gøre sig frie af dem og i den proces måske også reproducerer dem? Lidt som man siger, at kvinder er gode til at holde andre kvinder nede, eller man ved, at den, der mobber andre, kan gøre det for at undgå mobning selv. Den slags analytisk potentiale kan der være i den autoetnografiske undersøgelse her. Og spørgsmål om solidaritet og om at være sig selv nærmest.

Digitalt medieret autoetnografisk resonans

„Being there“ digitalt er både fysisk, på afstand, virtuelt og imaginært (Postill 2016), men antropologen kan kun være til stede i kraft af kroppen i det fysiske, in real life, felt (Gray 2016:505). Det ikke at være på stedet fysisk, men være digitalt til stede kan alligevel være kropsligt tilfredsstillende (op.cit.504) og stimulere en oplevelse af forankring, af „deep hanging out“; at antropologen hele tiden er med i „loopet“ vedrørende forskellige emner, ved deltagelse i bestemte begivenheder, ved at virtuelle oplevelser kan vække genklang og stimulere både emotionelle og fysiske reaktioner. På den måde kan „being there“ digitalt være en mere social erfaring end en teknologisk (de Seta 2020).

For det meste har jeg – måske lidt naivt – tænkt på onlineerfaringer som ikke kropsligt forankrede erfaringer; de udfolder sig et sted i en digital verden, der forekommer fjernt fra undersøgelsen af mit projekts meget fysiske virkeligheder; hjemkomsten i intimiteten med en anden, at have hjemme i landskaber, i naturen og at finde hjem i sig selv som den, man er. Alligevel, selv i digitale felter er det autoetnografiske objekt aldrig fjernt, autoetnografen er etnografisk materiale (Baarts 2021), på den måde er der altid meget krop i den autoetnografiske undersøgelse og meget arbejde med resonans.

Digitalt medieret autoetnografisk resonans opstår i en selv-undersøgelserproces, i en bevægelse mellem introspektion og ekstrospektion, mellem det antropologiske selv og det digitale fællesskab, mellem egne følelser og oplevelser på den ene side og beskrivelser af lignende erfaringer blandt medlemmerne i digitale

fællesskaber på den anden. Disse digitale forbindelser udvider rummet for det autoetnografiske arbejde, muligheder toner frem i forhold til at kombinere autoetnografisk in-real-life-tilstedeværelse med onlineerfaringer. I den situation, hvor antropologen ikke i klassisk forstand kan være på stedet, det vil sige, når gadeprotester bliver politisk for brandbare, når en virusinficeret verden lukker ned, så muliggør autoetnografisk udforskning alligevel „deep hanging out“ i en digitalt medieret bevægelse mellem introspektion og ekstrospektion.

Digitalt medieret autoetnografisk resonans mellem digitale fællesskaber og in real life levet liv bliver for eksempel til, når antropologen i forvejen har erfaringer med den studerede felt; når antropologen tidligere har deltaget i politiske demonstrationer og nu følger protester gennem livestreaminger, når en virusinficeret verden har adskilt antropologen fra sin partner i mere end et år, og hun nu deltager digitalt i binationale pars og familiers fællesskaber. Der behøver ikke være noget perifært eller illegitimt ved antropologisk udforskning på (digital) afstand (Postill 2016:1), tværtimod er der potentialer i at tænke ud over „being there“ som fysisk tilstedeværelse og „deep hanging out“ som fysisk samvær. Kroppe forlænger sig i midlertidige former af „being there“, „deep hanging out“ og „deltagelse“ gennem de teknologier, vi anvender. Og digitalt medieret autoetnografisk resonans kan for antropologen være lige så kropslig online – aktivt deltagende, lurende eller ved streaming – som på stedet offline.

Digital etnografi fortsætter med at bliver udbredt. Tilsvarende må antropologer fortsætte med at finde måder at inkorporere det digitale i deres bagage på; digitale tilgange, digitalt materiale. Autoetnografi er en udforskningsmåde, der kan etablere metodiske og analytiske forbindelser mellem den digitale, online-verden, og den virkelige, offlineverden.

Epilog

Solen åbner sin hånd, jeg ser en aura af lys omkring dig, i det øjeblik jeg passerer US Customs and Border Protection og træder ud gennem skydedørene i Detroit Metro Airport. Du standser foran mig, fører din hånd gennem håret i min nakke, trækker mig mod dig. Lyset lægger sig over mit ansigt som dage i fremtiden. Så siger jeg „home“ med et eksistentielt suk. Et øjeblik ser jeg noget helt åbent og barnligt i dit ansigt, noget, jeg ikke tror, jeg har set før, eller siden. Små ændringer at spore i dit udtryk, små tilbagefald til noget håbefuldt, måske.

Der er ikke områder af mig længere, du ikke kender til. Der er ting, du ved om mig, du ikke kommer til at glemme. Den tanke passer jeg på, som man passer på noget dyrebart, man ikke vil miste. Jeg kan godt leve med den viden, jeg har fået om mig selv i pandemien, og den viden, jeg har fået om dig. Og med sorgen

over, hvad pandemien tog fra os. Sorgen over, at den gav os noget vigtigt, er måske sværest at leve med.

Jeg skrev en linje til dig i et brev, jeg tog med i lufthavnen. Skriften bevæger sig nu som lys over en sti, idet du trækker papiret op af kuverten: „Jeg drømmer om, at du skal være omkring mig som midnatssolen er omkring døgnet.“

Tak

Tak. Helle Bundgaard og Cecilie Rubow, lektorer ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, og Anne Line Dalsgaard, lektor ved Afdeling for Antropologi og Etnografi, Århus Universitet, som jeg har været i stimulerende dialog med på forskellige tidspunkter under udarbejdelsen af denne artikel. Særlig tak for sensitivitet og faglig omhyggelighed i forhold til at give tekstens stemme lyd. Jeg er desuden særlig taknemmelig over de løbende samtaler, jeg har haft med en gruppe antropologistuderende i forbindelse med kurset „Revitalizing Ethnography“ i foråret 2021 ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, hvor de studerende læste et første udkast til, hvad der siden udviklede sig til „Digitale forbindelser“. Særligt inspireret blev jeg af de studerendes undren over og nysgerrighed i forhold til, hvor meget jeg selv er til stede i teksten, og hvordan dette nærvær sammen med tekstens litterære greb og poetiske lyd blev en klangbund for dem, der både stimulerede deres læring om og interesse for autoetnografi. Når alt dette er sagt, hæfter jeg naturligvis selv for både ord og stemme her i artiklen.

Litteratur

- Baarts, Charlotte
2010 Autoetnografi. I: S. Brinkmann & L. Tanggaard (red.): Kvalitative metoder. En grundbog. Side 153-63. København: Hans Reitzels Forlag.
- 2021 „Anything is possible“. En autoetnografisk beretning om verdens hårdeste ironman. I: S. Voxted (red.): Valg der skaber viden. Om samfundsvidenskabelige metoder. Side 297-311. København: Hans Reitzels Forlag.
- Denzin, Norman K.
1999 Cybertalk and the Method of Instances. In: S.G. Jones (eds): Doing Internet Research. Critical Issues and Methods for Examining the Net. Pp. 107-26. Thousand Oaks, CA: Sage.
- de Seta, Gabriele
2020 Three Lies of Digital Ethnography. Journal of Digital Social Research 2(1):77-97. doi.org/10.33621/jdsr.v2i1.24.
- Ellis, Carolyn
1991 Sociological Introspection and Emotional Experience. Symbolic Interaction 14(1): 23-50. DOI: 10.1525/si.1991.14.1.23.

- 2004 The Ethnographic I. A Methodological Novel about Autoethnography. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Geertz, Clifford
1998 Deep Hanging Out. *New York Review of Books* 45(16):69-72.
- Goralska, Magdalena
2020 Anthropology from Home. Advice on Digital Ethnography for the Pandemic Times. *Anthropology in Action* 27(1):46-52. doi:10.3167/aia.2020.270105.
- Gray, Patty A.
2016 Memory, Body, and the Online Researcher. Following Russian Street Demonstrations via Social Media. *American Ethnologist* 43(3):500-10. DOI: 10.1111/amet.12342.
- Malinowski, Bronislaw
1922 Argonauts of the Western Pacific. London: Routledge.
- Marcus, George E.
1995 Ethnography in/of the World System. The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24:95-117. Doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523.
- Markham, Annette
2013 Fieldwork in Social Media. What Would Malinowski Do? *Qualitative Communication Research* 2 (4):434-46. DOI: 10.1525/qcr.2013.2.4.434.
- Murthy, Dhiraj
2008 Digital Ethnography. An Examination of the Use of New Technologies for Social Research. *Sociology* 42(5):837-55. DOI: 10.1177/0038038508094565.
- Pink, Sarah, Heather Horst, John Postill, Larissa Hjorth, Tania Lewis & Jo Tacchi
2016 Ethnography in a Digital World. In: S. Pink, H. Horst, J. Postill, L. Hjorth, T. Lewis & J. Tacchi (eds): *Digital Ethnography. Principles and Practice*. Pp. 1-18. London: Sage Publications.
- Postill, John
2016 Doing Remote Ethnography. Draft chapter. In: L. Hjorth, H. Horst, A. Galloway & G. Bell (eds): *Routledge Companion to Digital Ethnography*. https://www.academia.edu/20346933/Doing_remote_ethnography.
- Rieken, Johannes, Efraín Garcia-Sanchez, Mónica Pérez Trujillo & Daniel Bear
2015 Digital Ethnography and the Social Dimension of Introspection. An Empirical Study in Two Colombian Schools. *Integrative Psychological and Behavioral Science* 49:253-274. DOI 10.1007/s12124-015-9299-1.
- Rubow, Cecilie
2018 Klassisk antropologisk etnografi. Det langvarige feltarbejde og monografien. I: M.H. Jacobsen & H.L. Jensen (red.): *Etnografier*. Side 27-47. København: Hans Reitzels Forlag.

DIGT

KAMAL KAHN MAJID

Jeg skulle have læst antropologi
Blive peer-reviewed af folk der føler sig hjemme i Senegal og Laos
Folk der ville nikke og smile og sige ganske naturligt når jeg sagde jeg var tæt
på at være midt i trediverne og boede hjemme
Folk der i ramme alvor sammenligner virus og kultur da begge jo opbruger na-
turen for blindt at kopiere sig selv

ER COVID-19 ELITENS SYGDOM?

Fortællinger om ulighed under covid-19-pandemien i Burkina Faso

PIA JUUL BJERTRUP OG LANDRY BAMBARA

„Et burkinsk par er testet positive for coronavirus.“ Sådan lød overskriften på forsiden af onlineavisen LeFaso.net, der den 9. marts 2020 kl. 23.54 bragte nyheden om de første to tilfælde af covid-19 i Burkina Faso (LeFaso.net 2020). Et par dage senere blev det alment kendt, at de smittede var en præst og hans kone, som testede positive ved hjemkomsten fra Mulhouse, Frankrig. Parret havde deltaget i en kristen menighedsforsamling med omkring 2000 mennesker, der hurtigt fik opmærksomhed som en „supersprederbegivenhed“ i de franske medier (Beaudevin et al. 2021; Kuteifan et al. 2020).

I dagene efter de første tilfælde af covid-19 var blevet konstateret i Burkina Faso, kommenterede og kritiserede befolkningen i medierne og på de sociale medier regeringen for ikke at have gjort nok for at forhindre virussen i at komme til landet. Mange krævede lukning af lufthavne og grænser. I en tale til befolkningen den 20. marts 2020 varslede landets daværende præsident, Roch Mark Kaboré, en række nedlukninger og restriktioner. Lufthavnen i hovedstaden Ouagadougou og i landets næststørste by Bobo-Dioulasso lukkede den 21. marts ved midnat, og der blev indført udgangsforbud fra kl. 7 om aftenen til 5 om morgenen og et forsamlingsloft på 50 mennesker. Senere i marts 2020 fulgte nedlukninger af blandt andet kollektiv trafik og passagertransport, religiøse institutioner, større markeder og restauranter. Byer med konstaterede covid-19-tilfælde blev underlagt karantæne. Sidst i april 2020 blev der indført påbud om mundbind på alle offentlige steder.

Covid-19-pandemien havde økonomiske konsekvenser for landet og for den enkelte borger, da priserne på fødevarer og energi steg, hvilket især påvirkede de fattigste hushold i byerne. Burkina Faso er et af de fattigste lande i verden, og fattigdomsraten, udregnet som den del af befolkningen, der lever for under en US dollar om dagen, er på 40,1 procent (World Bank 2021). Arbejdsløsheden i byerne er generelt høj, men rammer især de unge (Roth 2018). Arbejdet i byerne

er hovedsageligt i den uformelle sektor såsom småhandel og arbejde i transportsektoren. Covid-19-pandemien ramte den uformelle sektor hårdere, idet folk her oplevede en større reducere af indkomst eller tab af job i forhold til folk med arbejde i den formelle sektor (Balde, Boly & Avenyo 2020).

I Burkina Faso blev nyheden om det covid-19-smittede præstepar hurtigt en historie om „den uansvarlige burkinske elite“, som vendte tilbage fra oversøiske rejser og udsatte resten af befolkningen for smittefare. Fortællingen blev yderligere forstærket og spredt, da fire ministre 10 dage senere testede positive for covid-19 efter en rejse til Toronto, Canada. Vores informanter i Koutenga¹ forbandt ligeledes covid-19 med en burkinsk elite, der til forskel fra den almene borger har økonomiske, sociale eller politiske ressourcer og forbindelser til det globale nord. Nærværende artikel omhandler populære fortællinger, som cirkulerede de første måneder af epidemien, og som på forskellig vis forbinder eliten og covid-19. Vi undersøger, hvordan vores informanter med fortællingerne rejser en social kritik af samfundet generelt samt en mere specifik kritik af covid-19-restriktionerne, som sætter dem i prekære omstændigheder. I det følgende afsnit redegør vi for litteraturen om epidemiske fortællinger, som vi skriver artiklen ind i, og hvordan sådanne fortællinger kan anskues som social kritik.

Epidemiske fortællinger som social kritik

Fortællinger om sygdomme og epidemier er ofte fokus for analyser af forskellige sygdomsudbrud og deres håndtering i den samfundsvidenskabelige og historiske litteratur (Lindenbaum 2001; Leach & Dry 2010; Rosenberg 2020). Priscilla Wald påpeger, hvordan den dominerende „udbrudsnarrativ“ har konsekvenser, da den for eksempel promoverer stigmatiseringen af bestemte grupper og legitimerer bestemte tiltag for at inddæmme udbruddet (Wald 2008:1-3).² Statistikker samt epidemiologiske og matematiske modeller spiller ofte en fremtrædende rolle i konstruktionen af udbrudsnarrativen (Wald 2008:29-67). I forbindelse med covid-19-pandemien viser Carlo Caduff, hvordan sådanne statistikker på trods af deres usikkerhed bliver betragtet som absolutte sandheder og legitimerer politiske beslutninger om nedlukninger uden hensyn til kontekst og konsekvenser (Caduff 2020).

Mens Wald beskæftiger sig med den dominerende udbrudsnarrativ, ofte den videnskabelige og biomedicinske, har andre beskæftiget sig med alternative narrativer og fortællinger, der sameksisterer og interagerer med og til tider anfægter denne narrativ (Farmer 2006; Briggs & Mantini-Briggs 2016; Leach & Tadros 2014; Leach & Hewlett 2010; Chigudu 2019; Briggs 2004, 2003; Mogensen 1995). Hanne Mogensen viser, hvordan tongaerne i det sydlige Zambia har deres egen

dominerende narrativ om aids; *AIDS is a Kind of Kahungo that Kills*, som titlen på Mogensens bog lyder. Når man taler om den dominerende narrativ, skal man tydeliggøre, for hvem og hvornår narrativen er dominerende, understreger hun (Mogensen 1995:42). Der er altid mere end én måde at fortælle en historie eller konstruere et specifikt problem på. Samtidig kan det variere, hvad der fremstår som et problem og for hvem. Flere og alternative historier om en given epidemi sameksisterer ofte og sætter til tider spørgsmålstegn ved det dominerende udbrudsnarrativ. For eksempel blev den geopolitiske fortælling om Vestafrikas ebolaepidemi 2014-2016 som en „nyopstået“ sygdom samt en „global trussel“ anfægtet af lokale borgere, som tidligere havde erfaring med udbrud af virale hæmoragiske febrerusser. Endvidere legitimerede den geopolitiske fortælling nedlukninger, karantæne og isolation, som udfordrede lokalbefolkningens allerede prekære leveforhold (Wilkinson 2017). I forbindelse med koleraepidemien i den vestlige del af Venezuela 1992-1993 blev den oprindelige befolknings kultur og uvidenhed af venezuelanske embedsmænd fremstillet som årsag til udbruddet. Den oprindelige befolkning anfægtede denne fremstilling med historier eller konspirationsteorier, der lagde skylden hos staten, kapitalismen og den internationale politik (Briggs & Mantini-Briggs 2016; Briggs 2004). Oftest er det dog ikke befolkningens epidemiske fortællinger, der har størst autoritet, og mange gange nægtes de adgang til at transformere deres narrativer ind i offentlige diskurser, hvad Charles Briggs har betegnet „kommunikative uligheder“ (Briggs & Mantini-Briggs 2016; Briggs 2004).

Mistilliden, som konspirationsteoriene og de kritiske folkelige fortællinger om epidemier er udtryk for, fortolkes ofte ud fra (koloni)historiske og politiske kontekster præget af magthaveres forsømmelse og udnyttelse af lokalbefolkninger (Farmer 2006; Chigudu 2020; White 2008). I forbindelse med aids-epidemien i Haiti fremhæver Paul Farmer, hvordan befolkningens konspirationsteorier samt hekseribeskyldninger omhandler moralske fortolkninger af kilden til lidelse. Disse fortolkninger understreger både lokale og større forbindelser og repræsenterer en kulturel kritik af disse forhold (Farmer 2006:263). James Scotts indflydelsesrige bog *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance* viser, hvordan „den verbale krig“ såsom sladder, opfundne øgenavne og beskyldninger om grådighed og nærighed udgør en vigtig del af de fattige bønders hverdagsmodstand mod magthaverne i Malaysia (Scott 1985:184-240). Som en del af „de svages våben“ (*weapons of the weak*) tilbyder den verbale krig mere håndgribelige kritikker af magt og en form for selvhjælp, idet den opnår et mål uden større planlægning eller koordinering og uden en direkte konfrontation med autoriteter (op.cit.xvi).

I artiklen tager vi afsæt i ovenstående litteratur og undersøger vores informanternes kritiske fortællinger om covid-19-udbruddet, som på forskellig vis forbinder eliten

og covid-19. I artiklens analyse illustrerer vi, hvordan vores informanter giver eliten skylden for fremkomsten af covid-19 i landet og beskylder autoriteter og politikere for manipulation med covid-19-smittetalene for egen vindings skyld. Covid-19-situationen bliver dermed en anledning for vores informanter til at kritisere en verden præget af ulighed som oplevet af dem. Fortællingerne er både tolkninger af verden, af covid-19-situationen og af covid-19-sygdom og er vores informanternes kritik af disse forhold. Vores informanter erfarer covid-19-restriktionerne som tiltag, der er tilpasset den burkinske elite og europæiske kontekster, og vi viser, hvordan fortællingerne om, at covid-19 er et politisk komplot, bliver attraktive, idet de hæmmer legitimiteten af covid-19-restriktionerne og dermed retfærdiggør en overtrædelse af dem. Til sidst viser vi, hvordan virussen og sygdommen erfares som fraværende blandt vores informanter, der i tilfælde af covid-19-lignende symptomer hverken bekræftes eller afkræftes som covid-19-smittede. På denne måde påpeger vi uligheden i adgangen til diagnostiske test og viser, hvordan denne diagnostiske ulighed også er med til at skabe vores informanternes erfaringer med og fortællinger om covid-19 som elitens sygdom.

Etnografisk kontekst og metode

Baggrunden for artiklen er et ph.d.-studie om sygdommes og epidemiers synlighed og om, hvordan borgere erfarer og forhandler ulighed og hierarkier. Studiet foregik i Koutenga, en forstad 15 kilometer fra hovedstaden Ouagadougou i Burkina Faso. De oprindelige beboere i området er mossierne, men som følge af befolkningsmobilitet og befolkningstilvækst er mange forskellige etniske grupper nu bosat i området. I dag er Koutenga og Ouagadougou nærmest vokset sammen, og igennem flere år har kommunen i Koutenga arbejdet med udstykning af markjord til parceller som led i et større byudviklingsprojekt. I 2019 var befolkningstallet estimeret til omkring 285.000 (INSP 2020), men Koutenga er dog officielt defineret som en landkommune, og et par meter fra hovedvejen støder man hurtigt på mere landlige omgivelser såsom jordveje, fritgående geder, grise og høns samt spredtliggende hushold, der består af små firkantede huse bygget af jordblokke. Parceludstykningspunktet er omdrejningspunkt for kritik og debat i kommunen, da lovgivningen på udvikling og modernisering såsom moderne boliger, elektricitet, handel og forretninger sjældent kommer kommunens oprindelige beboere til gode. Disse beboere besidder ikke midlerne til at få del i den dyre udvikling, og mange har desuden været nødsaget til at ændre levevej, fordi deres landbrugs- og markjord er blevet omdannet til parceller. Vores informantgruppe består både af de oprindelige beboere i området og tilflyttere. Kun enkelte af dem har fået del i udviklingen såsom elektricitet i husene. Ingen af dem tilhører dog det segment

af befolkningen, som bor i de nybyggede huse, der opføres og sælges af private ejendomsselskaber, som har opkøbt jorden.

Det offentlige sundhedssystem i Koutenga, som består af et lægecenter (*centre médical*) og ni mindre sundhedscentre (*centres de santé et de promotion sociale*),³ omtales af vores informanter ofte som værende af ringe kvalitet. Her er der mangel på diagnostiske test og udstyr samt et begrænset udbud af medicin (Bjertrup 2021) – sat på spidsen af vores informanter, når de berettede, hvordan sundhedscentret kun havde panodiler. Som en fremhævelse af det offentlige sundhedssystems dårlige kvalitet og politikernes hykleriske moral fortalte vores informanter ofte anekdoter om, hvordan den ene og den anden politiker flyver til Europa, når de har brug for lægehjælp.

Den etnografiske empiri, som danner baggrund for denne artikel, blev indsamlet mellem marts og september 2020 og har fokus på de første måneder af covid-19-epidemien i landet, hvad vi betegner den første bølge af covid-19. Landry, forskningsassistent på ph.d.-projektet, foretog empiriindsamlingen, da den ph.d.-studerende Pia som følge af covid-19-udviklingen i Europa blev hjemkaldt til Danmark, blot fire dage efter at de første to tilfælde af covid-19 var blevet konstateret i Burkina Faso. Landry var en del af det etnografiske feltarbejde fra begyndelsen (september 2019) og havde dermed opnået en god forståelse af ph.d.-projektet.⁴ I to måneder fra slut marts til slut maj 2020 foretog han telefoninterview med 11 af vores informanter i Koutenga, som indebar opfølgende spørgsmål i forhold til tidligere interviews og uformelle samtaler samt spørgsmål om hverdagen under covid-19. I forbindelse med covid-19-budskaberne om „social distancering“ og „bliv hjemme“ fandt vi telefoninterviewene hensigtsmæssige i denne fase af udbruddet. Vi fulgte og monitorerede begge online medierapporteringen af covid-19-situationen. Landry skrev desuden dagbog baseret på egne personlige oplevelser og refleksioner over covid-19-situationen, observationer fra medierne samt feltnoter efter interview og observationer i Koutenga. Dermed indebar dagbogsnoterne både kontekstuelle, etnografiske og autoetnografiske noter. Ugentligt havde vi en samtale over WhatsApp, hvor vi diskuterede telefoninterviewene, dagsbogsnotaterne og medierapporteringen. I august og september 2020, hvor restriktionerne igen var lempet,⁵ og folk kunne bevæge sig mere frit rundt, interviewede Landry 30 personer i Koutenga, som han tilfældigt udvalgte ved at gå fra hushold til hushold. Interviewene omhandlede hverdagen under covid-19 og de indførte restriktioners indvirkning på denne. 18 kvinder og 12 mænd i alderen 20-74 år deltog i interviewene, og de fleste havde ingen eller blot grundskoleuddannelse og var beskæftiget med lokal handel eller anden beskæftigelse i den uformelle sektor. To havde en videregående uddannelse og beskæftigelse i den formelle sektor som journalist og folkeskolelærer, og to var

universitetsstuderende. På den måde lignede de vores øvrige informantgruppe. I det følgende afsnit undersøger vi vores informanternes fortællinger, der forbinder covid-19-udbruddet med eliten, og hvordan covid-19 bliver en anledning til at kritisere et samfund præget af ulighed som oplevet af vores informanter.

Covid-19-beskyldninger

Når jeg taler med venner i mit nabolag, fornemmer jeg, hvordan mange er vrede på Karambiri-parret, præsten og hans kone, som bragte corona til landet. 'Vi ville ikke have kendt til corona, hvis de var blevet i Frankrig,' siger de. Mange siger, at hvis corona virkelig er i landet, så er det de riges skyld. De rige, ikke de fattige har midlerne til at flyve med fly til Kina og Europa (udsnit af Landrys dagbog 20. marts 2020).

Præsteparret blev hurtigt en fortælling om de uansvarlige rige, som vendte tilbage fra Frankrig og udsatte resten af befolkningen i Burkina Faso for smittefare. Allerede før covid-19 blev konstateret i landet, rapporterede medierne om epidemisituationen i Wuhan, Kina og Europa, men kun få af vores informanter forbandt udbruddet med Kina og fremhævede i stedet forbindelsen til det globale nord. Med denne forbindelse fik sygdommen hurtigt betegnelsen *la maladie des blancs*, de hvides sygdom, og sundhedsministeren gik af flere omgange i medierne for at oplyse om og korrigere „misforståelsen“ af covid-19 som en sygdom, der kun eller især rammer de hvide. Idéen om forbindelsen til det globale nord hang dog ved.

Wald fremhæver, hvordan identificeringen af et indekstilfælde⁶ hurtigt omdanner ofre til agenter og leder til en personificering af smitteudbredelsen (Wald 2008:3). Farmer påpeger ligeledes, hvordan forskellige beskyldninger tillægger menneskelig handling en rolle i fremkomsten af aids (Farmer 2006:244-51). I Koutenga holdt vores informanter præsteparret og andre med forbindelser til det globale nord ansvarlige for fremkomsten og den efterfølgende udbredelse af covid-19 i Burkina Faso:

Det er Karambi, som først bragte det med sig [corona], men han stod frem og sagde, at det ikke var ham. De beskylder bare hinanden, vi kan ikke rigtig vide, hvem det var. [...] Men det er dem, som var derovre [Europa], som har taget det med hertil. Kan jeg, der sidder her, måske rejse med fly? Det er de flyrejsende, som har bragt det med (Franceline, Koutenga, september 2020).

Skylden blev overordnet rettet mod dem, som havde økonomiske, sociale eller politiske ressourcer og forbindelser til det globale nord, og covid-19 fik også hurtigt betegnelsen *la maladie des riches*, de riges sygdom.

Dagligt offentliggjorde sundhedsministeriet covid-19-smittetal, og medierne rapporterede om økonomiske bidrag fra private virksomheder og entreprenører samt bistandsstøtte fra internationale samarbejdspartnere til covid-19-indsatsen. I kølvandet fulgte historier om covid-19-*business*, historier, som på forskellig vis satte spørgsmålstejn ved smittetallene, ved politikernes motivation i og interesse for smittetallene samt spørgsmål om, hvor pengene forsvandt hen:⁷

Da sygdommen kom, begyndte mange at donere. Folk begyndte at spekulere på, hvad der blev af disse bidrag. Hver gang de hører, at regeringen har modtaget et bidrag, uden at de får noget, så begynder folk at sige, at det er *business* [lyssky forretning], som de laver (Abdoulaye, Koutenga, september 2020).

Covid-19-smittetallene og bistanden blev en historie om, hvem der fik noget ud af situationen, og hvem der så det som en mulighed for *business* og på den måde blev beriget. Denne vidensproduktion har meget tilfælles med befolkningens spørgsmål om ebolapengene i Sierra Leone under ebolaepidemien som beskrevet af Susan Shepler (Shepler 2017). For vores informanter var det uklart, hvor støtten og bistanden forsvandt hen. Det var sjældent synligt for dem, når de kom på de lokale sundhedscentre i Koutenga, som blot modtog få midler såsom enkelte mundbind til sundhedspersonale og håndvaskstationer for at minimere risikoen for smittespredning.⁸ Fortællingerne om, at covid-19 blev opfundet, eller at smittetallene blev forhøjet af politikerne, som var interesseret i at tiltrække donorbistand for egen vindings skyld, gav genklang i en kontekst, hvor det donorfinansierede sundhedssystem ikke i tilstrækkelig grad kan dække patienternes behov (Samuelsen 2020; Bjertrup 2021). Snarere end at være en benægtelse af eksistensen af covid-19 var fortællingerne om covid-19-*business* vores informanters kritik af, hvordan donorpenge og støtte cirkulerer i Burkina Faso og ikke på tilstrækkelig vis kommer dem til gode.

Farmer pointerer, hvordan hekseribeskyldninger og konspirationsteorier i landsbyen og periferien er fortolkninger og forklaringer af verden, en verden, hvor magt, rigdom og sundhed er ulige fordelt (Farmer 2006). Når vores informanter beskylder eliten og politikerne for covid-19 og covid-19-*business*, rejser de en større social kritik af en verden, som opleves som ulige og uretfærdig. Ved beskyldninger om politikeres og elitens korrupsion, manipulation og dårlige moral anfægter de deres status og forsvarer samtidig egen ret. Covid-19 bliver dermed en anledning for vores informanter til at kritisere, hvad de erfarer som forkert i samfundet som for eksempel den ulige fordeling af økonomiske ressourcer. Vores informanters fortællinger angår dog også mere direkte selve covid-19-situationen, og i det følgende afsnit viser vi, hvordan de kritiske fortællinger kan ses som diskrete modstandshandlinger som reaktion på covid-19-restriktionerne.

Covid-19-restriktioner og diskret hverdagsmodstand

Da jeg i dag gik ad hovedvejen til Koutenga, så jeg en stor gruppe markedskvinder, der var stimlet samlet for at sælge deres grøntsager og krydderier. For at afbøde den økonomiske usikkerhed, som nedlukningen har sat folk i, og for at sikre, at folk fortsætter med at respektere de foranstaltninger, der er indført, har regeringen gjort el og vand gratis. Men nu er der lange køer ved pumperne, som let kan sprede sygdommen. For at få vand er nogle kvinder tvunget til at bryde udgangsforbuddet, stå op om natten og gå til vandpumperne. Da jeg i morges passerede en stor gruppe kvinder, der stod tæt sammen, var der en af dem, der fortalte mig, at regeringen deler mad ud til de fattige. Hun havde været der siden i går, men hun havde stadig ikke modtaget noget. Hun var vred og sagde, at man aldrig kan stole på *les gens de papier* [bogstaveligt 'papirfolkene' med betydningen: folk i administrative stillinger i den formelle sektor]⁹ (udsnit af Landrys dagbog 24. april).

De økonomiske konsekvenser af især nedlukningen af markederne var alvorlige, som Landry beskriver. Markederne i Burkina Faso er omdrejningspunkt for køb og salg af fødevarer, og da de lukkede, steg priserne de få steder, hvor der stadig kunne købes varer, hvilket gjorde de fattigste hushold endnu mere sårbare.¹⁰ For eksempel måtte Christine, en enke med to sønner på 7 og 11 år, sende sønnerne til familien på landet, da hun ikke længere kunne forsørge dem. Nedlukningerne af markederne, den offentlige transport og opfordringen til at blive hjemme gav anledning til frustration, og ansvaret, som blev pålagt vores informanter, blev ofte oplevet som disproportionalt og urealistisk:

Man siger til folk, at de ikke skal gøre deres arbejde, samtidig siger man til folk, at de skal respektere deres regler. Det går ikke! Følger en desperat person måske regler? Jeg er sulten, jeg har ikke noget at drikke eller spise, og så siger man til mig, at jeg skal blive hjemme, det er forrykt! Stod det til mig, skulle man kun bede folk om at respektere én enkelt regel. Her er det ikke staten, der hjælper os, vi kan kun sætte vores lid til Gud (Moussa, Koutenga, april 2020).

De indførte tiltag og restriktioner for at bremse smittespredning placerer ansvar hos den enkelte borger, som forventes at følge regler og restriktioner for fællesskabets skyld. Moussa beskriver en oplevelse af, at ansvaret, der pålægges ham, er disproportionalt med, hvad staten yder af hjælp og ansvar for ham som borger. De indførte tiltag som gratis vand og madvareuddeling havde uheldige konsekvenser, idet folk stimlede sammen i køer. Endvidere havde de fleste af husholdene i Koutenga ikke indlagt elektricitet og havde derved ringe gavn af, at regeringen gjorde det gratis. Restriktionerne var en byrde, men vores informanternes beretninger vekslede fra frustration og vrede til forståelse, og igen og igen var der udsagn som: „c'est pour nous protégéer“ og „c'est pour nos vies“, „det er for at beskytte os“ og „det er for [at redde] vores liv“. Nogle fremhævede,

hvordan Burkina Faso på trods af at være et fattigt land klarede sig godt gennem pandemien. Mange accepterede præmissen om, at restriktionerne skulle beskytte dem, men fandt det samtidig svært at praktisere og efterleve restriktionerne, når vigtigheden af daglige behov oversteg konsekvensen af at blive smittet med covid-19. I forbindelse med ebolaepidemien i Sierra Leone og Guinea skelner Wilkinson og Fairhead mellem modstand og manglende regeloverholdelse, hvor modstand (*resistance*) skal forstås som en bevidst handling, mens manglende regeloverholdelse (*non-compliance*) ofte er forårsaget af et individs mangel på social og/eller økonomisk kapital (Wilkinson & Fairhead 2017). Vores informanternes til tider modsatrettede udsagn om covid-19-restriktionerne samt deres handlinger er udtryk for deres manglende muligheder for at indrette sig efter restriktionerne fremfor en direkte og konfrontatorisk modstand mod dem. En del gav udtryk for, at tiltagene i Burkina Faso syntes at imitere tiltagene i Europa:

Vi kunne godt tænke os, at staten lokaliserer [tiltagene] en smule. Vi hører kun om Europa, og hver gang der sker noget derovre, gør staten det samme her. [...] Det burde ikke altid være Vesten, som påbyder os regler og love. De dør derovre som høns, mens vi i Burkina ... os burde man respektere. Burde de virkelig fortælle os, hvordan vi skal leve? [...] (Charles, Koutenga, september 2020)

Charles udtrykte et ønske om kontekstualiserede tiltag og anfægtede Vestens monopol på at definere problemet og løsningerne. I sammenligningen af covid-19-restriktionerne i Burkina Faso og Europa understregede vores informanter ofte, at der ikke blev taget hensyn til befolkningens socioøkonomiske forskelle. „Her i Burkina Faso er vores forældre ikke tjenestemænd,“ udtalte Isa, en universitetsstuderende, da han forklarede, hvordan især de lukkede markeder havde en negativ indflydelse på familiens muligheder for at sælge og købe madvarer. Benoir forklarede, hvordan fortællingerne om, at covid-19 ikke eksisterer, er attraktive, når man har begrænset mulighed for at efterleve restriktionerne og blive hjemme:

De mennesker, som siger, at sygdommen ikke eksisterer i Burkina, lytter til befolkningen i stedet for myndighederne. De vælger den side, som passer deres situation bedst, og på den måde forvandler de løggen til sandhed. Da sygdommen startede, var der folk, der havde problemer med at få mad. Hvis man ikke gik ud, kunne man ikke få mad. Men de, som havde midlerne, og som kunne leve i mindst to uger af en daglig løn, havde bedre muligheder for at lytte til rådene (Benoir, Koutenga, september 2020).

Benoir antyder, at fortællingerne om covid-19 som et politisk komplot er attraktive for dem, som har svært ved at efterleve restriktionerne. For vores informanter bliver fortællingerne et middel til at minimere deres socioøkonomiske udsathed,

meget lig de diskrete og indirekte våben, som de fattige bønder i Scotts klassiker benytter til at minimere udfordrende omstændigheder (Scott 1985). Fortællingerne hæmmer legitimiteten af de indførte restriktioner og retfærdiggør samtidig en overtrædelse af restriktionerne som for eksempel at bryde udgangsforbuddet, forsamlingsloftet eller påbuddet om mundbind samt sporadisk at åbne markeder. Men retfærdiggørelse over for hvem? Det er måske et oplagt spørgsmål at stille. Snarere end en direkte retfærdiggørelse over for og konfrontation med magthavere såsom politikere, der vedtog restriktionerne, eller myndigheder, hvis opgave består i at opretholde restriktionerne, var der tale om en mere implicit og diskret retfærdiggørelse. Selv om Landry konstant observerede overtrædelser af covid-19-restriktionerne, var det sjældent, at disse såkaldte regelbrydere direkte konfronterede eller modsatte sig dem, som håndhævede restriktionerne såsom vagtmændene ved indgangen til sundhedscentre, markeder, hospitaler og banker. I stedet gik folk oftest igen, når eller hvis de blev stoppet og for eksempel påkrævet at bære mundbind. At fortælle historier, der anfægter elitens status og legitimiteten af indførte covid-19-restriktioner, er små hverdagshandlinger af modstand, hvormed vores informanter forsøger at minimere deres udsathed og få mest muligt ud af den situation, de befinder sig i. Mens vi i dette afsnit har vist, hvordan covid-19-restriktionerne rammer ulige, og hvordan vores informanter opfattede restriktionerne som tilpasset eliten og europæiske kontekster, viser vi i det følgende afsnit, hvordan ulighed i adgang til diagnostiske test er med til at skabe vores informanternes erfaringer med covid-19 som fraværende og som elitens sygdom.

Fravær eller usynlighed af covid-19?

En tillidskrise til vores myndigheder: En radiolytter ringede ind og sagde, at corona ikke eksisterer i Burkina; det er en sygdom, der spredes i *nasaratenga* [de hvide menneskers land], og at alle tallene, som ministeriet offentliggør, ikke reflekterer realiteterne. Smittetallene, antallet af positive coronatilfælde, antallet af dødsfald og helbredte er løgne og koblinger for at få økonomisk donorstøtte udefra (udsnit af Landrys dagbog 12. april 2020).

Mens dagbogsudsnittet illustrerer modfortællingerne om manipulation med covid-19-smittetallene og covid-19-bizness, undersøger vi i dette afsnit, hvordan den begrænsede covid-19-test- og analysekapacitet samt brugen af såkaldte screeningsværktøj bidrog til vores informanternes oplevelse af covid-19-sygdom som fraværende.

I forbindelse med fremkomsten af covid-19 berettede vores informanter på pragmatisk vis, at mens covid-19 optog fokus og plads i mediebilledet og

den politiske dagsorden, oplevede de covid-19-sygdom og symptomer som fraværende:

Man taler om, at sygdommen er i Ouagadougou og i nasaratenga [de hvide menneskers land]. Vi hører om det i radioen, vi hører om det overalt, men vi har aldrig set det med vores egne øjne, på en synlig måde, vi har ikke set det endnu. [...] Jeg har ingen venner, som har haft corona. Det er det, der får folk til at tvivle; det er derfor, folk begyndte at tvivle og undre sig, 'eksisterer sygdommen virkelig?' [...] Det er derfor, at mange siger, at det er de riges sygdom, selvom der selvfølgelig ikke er sygdomme, som kun rammer de rige eller fattige (Abdoulaye, Koutenga, september 2020).

Abdoulaye forklarede, hvordan fraværet af symptomer og sygdom i almindelige borgeres omgangskreds muliggjorde tvivl om virussens forekomst. Desuden gjorde han opmærksom på, at forståelsen af covid-19 som de riges eller elitens sygdom ikke skal forstås faktuel, men nærmere som et pragmatisk udtryk for, at folk ikke kendte nogen, som havde haft covid-19. Under covid-19-pandemien er diagnostisk testning blevet fremhævet som en essentiel del af smitteinddæmningen, fordi symptomer såsom feber ligner symptomer ved andre almindelige sygdomme (Beaudevin et al. 2021; Löwy 2021), og fordi milde og asymptomatiske tilfælde af covid-19 kan smitte, som et studie viste allerede i starten af pandemien (Nishiura et al. 2020). Denne kendsgerning fik også WHO's generaldirektør, dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, til i en mediebriefing at understrege, at testning er vejen frem for covid-19-tiltag verden over. „Man kan ikke bekæmpe en brand med bind for øjnene. Og vi kan ikke stoppe denne pandemi, hvis vi ikke ved, hvem der er smittet,“ udtalte han (WHO 2020). I forbindelse med covid-19-pandemien viser Samuelson og Toé, hvordan befolkningen i Bobo-Dioulasso i Burkina Faso oplevede den biologiske virus som fjern (an „absent other“) (Samuelson & Toé 2021). Det nationale laboratorium i Bobo-Dioulasso fik først i løbet af marts 2020 ressourcerne og kapaciteten til at analysere covid-19-tests og var i de første måneder af epidemien det eneste i landet til at udføre denne opgave.¹¹ Test- og analysekapaciteten var begrænset til mindre end 100 prøver per dag fra marts til august 2020,¹² og teststrategien prioriterede flyrejsende, nærkontakter til flyrejsende eller frontlinjesundhedsmedarbejdere med symptomer.

Vores informanternes erfaring med virussen under første bølge af covid-19 var snarere abstrakt viden, som blev formidlet gennem radioen eller medierne, end en social og kropslig erfaring synliggjort af diagnostiske tests eller symptomer. Covid-19-teststrategien med fokus på flyrejsende og deres nære kontakter og mediernes offentliggørelse af de smittedes identitet malede et billede af de flyrejsende og eliten som de synlige bærere af covid-19. Ingen af vores informanter var blevet testet for covid-19; de var hverken flyrejsende, nærkontakter til fly-

rejsende eller frontlinjesundhedsmedarbejdere og kvalificerede sig dermed ikke umiddelbart til en covid-19-test.¹³ Folk, der havde været syge med symptomer, som mindede om covid-19-infektion, troede ofte først, at det var en almindelig forkølelse, malaria eller influenza. Fire af vores informanter udtrykte mistanke om, at de var eller havde været smittet med covid-19, og beskrev symptomer som hoste, hovedpine, løbende næse og træthed. Tre af dem havde ikke søgt yderligere information eller hjælp. Simon berettede, hvordan han ringede til covid-19-hotlinen¹⁴ for at søge råd, da han havde en mistanke om, at han kunne være smittet med covid-19:

Da symptomerne begyndte, lignede det [corona], så jeg ringede til hotlinen for at få information. De afkræftede [min mistanke] og sagde, at det er åndedrætsbesvær, som jeg skal være opmærksom på. De andre symptomer [hoste, træthed, løbende næse] er mere almindelige. Så jeg forstod, at det bare er bihulebetændelse, og kort tid efter gik det over (Simon, Koutenga, september 2020).

Om Simon eller de andre symptomatiske eller asymptomatiske informanter var smittet med covid-19, vides ikke. Det empiriske eksempel viser dog, hvordan mistanken om covid-19-smitte blev, om ikke afkræftet så formindsket via telefonsamtalen. Mens ingen af vores informanter var blevet testet for covid-19, nævnte nogle dog covid-19-tests, når de omtalte såkaldte screeningsværktøjer som hotlinen eller temperaturmålinger ved for eksempel indgangen til sundhedscentre, hospitaler og banker. Et analytisk fokus på den begrænsede analyse- og testkapacitet samt anvendelsen af screeningsværktøj i håndteringen af epidemiudbrud demonstrerer, hvordan potentielle tilfælde af covid-19 blandt vores informanter forblev uvisse. I nogle tilfælde, hvor vores informanter havde mistanke om covid-19-infektion som i eksemplet ovenfor, formindskede et opkald til hotlinen denne mistanke. Farmer påpeger, hvordan de fattiges sygdomme er mindre synlige. Han skriver: „Et sted, hvor sygdomme kan skjule sig, er blandt fattige mennesker, især når de fattige socialt og medicinsk er adskilt fra dem, hvis død kan opfattes som mere betydningsfuld“ (Farmer 1996:263, Bjertrups oversættelse fra engelsk). Mens vores informanter erfarede et fravær af covid-19 som virus og sygdom, ønsker vi at påpege en potentiel usynlighed og underestimering af covid-19-smitte blandt dem. Det erfarede fravær af covid-19 og den potentielle usynlighed af virussen blandt dem blev først og fremmest muliggjort i en kontekst, hvor covid-19-test- og analysekapacitet var begrænset og overvejende forbeholdt grupper, som vores informanter ikke tilhørte. Endvidere blev fraværet og den potentielle usynlighed hjulpet på vej af screeningsværktøj, der hverken bekræftede eller afkræftede smitte, men som ofte mindskede mistanke om smitte.

Konklusion

Spørgsmålet om covid-19 som elitens sygdom er omdrejningspunktet for denne artikel, hvor vi har vist, hvordan vores informanternes fortællinger omhandler og forbinder covid-19-udbruddet med eliten og forbindelser til det globale nord. I artiklen har vi vist, hvordan vores informanternes fortællinger både er en social kritik af ulige forhold i samfundet og af covid-19-restriktionerne, som sætter dem i mere prekære omstændigheder. Med andre ord er covid-19-situationen både en anledning til at kritisere samfundet præget af ulighed, som det opleves af vores informanter, og en anledning til at kritisere de specifikke covid-19-restriktioner, som forstærker denne ulighed. Ud over at være en social kritik udtrykt i beskyldninger om politikernes og elitens korrupsion, manipulation og dårlige moral er fortællingerne også et diskret middel til at minimere vores informanternes socioøkonomiske udsathed. Fortællingerne om, at covid-19 er et politisk komplot, bliver attraktive, idet de hæmmer legitimiteten af covid-19-restriktionerne og dermed retfærdiggør en overtrædelse af dem. Til sidst har vi påpeget uligheden i adgangen til diagnostiske tests, og hvordan denne ulighed og potentielle covid-19-usynlighed også er med til at skabe vores informanternes erfaring med covid-19 som noget fraværende i deres liv og omgangskreds og som elitens sygdom.

Wald påpeger, hvordan udbrudsnarrativen har konsekvenser (Wald 2008:1-3), og ved at fokusere på fortællingerne som en social kritik og et middel til at minimere den økonomiske udsathed, som covid-19-restriktionerne sætter vores informanter i, understreger vi ligeledes deres betydninger og virkninger. Vores informanternes fortællinger er dog mindre magtfulde end det dominerende narrativ om pandemien såsom det videnskabelige, men vi ønsker at understrege vigtigheden af at lytte til sådanne fortællinger og ikke negligere dem som rygter eller misinformation, som internationale sundhedsaktører og magthavere til tider er tilbøjelige til. Denne artikel er vores forsøg på at lytte til og give plads til vores informanternes marginaliserede stemmer. Vi er samtidig klar over, at vi har en vis repræsentationsmagt som forfattere. I artiklen og i fremstillingen af vores informanternes sociale kritik har vi lagt mere vægt på de nutidige uligheder, som vores informanter fremhæver, og som vi observerer, frem for (koloni)historiske uligheder og udnyttelser, som andre forfattere på overbevisende manér har fremhævet (Farmer 2006; Chigudu 2020; White 2008). Historiske uligheder og udnyttelser i forbindelse med den franske kolonimagt spiller sandsynligvis en rolle for vores informanternes tolkninger af covid-19 som forbundet med eliten og det globale nord samt deres fremhævelse af covid-19 som importeret fra Frankrig. Vores ambition i artiklen har dog været at lægge vægt på de nutidige uligheder (som ikke desto mindre er historisk betingede) i forbindelse med adgang til diagnostiske test og analysekapacitet samt covid-19-restriktionerne, som skaber

yderligere uligheder internt i Burkina Faso og mellem Burkina Faso og det globale nord. Vores informanternes indsigter og deres egne analyser af de strukturelle omstændigheder, der påvirker deres liv på negativ vis, er imponerende, og vi ønskede at fremhæve disse i artiklen. Vi håber, at det i vores fremstilling af informanternes fortællinger fremgår klart, at covid-19-pandemien forstærker allerede eksisterende uligheder internt på det afrikanske kontinent og mellem afrikanske lande og det globale nord. Vi tilslutter os dermed en række af andre forfattere, der ligeledes har påpeget, at man fremfor at prioritere hurtige, nemme og ofte teknologiske løsninger i forberedelsen til fremtidige epidemier og i håndteringen af nuværende udbrud burde fokusere på at udjævne disse dybt forankrede uligheder, som bliver ved med at forårsage og videreføre lidelse (Farmer 1996; Leach et al. 2021; Richardson 2019; Richards 2016).

Noter

1. Koutenga og andre navne i artiklen er pseudonymer. Stednavnet Koutenga refererer både til kommunen, byen og det kvarter, vi lavede feltarbejde i.
2. „Udbrudsnarrativen“ er betegnelsen, Wald anvender for denne gængse fortællingsstruktur: 1) konstatering af en nyopstået infektion, 2) infektionens spredning gennem globale kontaktnetværk og 3) det epidemiologiske arbejde, som standser udbruddet (Wald 2008).
3. Lægecentret omfatter en ledende læge, en assisterende læge, en laboratorietekniker, adskillige sygeplejersker og jordemødre samt tekniske og administrative medarbejdere. Sundhedscentrene er ledet af en sygeplejerske og består desuden oftest af en assisterende sygeplejerske, en jordemoder samt en lokal samfundsrepræsentant, som er ansvarlig for medicindepotet.
4. Se Bjertrup (2021) for at læse mere om feltarbejdet før covid-19, fra september til november 2019 og februar til marts 2020.
5. I slut april 2020 åbnede markederne igen, og i start maj fulgte moskeer og kirker, dog med påbud om mundbind og med begrænset forsamlingsantal. I start juli 2020 blev udgangsforbuddet ophævet, og i start august åbnede man igen lufthavnene.
6. Ordbogen Merriam-Webster definerer et indekstilfælde som: „det første dokumenterede tilfælde af en infektionssygdom eller en genetisk overført tilstand eller mutation i en befolkning, region eller familie“ (Merriam-Webster 2021, Pias oversættelse fra engelsk).
7. Det franske ord *bizness* benyttes ofte til at beskrive en moralsk lyssky forretning, som bevæger sig på grænsen mellem det lovlige og ulovlige samt det formelle og uformelle.
8. I maj 2020 blev gamle bygninger på det centrale lægecenter i Koutenga taget i brug til isolation af patienter smittet med covid-19, og lægecentret fik kapacitet til at udføre test for covid-19. Ingen af vores informanter omtalte dog dette under interviewene.
9. På lokalsproget moré bruges udtrykket *séba-ramba*, på fransk *les gens de papier* og dansk *papirfolkene*, i betydningen akademikere, tjenestemænd og folk i administrative stillinger i den formelle sektor.

10. En sæk ris, som før kostede 17.000-18.000 CFA (ca. 193-204 kr.), kostede nu 21.000 eller 22.000 CFA (ca. 238-250 kr.). CFA står for Communauté Financière Africaine, og 100 CFA svarer til cirka 1,13 kr.
11. Med støtte fra WHO blev analysekapaciteten udvidet til flere laboratorier, og i august 2020 var 13 faciliteter i stand til at udføre denne opgave. I maj 2020 blev en ny „aktiv“ teststrategi vedtaget, som indebar systematisk test af covid-19-smittedes kontakter, rejsende, der ankom til Burkina Faso, og frontlinjesundhedspersonale. Fra 9. marts til 31. august 2020 havde Burkina Faso i alt konstateret 1.375 tilfælde af covid-19 samt 55 covid-19-relaterede dødsfald.
12. Til sammenligning havde man i Danmark en daglig testkapacitet (PCR) på omkring 5.000 i slutningen af marts 2020 (Sundhedsstyrelsen 2020a). Over foråret 2020 blev kapaciteten hurtigt oprustet, og i start juni 2020 var der en testkapacitet (PCR) på over 80.000 tests om dagen (Sundhedsstyrelsen 2020b).
13. Indlagte patienter blev ved mistanke også testet for covid-19. Dog er det uklart, hvordan det blev implementeret i praksis i en kontekst, hvor diagnostiske tests ofte er en mangelvare.
14. En gratis hotline med nummeret 3535 blev installeret, som borgere, som mistænkte, at de var smittet med covid-19, kunne ringe til. Nummeret er blevet kritiseret for ikke at have kapacitet til at håndtere alle de indgående opkald, og endvidere er der blevet sat spørgsmålstejn ved, at kun få af de anmeldte mistænkte tilfælde af covid-19 er blevet undersøgt nærmere (Semporé et al. 2020).

Litteratur

- Balde, Racky, Mohamed Boly & Elvis Avenyo
 2020 Labour Market Effects of COVID-19 in Sub-Saharan Africa. An Informality Lens from Burkina Faso, Mali and Senegal. UNU-MERIT Working Papers ISSN 1871-9872. Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology UNU-MERIT.
- Beaudevin, Claire, Luc Berlivet, Soraya Boudia, Catherine Bourgain, Maurice Cassier, Jean-Paul Gaudillière & Ilana Löwy
 2021 Test, Test, Test! Scarcity, Tinkering, and Testing Policy Early in the COVID-19 Epidemic in France. *Medicine Anthropology Theory* 8(2):1-31. <https://doi.org/10.17157/mat.8.2.5116>.
- Bjertrup, Pia Juul
 2021 (In)Visible Disease. Motions and Emotions Engendered by Papers and Diagnostics of People Accessing Healthcare in Burkina Faso. *Medicine Anthropology Theory* 8(3):1-20. <https://doi.org/10.17157/mat.8.3.5103>.
- Briggs, Charles L.
 2003 Stories in the Time of Cholera. Racial Profiling during a Medical Nightmare. Berkeley, CA: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520938526>.
- 2004 Theorizing Modernity Conspiratorially. Science, Scale, and the Political Economy of Public Discourse in Explanations of a Cholera Epidemic. *American Ethnologist* 31(2):164-87. <https://doi.org/10.1525/ae.2004.31.2.164>.
- Briggs, Charles L. & Clara Mantini-Briggs
 2016 Tell Me Why My Children Died. Rabies, Indigenous Knowledge, and Communicative Justice. North Carolina: Duke University Press.

- Caduff, Carlo
2020 What Went Wrong. Corona and the World after the Full Stop. *Medical Anthropology Quarterly* 34(4):467-87. <https://doi.org/10.1111/maq.12599>.
- Chigudu, Simukai
2019 The Politics of Cholera, Crisis and Citizenship in Urban Zimbabwe. "People Were Dying like Flies". *African Affairs* 118(472):413-34. <https://doi.org/10.1093/afraf/ady068>.
2020 The Political Life of an Epidemic. *Cholera, Crisis and Citizenship in Zimbabwe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farmer, Paul
1996 Social Inequalities and Emerging Infectious Diseases. *Emerging Infectious Diseases* 2(4):259-69. <https://doi.org/10.3201/eid0204.960402>.
2006 AIDS and Accusation. *Haiti and the Geography of Blame*. Berkeley: University of California Press.
- INSP, Institut National de Santé Publique
2020 Cinquième Recensement Général de La Population et de l'Habitation Du Burkina Faso. Résultats Préliminaires. http://www.insd.bf/contenu/documents_rgph5/RAPPORT_PRELIMINAIRE_RGPH_2019.pdf.
- Leach, Melissa & Sarah Dry
2010 Epidemic Narratives. In: S. Dry & M. Leach (eds): *Epidemics. Science, Governance and Social Justice*. Pp. 1-22. London: Routledge.
- Leach, Melissa & Barry S. Hewlett
2010 Haemorrhagic Fevers. Narratives, Politics and Pathways. In: S. Dry & M. Leach (eds): *Epidemics: Science, Governance and Social Justice*. Pp. 57-83. Routledge.
- Leach, Melissa, Hayley MacGregor, Ian Scoones & Annie Wilkinson
2021 Post-Pandemic Transformations. How and Why COVID-19 Requires Us to Rethink Development. *World Development* 138 (Feb):105233. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105233>.
- Leach, Melissa & Mariz Tadros
2014 Epidemics and the Politics of Knowledge. Contested Narratives in Egypt's H1N1 Response. *Medical Anthropology* 33(3):240-54. <https://doi.org/10.1080/01459740.2013.842565>.
- LeFaso.net
2020 Un couple de burkinabè contrôlé positif au Coronavirus - leFaso.net. 9 marts. <https://lefaso.net/spip.php?article95356>.
- Lindenbaum, Shirley
2001 Kuru, Prions, and Human Affairs. Thinking about Epidemics. *Annual Review of Anthropology* 30:363-85. <http://dx.doi.org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1146/annurev.anthro.30.1.363>.
- Löwy, Ilana
2021 Hidden Perils. Diagnosing Asymptomatic Disease Carriers. *Medicine Anthropology Theory* 8(2):1-29. <https://doi.org/10.17157/mat.8.2.5106>.
- Mogensen, Hanne Overgaard
1995 AIDS is a Kind of Kahungo That Kills. The Challenge of Using Local Narratives When Exploring AIDS among the Tonga of Southern Zambia. Oslo: Scandinavian University Press.

- Nishiura, Hiroshi, Tetsuro Kobayashi, Takeshi Miyama, Ayako Suzuki, Sung-mok Jung, Katsuma Hayashi, Ryo Kinoshita et al.
2020 Estimation of the Asymptomatic Ratio of Novel Coronavirus Infections (COVID-19). *International Journal of Infectious Diseases* 94(May):154-55. <https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.03.020>.
- Richards, Paul
2016 *Ebola. How a People's Science Helped End an Epidemic*. London: Bloomsbury Academic & Professional.
- Richardson, Eugene T.
2019 On the Coloniality of Global Public Health. *Medicine Anthropology Theory* 6(4). <https://doi.org/10.17157/mat.6.4.761>.
- Rosenberg, Charles E.
2020 What Is an Epidemic? AIDS in Historical Perspective. *Bulletin of the History of Medicine* 94 (4):563-77. <https://doi.org/10.1353/bhm.2020.0082>.
- Roth, Claudia
2018 Between Dreams of Grandeur and Pragmatism Young People in Urban Burkina Faso. In: C. Roth, W. de Jong, M. Perlik & N. Steuer (eds): *Urban Dreams. Transformations of Family Life in Burkina Faso*. Pp. 166-89. New York, NY: Berghahn Books.
- Samuelsen, Helle
2020 Accelerated Fragility: Exploring the Supply-Demand Nexus in Health Facilities in Rural Burkina Faso. *Africa* 90(5):934-51. <https://doi.org/10.1017/S0001972020000662>.
- Samuelsen, Helle & Lea Pare Toé
2021 COVID-19 Temporalities. Ruptures of Everyday Life in Urban Burkina Faso. *Medicine Anthropology Theory* 8(1). <https://doi.org/10.17157/mat.8.1.5104>.
- Scott, James C.
1985 *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. Yale University Press.
- Semporé, Emmanuelle, Herman Bazié, Bernard Ilboudo, Hervé Kpoda, Blandine Bila, Téléphore Somé, Olivier Sossa, Clément Médà & Hervé Hien
2020 Comment Prendre Le Pas Sur Le Coronavirus Dans Un Pays En Développement. *Questions et Actions Au Burkina Faso. The Pan African Medical Journal* 35(Suppl 2). <https://doi.org/10.11604/pamj.suppl.2020.35.2.23033>.
- Shepler, Susan
2017 We Know Who Is Eating the Ebola Money! Corruption, the State, and the Ebola Response. *Anthropological Quarterly* 90(2):451-73. <https://doi.org/10.1353/anq.2017.0026>.
- Sundhedsstyrelsen
2020a COVID-19 i Danmark. 30. marts. https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2020/Corona/Status-og-strategi/Status_COVID19_femte-uge.ashx?la=da&hash=2889D7E5580B1450EB896A3A1EB69A1E4ADA93F6.
- 2020b COVID-19 i Danmark. 9. juni. <https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2020/Corona/Status-og-strategi/COVID19-statusrapport-15-epidemiuge.ashx?la=da&hash=7A4C413896BD2E2FE0E8AF66A4BFFEBE50D78F32>.

- Wald, Priscilla
2008 Contagious. Cultures, Carriers, and the Outbreak Narrative. North Carolina, United States: Duke University Press.
- White, Luise
2008 Speaking with Vampires: Rumor and History in Colonial Africa. University of California Press.
- WHO
2020 WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 - 16 March 2020'. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---16-march-2020>.
- Wilkinson, Annie
2017 Emerging Disease or Emerging Diagnosis? Lassa Fever and Ebola in Sierra Leone. *Anthropological Quarterly* 90(2):369-97. <https://doi.org/10.1353/anq.2017.0023>.
- Wilkinson, Annie & James Fairhead
2017 Comparison of Social Resistance to Ebola Response in Sierra Leone and Guinea Suggests Explanations Lie in Political Configurations Not Culture. *Critical Public Health* 27(1):14-27. <https://doi.org/10.1080/09581596.2016.1252034>.
- World Bank
2021 The World Bank in Burkina Faso. Overview. <https://www.worldbank.org/en/country/burkinafaso/overview>.

PLANER OM ET JOB?

Et studie af arbejdsløshedsoplevelsen under coronakrisen i Danmark

MAGNUS PAULSEN HANSEN, SABINA PULTZ OG HELENE JEPSEN

Vi undersøger det overordnede spørgsmål: Hvordan opleves det at være arbejdsløs under coronakrisen? Det sker på baggrund af 25 interviews med ledige i Danmark foretaget fra maj til september 2020.¹ Vi undersøger oplevelsen af arbejdsløshed (Boland & Griffin 2015) i bred forstand, herunder hvordan den midlertidige suspension af aktiveringen i beskæftigelsessystemet påvirker og former arbejdsløshedsoplevelsen. Vores interesse ligger i de arbejdsløses vanskeligheder ved at håndtere en usikker situation, hvor fremtidig karriere, økonomi og selvtillid sættes på prøve, og hvor beskæftigelsessystemet er et blandt mange elementer i de arbejdsløses liv. Vi placerer os i forlængelse af socialpsykologiske studier, der undersøger arbejdsløshedserfaringen fra den lediges eget perspektiv for bedre at få greb om subjektens agens (Eschweiler & Pultz 2021). Formålet med at tilgå feltet fra et subjektivt perspektiv er at få en bedre forståelse af, hvordan mennesker styres, og hvordan de selv aktivt forvalter denne styring (Pultz 2017). Inspireret af indsigter fra fransk pragmatisk sociologi (Blokker 2011; Boltanski & Thévenot 2006) og særligt sociologien om „engagementsregimer“ udviklet af den franske sociolog Laurent Thévenot (Thévenot 2001a, 2006, 2011a; Hansen (red.) 2016) zoomer vi ind på aktørernes egen praksis og tanker omkring at sikre deres fremtid på kort og længere sigt. Her er beskæftigelsespolitikker vigtige, men ikke den eneste del af det „miljø“, som ledige aktører reagerer på og engagerer sig i.

Selvom arbejdsløshed som en relativt stabil statistisk kategori har eksisteret i de fleste vestlige lande, siden den blev opfundet i starten af det 20. århundrede (Salais, Baverez & Reynard 1986; Walters 2000; Zimmermann 2001), er oplevelsen af arbejdsløshed en heterogen oplevelse, som er påvirket af en kompleks sammensætning af individuelle, sociale, økonomiske og politiske forhold, som varierer over tid og rum (Demazière & Delpierre 2020). Oplevelsen er påvirket af institutioner, som håndterer arbejdsløshed (især de offentlige beskæftigelses- og forsikringsystemer), samt af kulturelle normer, der fastsætter

værdien af at arbejde i samfundet. Den er ligeledes forment af globale, nationale, regionale eller lokale økonomiske op- og nedture og af en række faktorer, som er knyttet til den enkelte arbejdsløse lige fra opdragelse, færdigheder, køn og alder til bestemte begivenheder såsom tab af job, sygdom samt hverdagsliv og sociale omstændigheder.

En af de vigtigste ændringer i arbejdsløshedsoplevelsen de seneste tre til fire årtier er den gradvise reformering af beskæftigelsessystemet i henhold til „aktivparadigmet“ (Bonoli 2013; Hansen 2019; Turrini, Koltay, Pierini, Goffard & Kiss 2015; van Berkel, de Graaf & Sirovatkas 2012). Mens reformerne medfører et mangeartet sæt af instrumenter, styringsteknologier og justeringer, er deres fællesnævner forsøget på at omlægge arbejdsmarkedspolitikkerne mod at gøre ledige „aktive“, dvs. at bevæge sig tættere på at komme i beskæftigelse. Aktivparadigmet indebærer således, at politik og instrumenter er orienteret imod, hvordan arbejdsløses adfærd styres, om det er gennem økonomiske incitamenter, individuelle handleplaner, obligatoriske jobsøgninger, aktiveringskurser osv. eller om nødvendigt gennem tvangsmæssige foranstaltninger, kontrol og sanktioner (Hansen 2019; Lindsay 2009; Pultz 2017). Flere studier har peget på, hvordan denne institutionelle forandring har påvirket oplevelsen af at være arbejdsløs (Demazière & Delpierre 2020) fra de angelsaksiske (Boland & Griffin 2016; Dwyer 2010; McDonald & Marston 2005; Sharone 2013; Whelan 2021) til de kontinentale (Demazière 2017) og de nordiske lande (Pultz 2017). Tværnationale komparative undersøgelser har vist variationer af sammensætningen mellem arbejdsmarked, aktiveringspolitik, og hvordan det påvirker oplevelsen af at være arbejdsløs (Chen 2015; Sharone 2013; Pultz & Sharone 2020), men på tværs af variationer er arbejdsløshed blevet individualiseret ved at gøre den enkelte ansvarlig for sin situation og dermed også sårbar over for at bebrejde sig selv. I en dansk kontekst findes en bred vifte af kvalitative studier af arbejdsløshedsoplevelser, der udfolder, hvordan krav (og i særdeleshed meningsløse krav) i beskæftigelsessystemet belaster den arbejdsløse, hvad enten der er tale om dagpengemodtagere eller mere udsatte kontanthjælpsmodtagere (Danneris 2018; Pultz 2019). At oplevelsen af arbejdsløshed blandt andet formes af aktiveringspolitikker, er således ikke overraskende, eftersom aktivering er legitimeret og gennemsyret af en „moralsk økonomi“, som reevaluerer fænomenet arbejdsløshed i henhold til nye normative standarder, der sætter arbejdsløses værd (og deres adfærd) på prøve (Carstensen & Hansen 2019; Hansen 2019; Nielsen 2021). Governmentalitystudier inspireret af Foucault (2007) har vist, hvordan aktivering har ført til en (gen)opfindelse af instrumenter, som er designet til at styre de lediges adfærd og konstruere de arbejdsløse som et bestemt subjekt (Dean 1995; Lessenich 2011; Pultz 2017; Walters 1997) såsom jobsøgende (Boland & Griffin 2015), „i risiko“-klient

(Caswell, Marston & Larsen 2010; Pultz 2016), det ansvarlige selv (McDonald & Marston 2005) og det forgældede selv (Lazzarato 2012). Dette medvirker til nye dynamikker i mødet mellem beskæftigelsessystemet, som ofte nedlejres i sagsbehandleren eller socialrådgiverens praksis i jobcenteret, og den arbejdsløse (Garsten & Jacobsson 2004; McDonald & Marston 2005). Fra dette perspektiv involverer disse møder „subjektivering“ (Pultz 2016) og „rollespil“ (Boland 2015) med Foucault og Goffmans begreber. Det kan medføre selvbebrejdelse (Pultz 2017; Sharone 2013), stigma (Patrick 2016; Whelan 2021), skam (Pultz 2018), tab af medborgerskab (Dwyer 2010) og demokratisk deltagelse (Watson, 2015) samt lejlighedsvis modstand (Baker & Davis 2018; Nielsen 2015). Når vi undersøger arbejdsløshedsoplevelsen under pandemien, sker det ud fra, hvordan arbejdsløshed forstås og opleves generelt i en dansk kontekst under en pandemi, mens aktiveringspolitikkerne er midlertidigt suspenderet. Vores ambition er at fastholde kompleksiteten i undersøgelsen snarere end at reducere den til én af disse dimensioner.

Coronakrisen i en dansk kontekst

Økonomiske kriser kan fungere som „eksogene chok“, der fremkalder radikale politiske ændringer (Skocpol & Pierson 2002), og studier har peget på stagflationskriserne i 1970'erne og 80'erne som katalysator for aktivparadigmet (Jessop 1993; Torfing 1999). Dette var imidlertid ikke tilfældet i kølvandet på finanskrisen i 2008, der snarere førte til en konsolidering af aktivparadigmet i Europa (Hansen & Leschke 2017; Smith, Villa, Leschke & Russel 2018). Men har coronakrisen været anderledes? Fra et makroøkonomisk perspektiv har kommentatorer ligesom ved finanskrisen forudset en tilbagevenden af keynesiansk efterspørgselspolitik, der erstatter neoliberal nedskæringspolitik. I Danmark er der indikatorer for dette skifte i de politiske mål i finansieringen af coronarelaterede udgifter, som sker gennem lån og massive investeringer i jobvedligeholdelse, hvilket har begrænset stigningen i ledighed markant i modsætning til for eksempel i USA. Ligesom i mange andre lande er regeringens intervention i økonomien retfærdiggjort gennem stærke diskurser om solidaritet og kollektivt ansvar for at afbøde de socioøkonomiske konsekvenser af pandemien.

Parallelt med økonomisk kompensation til virksomheder besluttede regeringen at suspendere aktivering fra den 12. marts 2020, herunder forpligtelser i forbindelse med jobsøgning og interviews samt nedtællingen af dagpengeperioden. Suspenderingen blev retfærdiggjort af beskæftigelsesministeren som „kun fair“, eftersom nedlukningen „åbenlyst gjorde det sværere at finde et job“ (Beskæftigelsesministeriet 2020). Aktiveringen blev dog kun midlertidigt suspenderet. Siden

slutningen af maj 2020, da nedlukningen blev ophævet, har det været mere tvetydigt. Nogle forpligtelser er vendt tilbage (fx rådighedskrav), nogle gradvist udfaset (fx forlængelse af dagpengeperioden), mens andre i skrivende stund (maj 2021) fortsætter med at være suspenderet (fx krav om fysiske samtaler på jobcenteret og aktivering). Ikke desto mindre viste suspenderingen muligheden for at *tænke* anderledes om arbejdsløshed, og dermed åbner det for spørgsmålet, om denne ændring på nogen måde nedlejres i og rekonfigurerer oplevelsen af arbejdsløshed. Giver den anledning til mindre selvbejdelse og stigmatisering, og kan det medføre en anden tilgang til jobsøgning?

Analysesamme

Fransk pragmatisk sociologi, som den oprindeligt blev udformet af Luc Boltanski og Laurent Thévenot i værket *De la justification* [Om retfærdiggørelse] (Boltanski & Thévenot 2006), markerede et nybrud i sociologien ved at studere „almindelige“ menneskers „kritiske kompetencer“ og evne til at nå til enighed. Fransk pragmatisk sociologi været anvendt til at kortlægge pluraliteten af moralske „værdiordner“ eller „evalueringsrepertoier“ i disputer fra hverdagskonflikter til offentlige debatter. For eksempel har tidligere studier kortlagt de moralske værdiordner, der er blevet brugt til både at retfærdiggøre og kritisere aktivparadigmet i offentlige debatter (Carstensen & Hansen 2019; Hansen 2019; Nielsen 2018, 2021). I sociologien om engagementsregimer har Thévenot videreudviklet teorien om kritik og retfærdiggørelse til en egentlig socialteori med fokus på det *enkelte* menneskes engagement – i dette tilfælde den arbejdsløses erfaringer, tanker og handlinger. Det er stadig en moralsk sociologi, hvor mennesker har noget på spil, men engagementsregimerne belyser, hvordan kritik og retfærdiggørelse kun udgør en lille del af menneskers moralske praksis.

Engagementssociologien opererer med et dynamisk perspektiv på menneskers handlinger og væren i verden (Thévenot 2002). Det gør den for det første, fordi virkeligheden ikke ses som homogen og ensrettet (fx en kollektiv norm eller styringsrationalitet), men *sammensat* af institutioner med forskellige og spændingsfyldte logikker. Mennesker befinder sig med andre ord ofte i situationer, hvor det ikke er givet, hvad og hvordan de skal forstås og evalueres. I den arbejdsløses tilfælde bevæger denne usikkerhed sig fra hverdagsproblematikker om, hvilke og hvor mange job der skal søges, og hvad man skal sige til en jobsamtale, til dybere usikkerhed om, hvad man selv er værd, og om beskæftigelsessystemet er retfærdigt. Engagement handler derfor om at skabe (mere) sikkerhed i denne usikre verden. Det er på den ene side en verden, hvor rigtig meget er givet (fx reglerne i jobcentret og konjunkturerne på arbejdsmarkedet), og på den anden side

en verden med behov for konstante beslutninger om jobsøgning og den arbejdsløses liv uden for arbejdslivet, som kræver, at forskellige hensyn skal balanceres. For det andet er engagement derfor en *aktiv* praksis, hvor mennesker inden for de institutionelle begrænsninger gør, hvad de kan for at sikre en række goder, der anses for væsentlige for at kunne være i verden.

Således identificerer Thévenot fire forskellige engagementsregimer, der er knyttet til hver deres gode og hver deres format, for at *kvalificere* miljøet og derved vurdere, hvad der i „virkeligheden“ er relevant og har værdi.

I det første regime, *værdiordensregimet*, er virkeligheden kvalificeret til at vurdere værdien af ting såvel som mennesker og deres handlinger i henhold til forskellige *fælles goder*. Engagement i dette regime involverer dermed retfærdighed og kritik, hvor virkeligheden vurderes ud fra moralske målestokke baseret på fælles goder. Regimet bygger på det førnævnte arbejde af Boltanski og Thévenot (2006), der studerede måden, hvorpå folk løste hverdagskonflikter, for eksempel på arbejdspladsen. Disse værdiordner indeholder forskellige forståelser af arbejdsløshed og måder at styre på, og de indeholder forskellige opfattelser af den arbejdsløses værd og værdighed. Engagement i værdiordensregimet kan både udfolde sig i den offentlige debat og nedfælde sig i reformer (Hansen (red.) 2016), men det kan for eksempel også findes, når den arbejdsløse anfægter en beslutning i jobcentret (Nielsen 2015), eller når den arbejdsløse mødes med mistro af onkel Lars under familiejulefrokosten.

Modsat værdiordensregimet er de tre andre regimer ikke forberedt til offentlige stridigheder og konflikter, eftersom de ikke afhænger af fælles goder, men til gengæld ofte er nonverbale og kropslige (Thévenot 2006). I det andet regime, *planregimet*, er engagement rettet mod et gode, der spiller en hovedrolle i vores dagligdags koordinering med os selv og andre – det at lægge og gennemføre planer. Dette engagement afhænger af kapaciteten til at projicere sig ind i fremtiden og kvalificere miljøet instrumentelt og funktionelt i henhold til at opnå planen (Thévenot 2011b). Vi engagerer os konstant i planer – nogle helt kortsigtede (der skal købes ind, hentes børn etc.) og andre mere langsigtede (projekter på arbejde, karriereplaner, slankekur etc.). I den arbejdsløses tilfælde har, som vi vil vise i analysen, engagementet i planen en både central og flertydig rolle. For de flestes vedkommende leder arbejdsløshedssituationen til et engagement i planen om at komme i arbejde, men parallelt med den arbejdsløses *egne* planer leder registreringen som ledig også til igangsættelsen af jobcenters og eventuel a-kasses planer for at „aktivere“ vedkommende.

Det tredje, *familiære*, regime henviser til engagement i miljøet gennem omsorg og ved gentagen brug af skikke og rutiner for at sikre den *behagelige følelse af lethed* (*ease*), hvor man bliver familiær med sine omgivelser. Engagementet er

ofte overset, men Thévenot argumenterer for, at det er centralt for menneskers væren i verden. Det er derfor, vi indretter vores hjem, så de er „hyggelige“, og det er derfor, vi vender tilbage til steder og ting, som skaber denne følelse af familiaritet eller ease.

Endelig har Thévenot beskrevet det *eksplorative* regime som den type engagement, hvorigennem folk stræber efter *begejstring og spænding gennem nysgerrighed, opdagelser og innovationer* (Auray 2010; Thévenot 2011b), som når forskere går på opdagelse i data, eller når man skifter job for at prøve noget nyt. I den henseende *kan* jobsøgning også være et engagement i det eksplorative engagement, men det vil, som vi vil se, ofte stå i modsætningsforhold til andre engagementer.

Det er en af hovedpointerne, at engagement sjældent er selvfølgeligt og ligetil, men snarere prøvende, spændingsfyldt og skrøbeligt. Engagement kan med andre ord mislykkes. Thévenot beskriver dette som de to sider af engagementet: *åbne og lukkede øjne* (Thévenot 2010, 2011a, 2011b). „Lukkede øjne“ er en hvilen i engagement, der indebærer selvtillid og tillid til opfyldelsen af engagementets gode, mens „åbne øjne“ indebærer tvivl og mistanke om, hvad engagementet forsømmer og/eller ofrer. „At åbne øjnene“ ændrer altså engagementet fra at stole på, „hvad der er“, til „hvad der kunne være“ (Blokker & Brighenti 2011; Hansen 2016:132).

Hver af de fire regimer har hvert sit særskilte format for at skifte mellem de to sider af engagementet (Thévenot 2011a). I værdiordensregimet har lukkede øjne en ceremoniel karakter, hvor aktører accepterer værdisættelsen af personers og tings værd samt det fælles gode, de tillægger det. Engagement med øjnene åbne i dette regime indebærer, at værdisættelsen sættes på prøve, og kritik og retfærdiggørelse er nødvendig. I planregimet følges planen med beslutsomhed med lukkede øjne, mens åbne øjne kendetegnes ved synlig ubeslutsomhed og tvivl med hensyn til at nå planens mål. I det familiære regime er lukkede øjne rutinelignende og indebærer tillid og tro på miljøet, hvorimod åbne øjne er karakteriseret ved famlen og uro. Endelig kan det eksplorative regime ændre sig fra nysgerrigt og udforskende (lukkede øjne) til uforpligtende og løsrevet (åbne øjne).

Endelig er det værd at notere, hvilken rolle magt og styring spiller i engagementssociologien. Det er klart, at institutioner og styringsteknologier som dem, ledige møder i det lokale beskæftigelsessystem, er en del af det „miljø“, som mennesker engagerer sig. I engagementssociologiens perspektiv problematiseres magtformer således ofte for deres forsøg på at fikse visse engagementer, mens andre engagementer underkendes (Hansen 2016).

Før vi præsenterer vores metode, kan et eksempel fra fiktionens verden bruges til at illustrere engagementets omskiftelighed imellem regimer og imellem åbne

og lukkede øjne som arbejdsløs. I Stéphane Brizés film *Markedets lov (La loi du marché)* fra 2015 følger vi den 51-årige arbejdsløse fabriksarbejder Thierry, et år efter at han blev afskediget sammen med 750 andre. Filmen viser for det første, hvordan arbejdsløshedsoplevelsen er gennemsyret af situationer, hvor ens værd sættes på prøve (værdiordensregimet). I en af de første scener sidder Thierry med tidligere kolleger og debatterer den igangværende sag mod deres tidligere arbejdsgiver. Fyringen kritiseres som „uretfærdig“, fordi firmaet ikke var økonomisk presset, og en af de tidligere kolleger opfordrer derfor til at fortsætte kampen og få de „ansvarlige skiderikker dømt“ og ikke „lade de 750 andre i stikken“ uden kompensation for deres tab. For Thierry er denne kvalificering af situationen dog i stigende grad i spændingsfuld kontrast til det engagement, der kræves i hans møder med jobcentret og fremtidige arbejdsgivere. Det ses for eksempel tydeligt i en typisk situation på et aktiveringskursus, hvor en fiktiv jobsamtale med jobkonsulenten optages og evalueres af de andre kursusedtagere. Hvad der ville være værdsat som en stolt karakter i den forrige scene i caféen bliver her nedgjort som „uden energi“, „kold“ og „uhøflig“. Disse evalueringssituationer presser hermed Thierry mod et planengagement med det ene mål at få et (hvilket som helst) job. Ved at følge Thierry fra en situation til en anden vises, hvordan planengagementet veksler mellem lukkede og åbne øjne, hvor planer revideres, og kravene til et fremtidigt job gradvist sænkes. Det intensiverede planengagement sætter andre engagementer under pres. Det familiære engagement er på den ene side det, der sikrer, at han ikke falder fra hinanden, eksemplificeret ved det familiære intime samvær omkring middagsbordet og hans omsorg for sønnen, men det bliver også mere og mere skrøbeligt. Også det eksplorative engagement rekvificeres til planens, når campingvognen sælges, og danselektionerne droppes for at spare penge. Således viser filmen (ganske realistisk), hvordan engagementerne griber ind i hinanden, og hvordan arbejdsløshedsoplevelsen kan vende op og ned på forholdet imellem dem.

Metode

Vi har gennemført 25 dybdegående semistrukturerede interview med dagpenge- og jobparate kontanthjælpsmodtagere rekrutteret gennem større a-kasser samt et par jobcentre i Danmark (se tabel). På baggrund af en socialpsykologisk og sociologisk interesse for arbejdsløses oplevelser har vi sigtet efter at producere empiri, der giver bred viden om deres oplevelser af systemet og af krisen samt deres hverdagsliv. For at få indblik i arbejdsløshedsoplevelsen i al dens kompleksitet og variation er det essentielt at tage udgangspunkt i subjektive perspektiver, hvortil righoldige interviews egner sig godt (se også Pultz 2017).

Interview	Køn	Alder	Uddannelse	Type af arbejdsløshed	Økonomisk støtte	Stilling før arbejdsløshed
Josefine	K	29	Sociologi	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Nyuddannet
Laura	K	26	Kommunikation Etnografi og kommunikation	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Nyuddannet
Eise	K	58	kommunikation	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Manager
Leif	M	44	Sociologi	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Vikar
Lene	K	57	Dansk og historie	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Paul	M	54	Maskiningeniør Historie og kommunikation	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Maiiken	K	29	kommunikation	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Pia	K	48	Civilingeniør	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Sofie	K	27	Dansk og historie	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Nyuddannet
Katrine	K	27	Pædagogik	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Nyuddannet
Søren	M	40	Journalist	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Maria	K	31	Arkitekt	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Professionel
Martin	M	60	Slagter/taxachauffør	Corona-arbejdsløs	Dagpenge	Anlægs- og maskinoperatører og montører
Niels	M	59	Industrioperatør	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Anlægs- og maskinoperatører og montører
Ole	M	50	Ingeniør	Arbejdsløs før corona	Dagpenge	Anlægs- og maskinoperatører og montører
Per	M	56	Folkeskole	Corona-arbejdsløs	Dagpenge	Teknikere og associerede fagfolk
Susan	K	31	Gartner	Corona-arbejdsløs	Kontanthjælp	Vikar
Hans	M	51	Folkeskole	Corona-arbejdsløs	Kontanthjælp	Service- og salgsmedarbejder
Charlotte	K	30	Marketing Management	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Teknikere og associerede fagfolk
Jens	M	56	Kontorassistent	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Kontorarbejder
Inge	K	57	Kontorassistent	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Kontorarbejder
Karen	K	52	Gymnasium	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Kontorarbejder
Jesper	M	34	BA i Global business	Corona-arbejdsløs	Kontanthjælp	Teknikere og associerede fagfolk
Nina	K	30	Computer science	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Professionel
Anders	M	32	Slagter	Arbejdsløs før corona	Kontanthjælp	Service- og salgsmedarbejder

Tabel: Oversigt over interviewdeltageres karakteristika.

Vi foretog interviews på baggrund af en interviewguide bestående af spørgsmål om de arbejdsløses oplevelse af systemet både før corona og under krisen. Vi stillede også spørgsmål om deres hverdagsliv, herunder personlige forhold, hobbyer, tidligere professionelle veje osv. Det empiriske materiale er skabt på en interaktiv måde (Gubrium & Holstein 2001).

På grund af coronarestriktioner er alle interviews gennemført online gennem software såsom Skype og Zoom (N = 15) eller som telefoninterviews (N = 10). Alle interviews er optaget og transskriberet ordret. Efter en grundig læsning af alle transskriptioner identificerede vi relevante koder, dels empiridrevne koder såsom corona, dels teoridrevne koder såsom selvbebrejdelse. På baggrund af analytiske workshops udviklede vi en kodemanual, og efterfølgende kodede forskningsteamet alle interview i Nvivo. Vi sammenlignede kodninger og diskuterede områder, hvor vi var enige og uenige. Vi reviderede kodningsmanualen et par gange ved at tilføje nye koder og eliminere kodningskategorier, der var stort set ubrugte. Vi har anvendt en række kodningskategorier lige fra den meget brede og inkluderende (corona) til mere specifikke kategorier (selvbebrejdelse).

I denne artikel har vi udvalgt kodningskategorier, der bedst tillader os at udforske vores forskningsspørgsmål. De udvalgte koder er „selvopfattelse og selvledelse“, „meningsfulde aktiviteter“, „møde med systemet“ kodet som både jobcenter og a-kasse samt „corona“. Ud over at analysere materialet relateret til disse koder har vi læst transskriptioner af alle interviews for at undersøge, om vi ved at anvende denne analysestrategi ville overse nogle relevante vinkler i relation til spørgsmålet. På baggrund af analysearbejdet er vi blevet gradvist mere bevidste om spændingsforholdet mellem de officielle regler og krav, hvordan disse administreres i jobcentre og arbejdsløshedskasser (systemets plan), og de forskellige måder, som folk leder sig selv på (den individuelle plan). At undersøge disse spændinger gav os mulighed for at reflektere kritisk over eksisterende praksis samt over de indbyggede ideologier og disses virkning på arbejdsløshedsoplevelsen.

Alle institutioner og interviewpersoner blev anonymiseret af hensyn til fortrolighed, og alle interviewpersoner gav mundtligt samtykke og blev informeret om, at de når som helst kunne trække sig fra undersøgelsen.

Analyse

Vi indleder analysen med at udforske de arbejdsløses beretninger om, hvordan systemet konfigurerer engagementet i de forskellige regimer i en stræben efter at bringe de ledige (tilbage) i arbejde. Her spiller engagement i både værdiordensregimet og planregimet en vigtig rolle. Når systemets plan midlertidigt er suspen-

deret grundet coronakrisen, navigerer de arbejdsløse så stadig i henhold til denne plan? Laver de helt andre planer? Efterlader suspenderingen af reglerne og kravene mere plads til andre regimer såsom det familiære eller eksplorative engagement? Åbner de arbejdsløse deres øjne og ser systemet anderledes?

Systemets værdier og planer

Iboende aktiveringsparadigmet er en forståelse af, at ledige kun fortjener dagpenge eller kontanthjælp, hvis de lever op til en række „pligter“. Målet med disse betingelser er dobbelt: på den ene side at få den arbejdsløse i beskæftigelse og på den anden side at teste, om den arbejdsløse er værdig til at modtage ydelser. Begge mål, som i praksis er sammenviklede, er fyldt med moralske værdispørgsmål. I det første mål handler det om at bringe de arbejdsløse til en værdighedstilstand, som antages at komme med beskæftigelse (at betale skat, selvforsørgelse, selvrealisering), mens det i det andet mål drejer sig om at evaluere den arbejdsløses nuværende værdighedstilstand (arbejdsvillighed, fleksibilitet, mobilitet, investering). På den måde har teknologierne og aktiviteterne et dobbelt formål: at *ændre* den arbejdsløses adfærd og at *teste, hvorvidt* den arbejdsløse egentlig ændrer sin adfærd. Teknologierne har til hensigt at forme konkrete handlinger, men retter sig også mod særlige måder at forstå og mærke sig selv på i, hvad der kan betegnes som den „affektive økonomi“ (Pultz 2021a, 2021b). Styringen er både diskursiv og affektiv, og den arbejdsløses oplevelser og følelsesliv formes af, at lønnet arbejde valoriseres så højt, og at arbejdsløse ofte ses ned på. „Aktiveringens moralske økonomi“ afhænger af flere værdiordner, som kvalificerer den arbejdsløse på forskellige måder – for eksempel som en person, der responderer på økonomiske incitamenter, som potentielt doven og inkompetent og dermed med behov for disciplin og kontrol eller som én, der mangler færdigheder og dermed har brug for investering i human kapital (Hansen 2019).

På den ene side styrer beskæftigelsessystemet i henhold til disse værdiordner gennem standardiserede og ceremonielle prøver såsom kravet om jobsøgning og obligatoriske interviews. Helt konkret indebærer reglerne om aktivering aktiv jobsøgning defineret som at søge et vist antal job om ugen samt at kunne dokumentere disse jobsøgninger. Det indebærer også deltagelse i obligatoriske kurser og samtaler med jobkonsulent. Ifølge rådighedsreglerne skal arbejdsløse stå til rådighed for arbejdsmarkedet, hvilket betyder, at de for eksempel ikke kan engagere sig i frivilligt arbejde. De skal have mulighed for at påtage sig et fuldtidsarbejde den følgende dag inklusive tre timers transport for at være berettiget til at modtage penge. Hvis de ikke lever op til disse krav, kan det føre til økonomisk sanktion.

På den anden side er aktiveringen i beskæftigelsessystemet retfærdiggjort som „personlig“ baseret på idéen om, at arbejdsløse er en alsidig gruppe med forskellige værdiordere, der forklarer deres situation. Det vigtigste instrument for at sikre personalisering er den individuelle plan, som socialrådgiveren og den arbejdsløse sammen vedtager på det indledende møde og sidenhen evaluerer og reviderer. I det danske digitaliserede system kan den arbejdsløse besøge „Min plan“, hvilket giver „overblik over alt, hvad der skal ske fremadrettet i beskæftigelsesindsatsen, herunder planer, aktiviteter og tilbud aftalt sammen med borgeren“.² Sameksisterende med de standardiserede krav til at styre den arbejdsløse kvalificeres aktiveringen som den arbejdsløses eget engagement gennem planregimet, der sikrer, at „borgeren ikke længere oplever planen som systemets administrative papir, men som en reel plan, han eller hun selv bidrager til og har ejerskab for“.³

Med den ændrede diskurs og (midlertidige) suspendering af den aktive beskæftigelsesindsats har coronakrisen nedtonet det autoritative og ceremonielle element i systemets plan, men muligvis også den personaliserede indsats (færre eller ingen interviews, ingen aktivering osv.). I det følgende undersøger vi, hvad suspenderingen af aktiveringsinstrumenter og forpligtelser betyder for arbejdsløses engagement. Er krisen anledning til en oplevelse af værd? Er suspenderingen medvirkende til, at andre regimer såsom det familiære får mere plads? Ændrer engagementet i planregimet karakter?

Engagement i planregimet

I lyset af systemets kvalificering af den arbejdsløses engagement vil vi nu undersøge de arbejdsløses måder at engagere sig på. Det synes vanskeligt for de arbejdsløse at have lukkede øjne i planengagementet, eftersom arbejdsløshed for de fleste mennesker vidner om, at planen til en vis grad indtil videre er mislykket. Samlet set reflekterer arbejdsløse løbende på deres jobsøgningsplaner og de strategier, de anvender i søgen efter et job. Et flertal af interviewpersonerne beskriver kontinuerlig tvivl med hensyn til planens specifikke sammensætning: Bruger jeg min tid bedst muligt? Skal jeg bruge andre strategier? For eksempel udtrykker Maria den personlige smerte, der er involveret i at have åbne øjne, og reflekterer kritisk over, hvordan man styrer sig selv. Adspurgt direkte til hendes egen idé om, hvad hun vil gøre fra nu af, og hvad hun tror, at der skal til for at få et job, svarer hun, åbenlyst frustreret:

Det er det, der fylder, det er det spørgsmål, jeg vågner med hver dag. Gør jeg det godt nok lige nu? Og det er virkelig ... Det synes jeg er en af de store ting, der er kommet her, hvor presset også er kommet på – er det her en *dead end*; følger jeg

den rigtige strategi? Altså, hvad er den rigtige strategi? Hvor er det, jeg skal bruge min energi? Skal jeg ringe til hele mit netværk først? (Maria, 31).

At engagere sig helhjertet i planregimet uden at have kontrol over resultaterne gør arbejdsløshedsoplevelsen udmattende. Den mislykkede plan får hende til at føle sig utilfreds her og nu, men hun bekymrer sig også om de langsigtede virkninger af sin arbejdsløshed.

Og altså jo, man er ulykkelig over, at man står op hver dag og ikke ved, hvad man skal lave. Men de der langsigtede konsekvenser af, hvad har det af betydning for mit voksenliv, og altså, hvornår kan vi købe ... Vi har haft møder med banken, 'Hvornår får du så et arbejde?' Ja, det ved jeg virkelig ikke. Det ville jeg ønske, jeg kunne svare dig på.' Og alt det der med at skulle søge job i Netto, altså her i coronakrisen har jeg også søgt job, der ligger langt væk, og jeg har søgt på skoler. Og jeg hører ingenting, jeg bliver afvist, nå okay, det kunne jeg så heller ikke bruges til (Maria, 31).

Usikkerheden for fremtiden lægger forøget pres på at revidere hendes plan, blive mere fleksibel i forhold til at søge job, der ligger længere væk geografisk, og på tværs af erhverv såvel som job med lavere rang, men det sætter samtidig gang i refleksioner om hendes værd med følelsen af at være ubrugelig. Det vender vi tilbage til i analysens sidste afsnit.

Men hvordan har coronakrisen og den midlertidige suspendering af forpligtelser påvirket engagementet i planen om at få et job? I det empiriske materiale finder vi, at selv for dem, der allerede havde en meget aktiv jobsøgning før corona og er hurtige til at skrive jobansøgninger, betyder suspenderingen af kravet om at søge job hver uge en forskel, ikke i forhold til søgningstempoet, men i forhold til kvalificeringen af jobsøgningen. Som Else siger: „Det har været super (griner) [at slippe for kravene]. Det er ikke, fordi jeg har søgt færre.“ Maiken mener, at jobsøgning er blevet mere meningsfuldt i løbet af denne periode, hvor kravet har været suspenderet, både fordi hun ikke behøver at søge job, som hun beskriver det, og fordi hun kan søge job på en mere fleksibel måde, hvor hun kan øge ansøgningerne i tider med mange interessante ledige stillinger og skrive færre i tider med færre relevante stillinger.

Jamen, det er meget anderledes det her med, at den her presfølelse af at skulle: 'Jeg skal også huske at nå at søge det.' Det er lettere at få søgt nu, hvor det ikke er sådan en: 'Det skal du gøre.' Fordi så er der ikke samme stress på, 'nu skal du også huske at søge to', fordi hvis jeg nu kun får søgt en, så kan det være, at jeg søger tre næste uge, og så går det cirka op med mit eget mål (Maiken, 29).

Laura er enig i den forstand, at hun er lettet over, at der er pause fra kommunikationen fra jobcenteret og arbejdsløhedskassen:

Men ud over det synes jeg faktisk, at det er, som om der er blevet slækket en del på tingene, 'regelmæssigt', eller hvad man skal sige. Og det synes jeg faktisk, har været lidt befriende, at jeg ikke hele tiden har skullet forholde mig til det ene og det andet, og det vælter ind med mails fra jobcentret 'Nu skal du tjekke det' og a-kassen 'Nu skal du holde øje med det', 'udfyld det her' og det ene og det andet. Der har været meget mere pusterum i forhold til det (Laura, 26).

Maiken fortæller, at hun i stedet for at planlægge sin jobsøgning på baggrund af aktiveringskrav nu har mulighed for at fokusere på arbejdsmarkedet og kun bruge tid på de ansøgninger, som giver mening for hende. Suspenderingen af forpligtelserne gør det mere synligt for hende, at systemets plan var tilknyttet „pres“ og „stress“. For Maria er dette relateret til måden, hvorpå suspenderingen fjernede det ceremonielle element af jobsøgningen:

Altså, jeg ved ikke, om man kan sige, at der er sådan et link til uuh, du skal ikke lave noget, altså, det har mere overordnet været den der følelse af, der er netop ikke nogen overordnet, der står og kigger på, om jeg opfylder alle mine pligter inden den 25. maj. Ikke at have det der overordnede Saurons øje på én har sådan lige, så har man lige kunnet rette sig lidt på en anden måde, og så afhænger det af mig selv, og det var for min egen skyld [...] ikke for jobcentrets skyld. Jeg har ikke søgt arbejde for at bevise, jeg søger arbejde. Jeg har søgt arbejde, fordi jeg gerne vil have et arbejde (Maria, 31).

Iboende i systemets kvalificering af planengagementet er en forståelse af, at arbejdsløse kun ansøger om job, hvis de er forpligtet og har incitament til at gøre det; ellers forbliver de inaktive eller vurderes måske endda som dovne. Denne ceremonielle moralske vurdering eller prøve opleves dermed også at være sat på pause under suspenderingen, så Maria faktisk kan opleve et andet, mere meningsfuldt og autonomt planengagement.

Coronakrisens nedlukning af jobcenter og arbejdsløsheds-kasser betyder også, at arbejdsløse ikke skal deltage i obligatoriske interviews. Ifølge Else har det været en lettelse ikke at skulle gå til møder på jobcentret.

Jeg er jo sluppet fri for at skulle til samtale i jobcentret. Og da jeg aldrig har oplevet jobcentret som en hjælpsom instans, altså, der er ikke nogen, der har bistået mig med at komme i job, så er det ikke noget, jeg har savnet voldsomt (Else, 57).

For Else har det at leve op til systemets krav været løsrevet i forhold til hendes overordnede mål. For et betydeligt mindretal af de mennesker, vi interviewede, er det ikke blot den ceremonielle dimension af de suspenderede krav, der giver dem lettelse, men det oplevede pres for at overholde dem.

Men med det samme ... det her jobsøgning, jeg kan mærke, at puuuuh det tager pusten fra mig, og jeg bliver ked af det. Jeg har rigtig let til tårer, når jeg snakker

om det. Jeg kan mærke dem nu, at de sidder der og generer mig. Og så var coronavirussen lidt en velsignelse, fordi den satte de her rådighedskrav lidt på standby (Josefine, 29).

Josefine var overvældet af arbejdsløshedsoplevelsen, og derfor gav suspendering fra planregimet hende en tiltrængt pause. Imidlertid er der andre af de interviewede, der har følt sig isoleret og efterladt af beskæftigelsessystemet og derfor ikke var i stand til at „komme videre“ mod et job uden sparring eller støtte fra jobkonsulenter (se mere i Pultz & Hansen (2021) om forskelle mellem dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere).

Planregimet æder sig ind i det familiære engagement

Engagement involverer nødvendigvis kompromiser mellem engagement i forskellige regimer. Gennem det empiriske materiale blev det tydeligt, hvordan de forskellige regimer påvirker hinanden. Dermed vender vi os mod dynamikken mellem planengagement og andre engagementer. Først kigger vi på, hvordan planregimet for nogle af vores interviewpersoner i stigende grad finder inspiration i eller endda presser engagementer i andre regimer. For nogle fører tvivlen i planengagementet til ændringer i det familiære engagement. Eksempelvis har Inge altid været glad for at male og lave håndarbejde og har længe overvejet at samle en gruppe mennesker med samme hobby, men efter hun blev arbejdsløs, har hun ikke „den mentale energi til det“, og at male en hel dag giver hende „dårlig samvittighed“ (Inge, 57). Således er engagement i det familiære regime nedtonet eller endda ikke muligt, da planregimet tager al energien, og det familiære engagement ikke længere giver hende samme følelse af ease, men snarere skyld, selvom hun indrømmer, det er noget „vrøvl“. Selvom hun har sine øjne åbne og kritisk reflekterer over det „vrøvl“, har hun ikke været i stand til at handle på en anden måde. Maria beskriver, at hun ikke kan slappe af, før hun får et job, og derfor er det eneste, hun kan gøre, at sidde ved sin computer:

Det er meget øhm .. altså, nogle gange har jeg måske siddet og kigget ind og tænkt, nu ved jeg virkelig ikke, hvad jeg skal gøre. Altså, det er måske to dage her i coronatiden eller generelt, det er virkelig ikke særligt tit, hvor ... så sidder jeg og ser på noget andet. Jeg sidder altid ved min computer. Jeg kan ikke gøre noget andet, før jeg har fået et arbejde. Hvis jeg vidste i morgen, at jeg har arbejde fra 1. august, så kunne jeg ligesom sige, okay, nu skal jeg sy det her, jeg skal plante de her blomster nede i haven, jeg skal hjem og besøge mine forældre og bare gå og hygge mig hjemme ved dem. Altså, de der ting det kan jeg slet ikke, altså, jeg skal have et arbejde, før jeg kan hygge mig (Maria, 31).

Planregimet har således effektivt ekskluderet engagement i andre regimer med betydelige konsekvenser for livskvaliteten.

Mens planengagementet for nogle ekskluderer andre regimer, har vi også identificeret dynamikker, hvori engagementer i andre regimer underordnes planregimet. For eksempel har Lene altid været glad for havearbejde, men efter hun blev arbejdsløs og blandet andet har deltaget i opstartskurser for selvstændige, ser hun det pludselig som en mulighed for at udvikle en virksomhed:

Og så har jeg jo på privatfronten den interesse for have i det hele taget og ej, hvis man nu kunne ... Jeg har lavet nogle havetegninger til venner *for free*, og så lige pludselig så tænkte jeg, ej, hvis man kunne udvikle den del. Det kunne bare være sjovt og spændende, og så kunne jeg ligesom bruge de kompetencer, jeg har fra min videregående uddannelse, og så bruge den der praktiske del, som jeg også rigtig godt kan lide (Lene, 57).

For Lene rekvalificeres havearbejdet, som både er kilde til familiært og eksplorativt engagement, igennem planregimet til forretningsidéer. Lenes private interesse i havearbejde, som hun normalt forbinder med at slappe af og tage fri, bliver således en del af et planengagement mod at få et job.

Ofring af planregimet for engagement i det familiære og eksplorative regime

I stærk kontrast til ovenstående resulterede suspenderingen for andre af vores interviewpersoner i et vakuum, der på forskellige måder gav plads til at træde ud af planengagementet og tage en pause fra jobsøgning og i stedet for eksempel bruge mere tid sammen med familien, stå for hjemmeundervisning af egne børn under den første nedlukning og starte nye fritidsaktiviteter osv.

Et par af vores interviewpersoner lader til at engagere sig i deres nuværende beskæftigelsessituation med et eksplorativt engagement, hvor det langsomme tempo i deres nuværende situation har fået dem til at „tjekke med sig selv“, hvordan de vil tilbringe deres fremtidige (arbejds)liv:

Det var en god lejlighed for mig til at tænke over tingene og finde ud af, hvad det egentlig er, jeg skal resten af livet, ikke. I stedet for bare at skride ud ad den samme tangent hele tiden. Jeg bruger egentlig tiden konstruktivt til at sige, hvad er det, jeg vil? Og prøve at mærke lidt i mig selv, hvad er det, jeg har lyst til (Ole, 50 år).

Nogle gange har jeg lært mere det her halve-hele år om arbejdsliv og min rolle i at være tandhjul i en eller anden maskine, eller hvad jeg nu var, end jeg har lært ved ikke at gøre det. [...] Jeg havde aldrig nogensinde kunnet finde ud af reelt at

tage temperaturen på det, medmindre jeg havde stået, hvor jeg står nu og ikke har noget arbejde (Jesper, 34 år).

Begge fremhæver det at være arbejdsløs som en mulighed for at undersøge nærmere, hvad de vil med deres liv bredere set. Ole og Jesper tilgår situationen med en „åbenhed over for det hidtil ubemærkede“, der som nævnt karakteriserer det eksplorative regime.

Som tidligere beskrevet er engagement i det eksplorative regime karakteriseret ved entusiasme ved at udforske nyt. Jesper og Oles entusiastiske udtryk for meningsfuldheden af nye indsigter vedrørende deres liv og tillid til, at de med tiden vil finde et job, illustrerer dette engagement. De har kvalificeret deres situation som en (selv)opdagelse, der giver nye spændende indsigter om dem selv. Jesper udtrykker endda, at hvis det ikke havde været for hans tid som ledig, ville han ikke have været i stand til at sætte sit hurtige arbejdsliv på pause, „køre på en karrierebane med 100 km i timen,“ som han siger det. Mere konkret har Ole og hans kæreste en drøm om at flytte til udlandet, og Ole tager således muligheden for at bruge sin tid som arbejdsløs til at udforske mulighederne for det, mens Jesper udforsker mindfulness, meditation og buddhisme, og samtidig har han genoptaget en gammel passion for gymnastik. Han understreger, hvordan hans tid som arbejdsløs har lært ham at udforske og gøre ting udelukkende af lyst og interesse i modsætning til at gøre ting for at opnå noget (i arbejdslivet). Kort sagt udforsker han en meningsfuldhed med livet, som ikke afhænger af beskæftigelsesstatus, og som endda medfører et kritisk blik på hans tidligere arbejdsliv.

Mens vi har set, at nogle af deltagerne har være (selv)udforskende, gav suspenderingen for andre plads til et stærkere engagement i det familiære regime. Nogle af de arbejdsløse drager fordel af denne enestående „efterspørgselsfri“ periode og tager helt en pause fra jobansøgningerne. De engagerer sig i stedet i at drage omsorg – bruge tid sammen med familien, hjælpe familiemedlemmer eller venner med praktiske problemer, passe familiens børn, hjemmeundervise egne børn eller bruge tid på praktiske projekter i deres haver eller lejligheder. Eksempelvis beslutter Søren, en 40-årig journalist, ikke at søge job, men i stedet at engagere sig i relationen til og hjemmeundervisningen af sin søn, der er sendt hjem fra skole som en del af nedlukningen.

Jeg synes jo, det har været en kæmpe gave at kunne bruge så meget tid på min dreng og hjemmeundervise. Jeg vil faktisk sammenligne det med dengang, jeg var på barsel med ham, som var en fantastisk tid. Det er jo så dejligt at have mulighed for at være så tæt på sit barn, ikke. Og det giver også mulighed for at få en kæmpe indsigt i, hvad han kan fagligt, og hvad han laver. Det får man jo ikke mulighed for at undersøge så tæt til hverdag, vel. På den måde har det egentlig været et frirum, fordi dagpengeperioden har været på pause (Søren, 40).

At beskrive sin tid med hjemmeundervisning af sin søn som en „gave“, „et frirum“ og en mulighed for at komme „tæt“ på sønnens hverdagsliv i skolen peger mod den lethed og intimitet, der er i det familiære engagement. Deltagelse i det familiære regime udtrykkes således gennem tilværelse, intimitet og afslapning, der i modsætning til planregimet (som vi typisk har set værende en del af arbejdsløshedsoplevelsen) ikke har en funktionel/instrumentel kvalitet.

Engagement i værdiordensregimet

Sidst vender vi os mod, hvordan manglen på at opnå det gode ved planengagementet kan skifte til engagement i værdiordensregimet – både i form af indre selvevaluering og evaluering af ydre omstændigheder. Med hensyn til førstnævnte fører det mislykkede planengagement til tvivl om egne evner, mindreværd, selvbebrejdelse og nedgradering af ens egen værdi på arbejdsmarkedet, for eksempel ved at søge bredere eller måske endda ulønnet arbejde. Vi ser imidlertid også, at coronakrisen kan føre til en revaluering af de ledige selv. Eksempelvis giver krisen Maria mulighed for at tale åbent om sin formelle status, eftersom hun oplever en større forståelse af at være arbejdsløs, og hun bemærker, at forbindelsen mellem arbejdsløshed og manglende kompetencer er blevet løst:

Selvom jeg ikke var blevet ansat, så kunne jeg ligesom sige: ‘Årh, jeg skulle lige til at lave en erhvervs-ph.d., men SÅ KOM CORONA.’ Altså, det er blevet en ret nice fortælling, et eller andet sted så handler det ikke om noget med, at jeg ikke kan finde ud af noget. Det handler om, årh, det var lige de ydre omstændigheder, der gør, at det var godt nok ærgerligt (Maria, 31).

Krisen giver således Maria (og andre) mulighed for at tale om arbejdsløshed som en ulykke uden for hendes kontrol i modsætning til den individualiserede forståelse af arbejdsløshed, der er integreret i „aktivparadigmet“, og som hænger tæt sammen med oplevelser af selvbebrejdelse (Pultz 2017).

Andre fortolker coronakrisens virkninger på mindre selv-ankerkendende måder. Her er krisens effekt knyttet til øget økonomisk usikkerhed og øget ledighed, der gør konkurrencen om sparsomme job endnu hårdere. Nogle skelner derfor mellem mennesker, der er blevet arbejdsløse som en effekt af coronakrisen, og dem, der var arbejdsløse tidligere:

Jeg synes da også, at i og med man hører, der er mange, der bliver afskediget, så kan det jo også godt gøre, at man tænker, hvad så med dem, der var ledige lige inden corona, bliver det så endnu sværere for os, altså? Det synes jeg er lidt hårdt eller meget. Det synes jeg godt nok, det er (Lene, 57).

Lene spekulerer i, at der er forskel på de to grupper, og at særligt den allerede ledige gruppe vil lide under omstændighederne, og dette virker nedslående på hende. På lignende vis spekulerer Inge i, at den moralske test for mennesker, der bliver arbejdsløse under corona, vil være mildere, og at de derfor vil være mere attraktive jobkandidater:

Så der ved jeg da godt, at nu er der en masse andre nye ledige, som formentlig vil blive valgt først frem for mig, så jeg føler også, at jeg er blevet rykket et par skridt længere tilbage i køen [...] Men det er jo klart, at det er noget, folk kigger efter, når de sidder med de her jobansøgninger, og hvis der så er en, der skriver, at de blev fyret på grund af coronakrisen, så er arbejdsgiverne mere villige til at tage dem ind end en, der har været ledig før coronakrisen (Inge, 57).

Vi ser altså, at coronakrisen til en vis grad ændrer den moralske test for arbejdsløse og især for dem, der blev arbejdsløse under corona. Ifølge Pultz' (2018) empiriske studier af arbejdsløse før coronakrisen var der mange, der havde opfattelsen af at blive set som en byrde for samfundet. Den oplevelse gør sig også gældende for flere af vores deltagere i dag. Eksempelvis kritiserer Else arbejdsløshedssystemet, og hvordan arbejdsløse „betales for at holde sig væk“ i stedet for at blive brugt, og hun går ind for i større grad at integrere arbejdsløse som frivillige i coronainsatsen:

Man kunne måske også fra det offentliges side havde gjort lidt mere for at tænke ledige ind [i coronastaben]. Også spørge ledige om at være frivillige aktører under coronakrisen, fordi det havde været med til at give et mere positivt billede af, at man godt kan gøre noget for samfundet. Fordi helt ærligt der må man sige, at som ledig der bliver du betalt for at holde dig væk og ikke skabe problemer (Else, 57).

Tilsvarende genovervejer Katrine, hvad hun forstår som et „job af god kvalitet“ i lyset af corona, og behovet for at føle sig „nyttig“ og bidrage til samfundet bliver presserende for hende, hvilket i en eller anden forstand indikerer, at hun „åbner øjnene“ på ny: „Jeg følte en stor trang til at melde mig som covid-assistent [...] Det ville give meget mere mening for mig at kunne træde til her i corona og igen tilbage til at være nyttig og være en, der gør gavn, og at der er brug for en“ (Katrine, 27).

Et andet eksempel på engagement i værdiordensregimet er Lene, som er meget kritisk over for aldersdiskrimination af arbejdsløse i jobsøgningsprocesser og ønsker at arrangere en paneldebat, der skaber opmærksomhed om uretfærdigheden:

I *Politiken* har der været interview med den nye beskæftigelsesminister Peter Hummelgaard, hvor han selv gav udtryk for, at han var vred over, at det var så svært for folk i min aldersgruppe at komme i job. Så tænkte jeg, nå, hvis han

tænker sådan, det var da dejligt, så vil jeg lige skrive til ham. [...] Der skrev jeg også til Beskæftigelsesministeriet, de syntes, nej, det var en rigtig god idé, gå ud og find nogen, der vil putte penge i det (Lene, 57).

Lene er proaktiv i at forsøge at løse problematiske forhold for ældre ledige. Hun sætter pris på at have en beskæftigelsesminister, der er opmærksom og bringer spørgsmålet op, men hun er skuffet over, at han ikke er villig til at finansiere begivenheden. På samme tid er der også et element af planengagement i hende, eftersom det knyttes til hendes ambition om at blive iværksætter. Igen ser vi, at grænserne mellem regimerne ikke er entydige, men i bevægelse og dynamiske. Arbejdsløse er med andre ord ikke *enten* kritiske *eller* subjektiverede, men placeret i et krydsfelt af hensyn og udfordringer, som de pragmatisk håndterer og reflekterer over i deres hverdagsliv.

Konklusion

I denne artikel satte vi os for at undersøge den subjektive oplevelse af arbejdsløshed under coronakrisen og den midlertidige suspendering af aktiveringsmaskineriet ved at udforske, hvordan arbejdsløse engagerer sig i de forskellige regimer under coronakrisen. Det teoretiske apparat gjorde det muligt at identificere komplekse og alsidige engagementer hos arbejdsløse i en tid, hvor vi ser nybrud i forståelsen af, hvad ledighed er, og hvad ledighed skyldes, samtidig med at aktiveringsparadigmet og idéen om „den aktive jobsøger“ fungerer som en disciplinær baggrund. Det negative syn på ledige forsvinder givetvis ikke som dug for solen, men det naturlige eksperiment levner plads til, at vi ser antydninger af alternative måder at forstå arbejdsløshed på, både fra politisk hold og „indefra“ fra de arbejdsløse selv.

Coronakrisen udgør et naturligt eksperiment, hvor vi fik mulighed for at se nærmere på, hvad arbejdsløse oplever, føler og tænker i denne nyopståede situation, hvor de midlertidigt var sat fri fra diverse krav og regler, men samtidig rammesættes deres oplevelser af en verdensomspændende krise og af en årelang devaluering af den arbejdsløse og dennes værd. Arbejdsløshed er en dilemmafyldt og tvetydig oplevelse, der bevæger sig mellem engagementsregimer og mellem lukkede og åbne øjne. For det første er det at være „aktiv“ ikke kun en forpligtelse, der stammer fra jobcentrets instrumenter. Systemets plan, der dikterer, at den arbejdsløse skal finde et job, er for de flestes vedkommende identisk med den individuelle plan, da succesfuld jobsøgning netop udgør muligheden for at forlade en uønsket situation uanset forpligtelser og teknikker i beskæftigessystemet (Demazière 2017). De ofte instrumentelle og standardiserede forpligtelser til

jobsøgning, der synes integreret i aktivparadigmet, installerer således et potentielt spændingsforhold til den arbejdsløses egen følelse af meningsfuld jobsøgning (Demazière 2021). Arbejdsløse konfronteres med hverdagens pragmatiske behov for at leve, hvor det at få et job ofte er et af mange andre elementer såsom omsorg for børn og familie, socialt liv, betaling af regninger, daglige rutiner, deltagelse i lokalsamfundet osv. Begge disse elementer af arbejdsløshedsoplevelsen betyder, at overholdelse af forpligtelser og „at spille rollen som jobsøgende“ ikke er ensbetydende med accept. Arbejdsløse har vist sig at have dybe refleksive kritiske evalueringer af beskæftigelsessystemet og den situation, de befinder sig i.

Usikkerheden om, „hvad der er“, og „hvad vil der komme“, er for de fleste arbejdsløse en tilstand af „at åbne øjnene“ i alle engagementer. Coronakrisen har også været en begivenhed, der til en vis grad har sat aktiveringspolitikken på prøve ved at synliggøre, hvilke aspekter der normalt er forbundet med stress, pres og overvågning, og hvilke aspekter såsom sparring og support man savner igennem fraværet af dem. Derudover har coronakrisen justeret og vendt den moralske prøve for de arbejdsløse, da arbejdsløshed stort set nu har været forbundet med eksterne og strukturelle faktorer, hvilket modsætter sig den individualiserende og ansvarliggørende dynamik, der har været forbundet med aktivparadigmet i en dansk kontekst før coronakrisens indtog (Hansen 2019; Pultz 2017; se også Pultz & Hansen 2021). Derfor er det blevet mere accepteret at sige, man er ledig, samtidig med at en polariserende skelnen mellem arbejdsløse før og under corona lurer og inviterer nye os versus dem-dynamikker ind.

Vi har vist, hvordan beskæftigelsessystemet fremmer og kvalificerer engagement i planregimet, hvilket også afspejles i de arbejdsløses praksis. På et strukturelt niveau ser vi, at planregimet dominerer i skabelsen af den aktive jobsøgende. For nogle arbejdsløse er investering i planen en ekskluderende strategi, der gør det umuligt at finde ro i det familiære regime. I stigende grad trækker planregimet på aspekter af det familiære regime og måske også det eksplorative regime i jagten på at optimere jobmulighederne. Vi har identificeret planregimets dominans på trods af suspenderingen, men også hvordan det familiære regime og måske i mindre grad det eksplorative regime i stigende grad absorberes af planen og således instrumentaliseres i forhold til målet om at finde job. Vores resultater stemmer overens med Pultz (2017) og Pultz og Sharone (2020) der har vist, hvordan sociale relationer instrumentaliseres i beskæftigelsessystemet ved at tilskynde folk til at drage fordel af sociale relationer (inklusive venner og familie) i deres jobsøgning (såkaldt *networking*). Desuden tilskyndes arbejdsløse til at opføre sig som små virksomheder og i den forstand blive deres eget brand, hvilket ligeledes eroderer grænser mellem privatliv og arbejdsliv (Pultz 2018; Vallas & Cummins 2015). Fra et engagementsperspektiv indebærer dette skridt i stigende grad at rekvalificere

andre engagementer (familiært, eksplorativt) og tilpasse dem til det gode, der er identificeret i planen, dvs. jobplanlægning. Undersøgelsen peger således på vigtigheden af at engagere sig i andre regimer end planen, hvilket ofte negligeres i beskæftigelsessystemet såvel som i store dele af litteraturen om arbejdsløshed.

Interessant nok identificerede vi også arbejdsløse mennesker, som qua ledighed var i stand til at engagere sig i det eksplorative og familiære regime, som kritisk vurderede deres livskvalitet inden for hamsterhjulet og værdsatte et langsomt tempo og investerede i personlige forhold. Denne variation understreger vigtigheden af at tage hensyn til heterogeniteten blandt arbejdsløse, som allerede Wanberg og Machese (1994) understregede. Inden for rammen af engagement har vi kunnet identificere, hvordan nogle arbejdsløse træder ud af planregimet og deltager i andre regimer. Det, de lærer ved deltagelse i eksempelvis det eksplorative regime, er ikke nødvendigvis løsrevet fra arbejdslivet eller planengagementet, men det er ikke hovedmålet for disse bestræbelser. Blandt vores interviewpersoner var de arbejdsløse, der udelukkende var i stand til at investere i planregimet, også dem, der led den største følelsesmæssige belastning. At bruge tid væk fra jobsøgning og træde ud af planen og deltage i andre regimer synes at være afgørende for at bevare en bedre livskvalitet. Det stemmer overens med Pultz og Teasdale (2017: 9), som skriver: „Hvis arbejdsløse oplever at blive investeret i og engageret i meningsfulde aktiviteter, virker det som en beskyttelse mod en forringelse af mental sundhed.“ Demazière (2020) når frem til en lignende konklusion i et studie, hvor han interviewer tidligere arbejdsløse, der havde succes med at finde et job. Her identificerede han en jobsøgningsstrategi, hvor de tidligere arbejdsløse investerede *begrænsede* følelsesmæssige ressourcer i jobsøgningen for at undgå en stærk følelse af nederlag og afvisning. Ved at anvende den strategi undgår de den mere fundamentale tvivl om, hvorvidt der er noget galt med dem. Det at engagere sig i andre regimer ser ud til at være forbundet med øget velvære samt en bedre jobsøgning, hvilket bør give anledning til diskussion om de mindre synlige, men overordentlig vigtige omkostninger ved, at systemet på nuværende tidspunkt næsten udelukkende er orienteret mod at intensivere og udbrede planengagementet mest muligt.

Til sidst vil vi nævne et par begrænsninger, der knytter sig til den konklusion, at planengagement overlejrer andre engagementer. En interviewundersøgelse risikerer at gå glip af nogle typer engagement, især engagementer, der karakteriseres som primært ikke-verbale og intime (Hansen, Nielsen & Korsbæk Sørensen 2016), hvorfor fremtidige undersøgelser bør forfølge etnografiske (fx observation, skyggeforløb) metoder for at vise disse.

Noter

1. Artiklen er en redigeret dansksproget udgave af Sabina Pultz, Magnus Paulsen Hansen og Helene Jepsen (2021): Planning for a Job. The Trying Experience of Unemployment during the COVID-19 Crisis in Denmark. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation* 10(4):228-42. <https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1027/2157-3891/a000028>.
2. <https://star.dk/it/borger-it/min-plan-digitalt-overblik-over-beskaeftigelsesindsatsen/>.
3. <https://star.dk/it/borger-it/min-plan-digitalt-overblik-over-beskaeftigelsesindsatsen/>.

Litteratur

Auray, Nicolas

2010 Les technologies de l'information et le régime exploratoire. In: P. van Andel & D. Bourcier (eds): *La Sérendipité Dans Les Arts, Les Sciences et La Décision*. Pp. 329-43. Paris: Hermann.

Baker, Tom & Courtney Davis

2018 Everyday Resistance to Workfare. Welfare Beneficiary Advocacy in Auckland, New Zealand. *Social Policy and Society* 17(4):535-46. <https://doi.org/10.1017/S1474746417000306>.

Beskæftigelsesministeriet

2020 Bredt flertal sætter timekrav for folk på kontanthjælp på pause. 6. april. Hentet fra: <https://bm.dk/nyheder-presse/nyheder/2020/04/bredt-flertal-saetter-timekrav-for-folk-paa-kontanthjaelp-paa-pause/>.

Blokker, Paul

2011 Pragmatic Sociology. Theoretical Evolvment and Empirical Application. *European Journal of Social Theory* 14(3):251-61. <https://doi.org/10.1177/1368431011412344>.

Blokker, Paul & Andrea Brighenti

2011 An Interview with Laurent Thévenot. On Engagement, Critique, Commonality, and Power. *European Journal of Social Theory* 14(3):383-400.

Boland, Tom

2015 Seeking a Role. Disciplining Jobseekers as Actors in the Labour Market. *Work, Employment and Society* 30(2):334-51. <https://doi.org/10.1177/0950017015594097>.

Boland, Tom & Ray Griffin

2015 *The Sociology of Unemployment*. Manchester: Manchester University Press. <https://doi.org/10.4000/sdt.643>.

2016 Making Sacrifices. How Ungenerous Gifts Constitute Jobseekers as Scapegoats. *Distinktion: Journal of Social Theory* 17(2):174-91. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2016.1198920>.

Boltanski, Luc & Laurent Thévenot

2006 *On Justification. Economies of Worth*. Princeton, NJ: Princeton University Press. DOI:10.2189/asqu.53.4.762.

- Bonoli, Giuliani
2013 The Origins of Active Social Policy. Labour Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective. Oxford: Oxford University Press.
- Carstensen, Martin B. & Magnus Paulsen Hansen
2019 Legitimation as Justification. Foregrounding Public Philosophies in Explanations of Gradual Ideational Change. *European Journal of Political Research* 58(2):582-602. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12302>.
- Caswell, Dorte, Greg Marston & Jørgen Elm Larsen
2010 Unemployed Citizen or at “Risk” Client? Classification Systems and Employment Services in Denmark and Australia. *Critical Social Policy* 30(3):384-404. <https://doi.org/10.1177/0261018310367674>.
- Chen, Victor Tan
2015 Cut Loose. Jobless and Hopeless in an Unfair Economy. Oakland, CA: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/j.ctv1wxsxz>.
- Corbin, Juliet & Anselm Strauss (eds)
2008 Basics of Qualitative Research, Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. <https://dx.doi.org/10.4135/9781452230153>.
- Danneris, Sophie
2018 Ready to Work (Yet)? Unemployment Trajectories among Vulnerable Welfare Recipients. *Qualitative Social Work* 17(3):355-72. <https://doi.org/10.1177/1473325016672916>.
- Dean, Mitchell
1995 Governing the Unemployed Self in an Active Society. *Economy and Society* 24(4):559-83. <http://dx.doi.org/10.1080/03085149500000025>.
- Demazière, Didier
2017 Qu’est-ce qu’une recherche “active” d’emploi? *Travail et Emploi* 51:5-28. DOI: 10.4000/travailemploi.7670.
2021 Job Search Success among the Formerly-Unemployed. Paradoxically, a Matter of Self-Discipline. *Critical Policy Studies* 15(2):192-208. DOI: 10.1080/19460171.2020.1746372.
- Demazière, Didier & Alizee Delpierre
2020 Deliverable D1.4 Interim Report on User Vision Statement. <http://hecat.eu/wp-content/uploads/2020/07/HECAT-User-Vision-Statement.pdf>.
- Desiere, Sam, Kristine Langenbucher & Ludo Struyven
2019 Statistical Profiling in Public Employment Services. An International Comparison. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers* 224:1-29. <https://doi.org/10.1787/b5e5f16e-en>.
- Dwyer, Peter
2010 Understanding Social Citizenship. Themes and Perspectives for Policy and Practice (2nd ed.). Bristol: Policy Press.
- Eschweiler, Jennifer & Sabina Pultz
2021 Recognition Struggles of Young Danes under the Work First Paradigm. A Study of Restricted and Generalised Agency. *Human Arenas*. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00200-7>.

- Foucault, Michel
2007 Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-78. New York, NY: Palgrave Macmillan. DOI:10.22439/fs.v0i5.1412.
- Garsten, Christina & Kerstin Jacobsson
2004 Learning to be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Garsten, Christina, Kerstin Jacobsson & Karolina Sztandar-Sztanderska
2016 Negotiating Social Citizenship at the Street-Level. Local Activation Policies and Individualization in Sweden and Poland. In: M. Heidenreich & D. Rice (eds): Integrating Social and Employment Policies in Europe. Active Inclusion and Challenges for Local Welfare Governance. Pp. 265-93. Cheltenham: Edward Elgar. DOI: 10.4337/9781783474929.00019.
- Gubrium, Jaber F. & James. A. Holstein (eds)
2001 Handbook of Interview Research, Context & Method. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781452218403>.
- Hansen, Magnus Paulsen (red.)
2016a Laurent Thévenot. Engagementsregimer. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Magnus Paulsen
2016b Non-Normative Critique. Foucault and Pragmatic Sociology as Tactical Re-Politicization. European Journal of Social Theory 19(1):127-45. <https://doi.org/10.1177/1368431014562705>.
- 2019 The Moral Economy of Activation. Ideas, Politics and Policies. Bristol: Policy Press.
- Hansen, Magnus Paulsen & Janine Leschke
2017 The Strange Non-Death of ALMPs. In: J. O'Reilly, C. Moyart, T. Nazio et al. (eds): Youth Unemployment: STYLE Handbook. Pp. 235-37. Bristol: Policy Press. DOI:10.1332/policypress/9781447350347.001.0001.
- Hansen, Magnus Paulsen, Mathias Herup Nielsen & Pelle Korsbæk Sørensen
2016 Samtaler med Laurent Thévenot. Om kategorier, feltarbejde og sociologisk nysgerrighed. I: M.P. Hansen (red.): Laurent Thévenot. Engagementsregimer. Side 262-92. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jessop, Bob
1993 Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy. Studies in Political Economy 40(1):7-39. DOI: 10.1080/19187033.1993.11675409.
- Lazzarato, Maurizio
2012 The Making of Indebted Man. An Essay on the Neoliberal Condition. Los Angeles, CA: Semiotext(e).
- Lessenich, Stephan
2011 Constructing the Socialized Self. Mobilization and Control in the "Active Society". In: U. Bröckling, S. Krasmann & T. Lemke (eds): Governmentality. Current Issues and Future Challenges. Pp. 304-21. New York: Routledge. DOI: 10.4324/9780203846476-18.
- Lindsay, Colin
2009 Review of Anne Daguerre (2007). Active Labour Market Policies and Welfare Reform: Europe and the US in Comparative Perspective. Basingstoke: Palgrave. Journal of Social Policy 38(1):180-82. <https://doi.org/10.1017/S0047279408002638>.

- McDonald, Catherine & Greg Marston
2005 Workfare as Welfare. *Governing Unemployment in the Advanced Liberal State*. *Critical Social Policy* 25(3):374-401. <https://doi.org/10.1177/0261018305054077>.
- Nielsen, Mathias Herup
2015 Acting on Welfare State Retrenchment. In-Between the Private and the Public. *International Journal of Sociology and Social Policy* 11(12):756-71. DOI: 10.1108/IJSSP-11-2014-0105.
2018 Four Normative Languages of Welfare. A Pragmatic Sociological Investigation. *Distinktion: Journal of Social Theory* 19(1):47-67. DOI: 10.1080/1600910X.2017.1412336.
2021 Money, Competences or Behaviour? On the Many Worths of the Unemployed. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 8(2):124-50. DOI: 10.1080/23254823.2020.1860785.
- Patrick, Ruth
2016 Living with and Responding to the “Scrounger” Narrative in the UK. Exploring Everyday Strategies of Acceptance, Resistance and Deflection. *Journal of Poverty and Social Justice* 24(3):245-59. DOI: 10.1332/175982716X14721954314887.
- Pultz, Sabina
2017 It’s not You, it’s Me, Governing the Unemployed Self in the Danish Welfare State. Copenhagen: University of Copenhagen.
2018 Shame and Ppassion. The affective Governing of Young Unemployed People. *Theory & Psychology* 28(3):358-81. <https://doi.org/10.1177/0959354318759608>.
2021a At netværke i modvind. En kvalitativ udforskning af følelsesarbejdet involveret i networking for unge arbejdsløse. *Norsk sosiologisk tidsskrift* 5(01):23-37. DOI: 10.18261/issn.2535-2512-2021-01-03.
2021b Unemployment in the Affective Economy. Exploring the Affective Governing of Young Unemployed People in the Danish Welfare State. *Zeitschrift für Sozialreform* 66(3):335-61. <https://doi.org/10.1515/zsr-2020-0015>.
- Pultz, Sabina & Magnus Paulsen Hansen
2021 Arbejdsløs i en (corona)krisetid. Et opgør med selvansvaret? *Tidsskrift for Arbejdsliv* 23(3):9-25. <https://doi.org/10.7146/tfa.v23i3.129426>.
- Pultz, Sabina & Ofer Sharone
2020 The Intimate Dance of Networking. A Comparative Study of the Emotional Labor of Young American and Danish Jobseekers. In: E.H. Gorman & S.P. Vallas (eds): *Professional Work. Knowledge, Power and Social Inequalities (Research in the Sociology of Work, Vol. 34)*. Pp. 33-58. Bingley: Emerald Group Publishing. DOI: 10.1108/S0277-283320200000034006.
- Pultz, Sabina & Thomas William Teasdale
2017 Unemployment and Subjective Well-Being. Comparing Younger and Older Job Seekers. *Scandinavian Journal of Work and Organizational Psychology* 2(1). <https://doi.org/10.16993/sjwop.32>.
- Salais, Robert, Nicolas Baverez & Bénédicte Reynaud
1986 L’invention du chômage. Histoire et transformations d’une catégorie en France des années 1890 aux années 1980. Paris: Presses Universitaires de France.
- Sharone, Ofer
2013 *Flawed System/Flawed Self. Job Searching and Unemployment Experiences*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

- Skocpol, Theda & Paul Pierson
2002 Historical Institutionalism in Contemporary Political Science. In: I. Katznelson & H. Milner (eds): *Political Science. State of the Discipline*. Pp. 693-721. New York: W.W. Norton.
- Smith, Mark, Paola Villa, Janine Leschke & Helen Russell
2018 Stressed Economies, Distressed Policies, and Distraught Young People: European Policies and Outcomes from a Youth Perspective. In: J. O'Reilly, J. Leschke, R. Ortlieb, M. Seeleib-Kaiser & P. Villa (eds.): *Youth Labor in Transition*. New York: Oxford University Press.
- Thévenot, Laurent
2001a Organized Complexity. Conventions of Coordination and the Composition of Economic Arrangements. *European Journal of Social Theory* 4(4):405-25. <https://doi.org/10.1177/13684310122225235>.
- 2001b Pragmatic Regimes Governing the Engagement with the World. In: K.K. Cetina, T.R. Schatzki & E. von Savigny (eds): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. Pp. 56-73. London: Routledge.
- 2002 Which Road to Follow? The Moral Complexity of an "Equipped" Humanity. In: J. Law & A. Mol (eds): *Complexities. Social Studies of Knowledge Practices*. Pp. 53-87. Durham & London: Duke University Press.
- 2006 L'action au pluriel. *Sociologie des régimes d'engagement*. Paris: La Découverte. <https://doi.org/10.4000/questionsdecommunication.7790>.
- 2007 The Plurality of Cognitive Formats and Engagements. Moving between the Familiar and the Public. *European Journal of Social Theory* 10(3):409-23. <https://doi.org/10.1177/1368431007080703>.
- 2010 Métamorphose des évaluations autorisées et de leurs critiques. In: G. Larquier, O. Favereau & A. Guiradello (eds): *Les conventions dans l'économie en crise*. Paris: La Découverte.
- 2011a Grand résumé de L'action au pluriel. *Sociologie des régimes d'engagement*. *SociologieS* (online). 6. juli. <http://journals.openedition.org/sociologies/3572>. <https://doi.org/10.4000/sociologies.3572>.
- 2011b Power and Oppression from the Perspective of the Sociology of Engagements. A Comparison with Bourdieu's and Dewey's Critical Approaches to Practical Activities. *Irish Journal of Sociology* 19(1):35-67. <https://doi.org/10.7227/IJS.19.1.3>.
- Torring, Jakob
1999 Towards a Schumpeterian Workfare Postnational Regime. Path Shaping and Path-Dependency in Danish Welfare Reform. *Economy and Society* 28(3):369-402.
- Turrini, Alessandro, Gabor Koltay, Fabiana Pierini, Clarisse Goffard & Aron Kiss
2015 A Decade of Labour Market Reforms in the EU. Insights from the LABREF Database. *IZA Journal of Labor Policy* 4(1):1-33. DOI:10.1186/s40173-015-0038-5.
- Vallas, Steven Peter & Emily R. Cummins
2015 Personal Branding and Identity Norms in the Popular Business Press. *Enterprise Culture in an Age of Precarity*. *Organization Studies* 36(3):293-319. DOI: <https://doi.org/10.1177/0170840614563741>.
- Van Berkel, Rik, Willibrord de Graaf & Tomáš Sirovátka
2012 Governance of the Activation Policies in Europe. *International Journal of Sociology and Social Policy* 32(5):260-72. DOI:10.1108/01443331211236943.

- Walters, William
1997 The "Active Society". *New Designs for Social Policy. Policy and Politics* 25(3): 221-34. DOI: <https://doi.org/10.1332/030557397782453264>.
- 2000 *Unemployment and Government: Genealogies of the Social*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Wanberg, Connie R. & Marc C. Marchese
1994 Heterogeneity in the Unemployment Experience. A Cluster Analytic Investigation. *Journal of Applied Social Psychology* 24(6):473-88. DOI: 10.1111/j.1559-1816.1994.tb00594.x.
- Watson, Sara
2015 Does Welfare Conditionality Reduce Democratic Participation? *Comparative Political Studies* 48(5):645-86. <https://doi.org/10.1177/0010414014556043>.
- Whelan, Joe
2021 We Have Our Dignity, Yeah? Scrutiny under Suspicion. Experiences of Welfare Conditionality in the Irish Social Protection System. *Social Policy & Administration* 55(1):34-50. <https://doi.org/10.1111/spol.12610>.
- Zimmermann, Bénédicte
2001 *La constitution du chômage en Allemagne. Entre professions et territoires*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.

POSITION

„DET' BARE EN VIRUS“

Semantisk magt og situationens forrang i lægehuset

ALEXANDRA JØNSSON

En viruspartikel består af et genom og et antal enzymer indlejret i en proteinkappe. Virus fungerer som en parasit, fordi den ikke kan formere sig af sig selv. I stedet bruger virus en værtscelle til at kopiere sine gener og sig selv, men det betyder, at værtscellen ødelægges, og det fører derfor ofte til sygdom i den organisme, som virus har overtaget. Netop fordi virus ikke har et stofskifte, er det svært at bekæmpe medicinsk.¹ Oversat til en menneskekrop betyder det, at sygdom, der skyldes en virus, for eksempel en halsbetændelse, ikke kan behandles, men skal bekæmpes af kroppen selv. Det kan dog skabe forvirring hos patienterne, at cirka en tredjedel af halsbetændelser ikke skyldes virus, men en bakterieinfektion (ofte gruppe A-streptokokker), som kan behandles med penicillin.² Patienter, der henvender sig med symptomer på en øvre luftvejsinfektion (hoste, nys, snot, synkebesvær, feber) forventer derfor ofte at få en form for behandling, men mange får den besked af lægen, at „det' bare en virus“, og at de skal tage den med ro og vente tålmodigt på, at kroppen selv klarer det.

De seneste fem år har jeg i forbindelse med en række feltarbejder gjort observationer hos forskellige praktiserende læger i Danmark. Mit fokus har været på ulighed, aldring og psykisk sygdom, men jeg har fulgt konsultationer med alle typer henvendelsesårsager: dårlige knæ, knuder i brystet, babyer, der hoster, demensudredning, henvisning til psykiater, ondt i ryggen, længerevarende hovedpine, træthed, ondt i maven, vægttab, vægtøgning, tristhed, depression, angst, dårlig mave, blod i urinen, manglende sexlyst osv. I de konsultationer, hvor patientens symptomer har været almindelige og influenzaagtige som for eksempel ondt i hovedet, træthed, ondt i halsen eller maven, har jeg netop hørt sætningen „det' bare en virus“ rigtig mange gange. Under frokosten eller i pausen mellem to patienter har lægerne forklaret mig, at de kan bruge „virus“ som en slags våben i de tilfælde, hvor symptomerne ikke er alvorlige, hvor anden alvorlig sygdom er udelukket, og der ikke er tale om en behandlingskrævende infektion, men hvor

patienterne bliver ved med at forlange undersøgelser eller medicin. Så kan ordet virus sætte punktum for konsultationen: *Det er bare en virus, kom igen, hvis det bliver værre.*

Jeg er selv patient fra tid til anden og har oplevet, hvor frustrerende det er, når man føler sig rigtig syg og bliver affejet med „det' bare virus“. Men jeg har også opnået nok (medicinsk) indsigt til, at jeg forstår lægernes faglige og til tider personlige udgangspunkt. Måske netop derfor har jeg fundet en særlig interesse i, hvordan disse potentielt konfliktfyldte konsultationer udspiller sig efter et ganske specifikt mønster, der med lidt velvilje kan forklares ud fra Fredrik Barths klassiske analyse af norske fiskere. Herved tydeliggøres den semantiske magt i ordet „virus“, og hvordan det udbredte idiom „det' bare en virus“ betyder så meget mere end bare, at der er tale om en virus. Med udgangspunkt i en konsultation mellem en læge og en patient, jeg kalder dem Henrik og Anja, leger jeg med Barths teori om situationens forrang og giver en smagsprøve på, hvordan medicinsk antropologi ved at trække på andre teoretiske felter måske kan give en dybere forståelse af et traditionelt medicinsk vidensparadigme.

Anjas halsbetændelse

„Anja Larsen?“ En midaldrende mand klædt i cowboybukser og en løs grå skjorte taler med høj røst ud i rummet. Der er næsten tomt i venteværelset. Ud over Anja og mig sidder der kun en ældre kvinde, som ser ud på efterårsregnen gennem vinduet, og en mor, der ammer en nyfødt baby. Begge ser kortvarigt op, da de hører hans stemme, men reagerer ellers ikke. Det er helt som forventet. Venteværelset er et særligt rum, som regel indrettet med nogle få siddepladser, et par magasiner til at fordrive ventetid og nervøsitet med og lidt legetøj, som kan underholde de mindre børn. Man interagerer kun undtagelsesvis og ignorerer den kimende telefon, sekretærens lavmælte tale med de nyankomne og de lejlighedsvis navneopråb fra læger og sygeplejersker, der henter patienterne ind i små aflukkede konsultationsrum. Derfor reagerer Anja også først med forbehold, da jeg kort forinden henvender mig til hende. Da jeg har præsenteret mig og spørger, om jeg må komme med ind til konsultationen, smiler hun og nikker uden tøven, men tilføjer „Jeg troede lige, du var sådan en af de der lidt småtossede, du ved“ med et grin. Vi taler lavmælt, næsten hviskende, og hun forklarer, at man normalt ikke taler med andre i venteværelset, „fordi man gerne vil respektere deres privatliv, man ved jo ikke, om de er her med noget alvorligt,“ siger hun.

I det øjeblik, man går ind på klinikken, er man patient, uanset om man er syg eller rask, og befinder sig i et socialt univers med ganske specifikke regler. Man skal have en årsag til at komme, man skal komme til tiden, ikke for tidligt

og ikke for sent, man skal melde sin ankomst til sekretæren eller ved at køre sit sundhedskort, som alle med bopæl i Danmark har, igennem klinikens kortlæser. Derudover er der en række uskrevne regler såsom det med ikke at interagere unødigt med de andre af hensyn til privatlivets fred, hvilket også indebærer, at man sætter sig med afstand til andre så vidt muligt. Disse uskrevne regler gælder i flere andre offentlige eller semioffentlige rum, for eksempel offentlig transport (se Kim 2012), og er, hvad den amerikanske mikrosociolog Erving Goffman har kaldt „høflig uopmærksomhed“ (Goffman 1963, min oversættelse). Høflig uopmærksomhed beskriver det fænomen, hvor fremmede for eksempel kan passere hinanden ganske tæt fysisk, men agerer, som om de ikke bemærker hinanden. Men i klinikens venteværelse er der samtidig en særlig opmærksomhed på de andre, fordi så mange patienter samlet indebærer en potentiel risiko for smitte. Med andre ord skærmer man sig, ikke kun for at respektere privatsfæren, men også for at undgå smittespredning. I visse perioder af covid-19-epidemien betød det, at alle skulle bære mundbind, men selv uden restriktioner forventes man at nyse i ærmet og sidde med afstand, ikke mindst under efterårets og vintermånedernes epidemier af forkølelses- og influenzavirus. Det bringer mig tilbage til Anja. Hun rejser sig hurtigt, da hun hører sit navn, og samler sit halstørklæde, den varme jakke, tasken og sin paraply. Vi følger begge efter manden, der fører os ned ad en lille gang og ind i et mellemstort rum, hvor der er et skrivebord med en kontorstol og to almindelige stole på den anden side af bordet. I det ene hjørne står en brik med hvidt beskyttelsespapir rullet ud, klar til brug. På væggen hænger nogle neutrale kunstbilleder, en plakat med små symboler, der bruges til at tjekke patienternes syn, og på en reol står en række ringbind. Da manden har lukket døren, rækker han hånden frem og præsenterer sig som Henrik, læge. Anja tager hans hånd og siger sit navn, jeg vinker blot diskret. Det er den tredje patient, jeg er med inde i dag, og Henrik er min gatekeeper, så vi kender hinanden. „Værsgo at tage plads,“ siger Henrik og peger mod de to stole på den anden side af skrivebordet. Det er åbenlyst, at det er der, Anja og jeg skal sidde, men gestussen tjener til at understrege, at vi nu er inde på Henriks domæne, og her bestemmer han.

Og der sidder de så. Lægen og patienten over for hinanden. Henrik er høj, og hans kontorstol er højere end Anjas stol, så da han sætter sig skråt over for hende, bliver den implicite magtrelation tydeliggjort symbolsk i højdeforskellen mellem dem. Anja hoster i ærmet og fortæller, at hun er her, fordi hun har ondt i halsen og er sikker på, hun har fået halsbetændelse, og gerne vil have, at lægen gør noget ved det. For at forstå, hvad der er på spil for henholdsvis patienten og lægen, og hvilke midler de bruger for at få det bedste ud af situationen med de muligheder, de har, låner jeg den norske antropolog Fredrik Barths situationsanalyse.

Situationens forrang i lægehuset

I *Models of Social Organization* (1966) viser Barth de sociale strategiske transaktioner, der finder sted blandt en gruppe fiskere på en båd ved Møre-kysten i Norge. Først er der selve den økologiske situation, hvor konteksten opsætter de specifikke spilleregler for adfærd. Fiskerne leder efter laks, der fanges i de sene vintermåneder langs kysten i Norge. Det er svært at forudsige præcist, hvor og hvornår laksene kommer til syne; de er der for at gyde og kan fanges, når de svømmer i vandoverfladen. Fiskerne i Norge anvender en særlig teknik med brug af større og mindre både til at lokke laks i nettet, en teknik, der kræver flere typer specialister (husk, at Barths feltarbejde er udført engang i starten af 1960'erne). Dernæst er der en række faste roller med en tilhørende status, fiskerne, skipper og den (fiske)netansvarlige. Deres opgaver er veldefinerede, og den adfærd, rollerne genererer, er formet og begrænset af en række sociale transaktioner. Der er med andre ord grænser for, hvordan såvel skipper, netansvarlig som fiskere kan agere. For eksempel kan skipperen ikke bare udøve magt, selvom han er øverstkommanderende for fiskeriet, fordi alles udbytte afhænger af et velfungerende samarbejde. Han er altså afhængig af, at fiskerne, selvom de er kontraktligt forpligtet, frivilligt vælger at yde deres bedste. På den anden side er fiskerne kontraktansat for to måneder og er afhængige af at få en god fangst, ikke kun for indkomstens skyld, men også fordi det vil give et godt ry, så de vil have bedre mulighed for at sejle med de bedste skipper næste sæson (op.cit.6-8).

Særligt interessant bliver det, når Barth, ved hjælp af Goffmans „impression management“ (Goffman 1959) analyserer de interaktioner, han kalder „token“, altså symbolsk ageren. Her viser han, hvordan skipperen skal udstråle selvsikkerhed, viden og erfaring. Skipperen har fokus på de andre og fortæller sjældent, hvad han selv tænker undervejs, men fastholder et indtryk af omhyggelig rationalitet og retten til at træffe den endelige beslutning. Skipperen manifesterer sin ledelsesposition „uden at referere til sin positions autoritet, han påberåber sig rationalitet uden at redegøre for de tanker og overvejelser, der ligger til grund for hans beslutninger“ (op.cit.8, min oversættelse). Den netansvarlige derimod forventes at udvise en ganske anden adfærd; han joker, praler med tidligere fangster og fortæller drukhistorier. Han udviser spontanitet og fremhæver sin egen fornemmelse for at finde laks. Denne type adfærd er med til at understrege de karaktertræk, som forbindes med en dygtig netansvarlig, men hans fjollerier understreger samtidig, at han ikke ønsker at udfordre skipperens autoritet. Endelig er der fiskerne, der har travlt med at være synlige og vise, at de er villige og klar til at arbejde, uanset hvornår på døgnet det kræves af dem. Det betyder, at de er til stede på skibsbroen det meste af tiden, men det betyder også, at de har mulighed for hele tiden at kontrollere og vurdere såvel skipper som den netansvarliges ageren, handling og beslutninger (ibid.).

Så lad os nu vende tilbage til det lille konsultationsrum et sted i Vestdanmark. Her er den økologiske situation en dansk almen lægepraksis. Her arbejder lægen ved at se patienter, der kommer med en eller anden type problem, som kun lægen kan løse.³ Det kan være en kørekortsattest, der skal udstedes, en henvisning til en anden type speciallæge eller et symptom, som skal undersøges med henblik på diagnosticering. Ingen af disse ting kan patienten klare selv. Lægens teknik er først og fremmest medicinsk embedseksamen og speciallægeuddannelse i almen medicin og dernæst erfaring og menneskelig flair. Patienten derimod har ansvar for at bestille en tid og så vidt muligt forklare lægen, hvad konsultationen skal handle om. Sommetider er der en pårørende med, men denne kan kun deltage med patientens tilladelse og deltager i konsultationen i varierende grad, afhængigt af hvad problemerne er. En far med et lille barn, der hoster, vil eksempelvis både skulle bestille tid og forklare symptomerne, mens en ægtefælle til en ældre kvinde måske mest er der for at støtte moralsk og huske hende på, hvad hun skal sige til lægen. Alles opgaver er veldefinerede og lovfæstede (lægen skal have autorisation, patienten har krav på at være inddraget i behandlingsbeslutninger, den pårørende må kun deltage med patientens samtykke eller være værge), men forventningen til adfærd begrænser sig ikke kun til disse lovfæstede roller. Der er også forventninger til, hvordan både læge, patient og pårørende kan og skal agere. Patienten er interesseret i det bedst mulige resultat, som regel en korrekt diagnose og den bedst mulige behandling. Lægen har en professionel faglighed og er først og fremmest interesseret i at stille den rigtige diagnose og give den bedst mulige behandling, men er også interesseret i at have et godt og tillidsfuldt forhold til patienterne, ligesom lægen gerne vil undgå patientklager eller at fejlbehandle og overse noget hos en patient. Den pårørende kan have en særlig interesse i at blive hørt, men kan både tage lægens parti „Hør nu her mor, du kan ikke køre bil længere, når du ser så dårligt“, eller patientens parti „Hvis ikke du sender Egon til scanning, så skifter vi læge til en, der vil“. Lægen kan altså ikke bare diktere, hvad der skal ske, uden at opnå en form for alliance med patienten. Patienten vil på den anden side forsøge at fremstå bedst muligt for at få den bedst mulige behandling (se Jønsson et al. 2020 for en uddybning af denne pointe). Det fører til bestemte typer af symbolsk ageren, som skal stadfæste disse roller og samtidig tjener til at maksimere alle involveredes udbytte af konsultationen.

Ganske som Barth viser, har enhver situation altså en forrang, der afgøres af „relationen mellem handlingsniveau (det sociale) og det symbolske niveau (det kulturelle)“ (Eriksen 2020:428). I konsultationen afgøres situationens forrang således af, hvilke valgmuligheder lægen, patienten og en eventuel pårørende har under de sociale og kulturelle begrænsninger, som sættes af den kliniske konsultation i almen praksis, og hvordan de udnytter disse valgmuligheder.

Konsultationen

Da Anja siger til Henrik, at hun gerne vil have, han gør noget ved hendes halsbetændelse, er det underforstået, at hun ønsker en form for behandling fra ham. Jeg selv sidder og noterer lidt feltnoter, mens jeg smiler mod dem, men ingen af dem tager særlig notits af mig. Henrik rykker lidt nærmere på stolen og siger, at han lige vil mærke på Anjas hals. Så mærker han uden på halsen, mens han højt siger: „Du har ikke hævede mandler.“ Anja virker tydeligt utilfreds. Hun hoster igen i ærmet og siger: „Men jeg har virkelig ondt, når jeg synker, og det har jeg haft i lang tid.“ „Hmmm,“ kommer det fra Henrik, mens han kører sin kontorstol lidt bagud, rækker ud efter en plastikindpakket træpind, kører tilbage foran Anja og åbner pakken. Så beder han Anja åbne munden og sige ahhhh, mens han kigger hende i halsen med en lille lygte, han har hevet op af skrivebordsskuffen. Mens det står på, er der ingen anden lyd end Anjas lave brummen. Så kører Henrik igen stolen tilbage uden at sige noget og siger så med autoritet i stemmen: „Ja, du er lidt rød i halsen, kan jeg se. Du har en infektion. Du må hjem under dynen og så masser at drikke.“ Anja retter lidt på blusen og siger så: „Jamen, så skal jeg vel også have penicillin?“ Henrik ser hende i øjnene og siger med samme autoritet i stemmen: „Det er der ingen grund til. Det er en virusinfektion, det hjælper antibiotika ikke imod.“ Anja begynder nu at bevæge sig lidt på stolen. Hun ser på lægen og siger med fast stemme: „Det kan ikke være rigtigt, det har stået på siden torsdag for to uger siden.“ Henrik kører nu tilbage til skrivebordet og begynder at taste noget på computeren, mens han siger: „Du skal hvile, drikke rigeligt væske og tage et par Panodiler, så skal det nok gå over.“ Stemningen begynder at blive lidt ubehagelig, og Anja ser over på mig. Jeg bliver pludselig bange for, at hun skal tro, at jeg er på lægens side, så jeg siger i et let tonefald: „Åh, det er bare så irriterende, men så er der da en god undskyldning for at se Netflix.“ Anja ignorerer min kommentar og siger igen til lægen: „Jeg vil gerne have, at du tager en prøve, så du kan være sikker på, at jeg ikke skal have penicillin.“ Henrik begynder nu at svare i et lidt mere afmålt tonefald. Han ser på hende og siger: „Jeg har lige undersøgt din hals, du har ikke feber, og du har ikke nogen stor infektion, det er bare en virus.“ Anja begynder at samle sit tøj sammen i et hurtigt tempo, der signalerer, at hun ikke er tilfreds. Hun nærmest hvæser: „Ja, så må vi jo bare håbe, at det ikke spreder sig, eller at jeg smitter andre.“ Måske har Henrik fornemmet samme utilfredshed som mig, for han kører igen stolen hen og siger med rolig stemme: „En virus kan ikke sprede sig til andre dele af kroppen, og den smitter som regel, inden symptomerne kommer. Jeg synes, vi skal sige, at du kan komme igen, hvis det stadig generer om en uge.“ Det får Anja til at falde lidt ned, og konsultationen afsluttes med et par afmålte høflighedsfraser, og hun og jeg forlader konsultationen sammen. „Han er kendt for aldrig at ville

udskrive noget,“ betror Anja mig på vej tilbage ad gangen. Jeg svarer noget høfligt, vi giver hånd, og hun forlader lægeklinikken.

Henrik har på mange måder udvist samme agens som skipperen. Han italesætter ikke på noget tidspunkt, at han bestemmer, men vi ved alle sammen, at det er præmissen: Han er den eneste, som kan udskrive penicillin. Samtidig bruger han sit verbale kropssprog til at understrege sin magtposition – den langsomme rullen på kontorstolen, den esoteriske adgang til computeren og de manglende mellemregninger. Først da konflikten er under opsejling, forklarer han, at det er den manglende feber, som viser, at der ikke er tale om en bakteriel infektion.

Anja forsøger at tale sin sag, men taber mod diagnosen „virus“. Hun ved, hun ikke selv kan diagnosticere og udskrive behandling, men hun forsøger i stedet at vise sin utilfredshed nonverbalt for at vise, at hun kontrollerer og vurderer Henrik på hans faglige færdigheder. Havde hun ageret verbalt ved at skælde ud eller råbe, havde hun mødt langt mindre forståelse og var formentlig blevet bedt om at forlade lokalet, fordi den type adfærd ikke fremmer det fælles udbytte og derfor ikke anerkendes i denne situation.

Endelig er der mig selv, der her fungerer som „pårørende“, og som forsøger at danne en alliance ved at sige noget tydeligt ikke-fagligt og hverdagsagtigt, så jeg fremstår jovial (at det ikke lykkes, er en anden sag). Det gør jeg dels for at vise med symbolsk adfærd, at jeg anerkender den iboende magtrelation og lægens autoritet, og dels fordi denne type alliance med samtalepartnere som Anja er en del af min professionelle antropologiske faglighed.

„Virus“ som semantisk magt

Havde Anja haft en bakteriel infektion, kunne hun måske have fået den behandling, hun ønskede. Virus kan derimod ikke behandles med antibiotika. Derfor kan man indvende, at det ikke er selve *ordet* virus, men det, at det er en virus, som har magten, og at denne magt altså findes ud over lægens domæne. Det er sandt, men lad os alligevel se på, hvordan virus får en semantisk magt i konsultationen mellem Henrik og Anja. Da Henrik første gang nævner ordet virus, er det som modsvar til Anjas forespørgsel om penicillin. Forinden har han fastslået, at behandlingen består af at slappe af og få væske; det er altså allerede etableret, at der ikke skal foretages en medicinsk intervention. Da der er en konflikt under opsejling, og Anja begynder at forholde sig kritisk til Henriks „rolle“ ved at bede ham om at tage en prøve, uagtet at han lige har undersøgt hende, hiver han igen virus frem som et trumfkort. Jeg vil derfor argumentere for, at Henrik bruger virus som et magtord, fordi det understreger det korrekte i hans beslutning og samtidig stadfæster hans magt, fordi han som den eneste af os tre kan diagnosticere og

derved skelne mellem bakterie og virus.

Anjas og Henriks konsultation er en ud af mange, jeg har observeret, hvor patienter har måttet gå igen med beskeden om, at det „bare“ er en virusinfektion. Som en læge sagde til mig i et interview, da hun fortæller om en patient, som havde været særlig svær:

Det er jo der, hvor man, hvor jeg, altså, jeg vil ikke sige, at jeg negligerer hans problemer, men han har ondt i maven, men ingen andre tegn på sygdom. Hvad skal jeg gøre? Jeg ved jo ikke, hvad han fejler, jeg ved bare, at det ikke tyder på noget alvorligt. Så det er formentlig en virus af en eller anden art. Det prøver jeg tit at forklare dem [patienterne], men nogle gange må man bare sætte foden ned og være skrap og sige helt tydeligt, 'Det er bare en virus', altså for at få dem ud ad døren.

En anden læge forklarede mig i en samtale, at det også handler om en bevidsthed om ikke-viden hos lægen: „Vi poder jo ikke folk for virus, det er kun sentinel-praksisser,⁴ men hvis vi har udelukket alvorlig sygdom, så siger vi, det er en virus, fordi vi har lært at acceptere usikkerheden i den medicinske viden.“

I andre kulturelle kontekster kan det være, at lægens ord tillægges mere eller mindre værdi, og at den situationsanalyse, vi kan lave med Barths teori, ser anderledes ud. Jeg vil påstå, at det afgørende er, at rollerne bruges til at stadfæste, at lægen har en viden, og at patienten bliver nødt til at vælge at stole på dette. Med Habermas' ord:

At forstå en påstand vil sige at vide, hvornår en taler har gode grunde til at påtage sig garantier for, at betingelser for det hævdede udsagns sandhed er opfyldt (Habermas i Andersen 2012:38).

Taleren, lægen, har en særlig viden, som i sig selv er betingelsen for, at det, han påstår (diagnosticerer), er sandt. Derfor forstår patienten, hvad lægen siger, fordi dennes medicinske viden er en garanti for, at det er rigtigt. Måske er samme rollefordeling gældende, når man for eksempel konsulterer en shaman. For at opnå det bedste resultat må vi stole på, hvad shamanen siger, ligesom fiskerne skal stole på skipperens autoritet og den netansvarliges intuition. Derfor er Barths situationsanalyse interessant, selvom han ikke frembringer stor teori, men snarere giver os en påmindelse om, at antropologien også handler om at observere og fortolke socialt liv på mikroniveau. Derved kan en generel indsigt opnås: Ved at anlægge et økonomisk perspektiv på socialt liv viser Barth, hvordan de involverede personer maksimerer deres potentielle vinding gennem adfærd på en måde, hvor feedbackmekanismen fra system til enkeltindivid genererer social form (Eriksen 2020:427, 435). Om eksperimentet med at lægge denne analyse over empirien er lykkedes, skal jeg lade læseren afgøre, men ved at lege med noget af den gamle, lidt glemte (og, ofte med rette, kritiserede) teori, har jeg faktisk opnået en fornyet

opmærksomhed på de små sociale udvekslinger og et nyt sprog for, hvad det egentlig betyder, når lægen siger „det’ bare en virus“ i konsultationen.

Noter

1. Der findes nogle vira, hvis vækst kan hæmmes medicinsk, for eksempel en herpesvirus, men behandles kan den ikke som sådan.
2. At behandlingen ikke har den store effekt på hverken symptomer eller sygdomslængde og primært har til formål at forhindre komplikationer og smitte, men til gengæld har en del bivirkninger, ved de færreste patienter, men det er en anden historie.
3. Nogle af disse opgaver løses af andet personale i praksis, for eksempel sygeplejersken, men her holder jeg det simpelt og refererer kun til lægen.
4. Sentinel-praksisser har frivilligt meldt sig til et stikprøvebaseret meldesystem kaldet sentinel-overvågning af influenza, covid-19 og andre luftvejsvirusinfektioner, hvorigennem Sundhedsstyrelsen overvåger influenza.

Litteratur

Andersen, Svend

2012 Religion efter den sproglige vending. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 57:29-43. <https://doi.org/10.7146/rt.v0i57.6404>.

Barth, Frederik

1966 *Models of Social Organization*. Occasional Paper No. 23. London: Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.

Eriksen, Thomas Hylland

2020 Fredrik Barth. Situationens forrang. I: K. Hastrup (ed.): *Klassiske og moderne antropologiske tænkere*. Side 423-48. København: Hans Reitzels Forlag.

Goffman, Erving

1959 *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books

Jönsson, Alexandra, Ann Dorrit Guassora, Morten Freil & Susanne Reventlow

2020 What the Doctor Doesn't Know. Discarded Patient Knowledge of Older Adults with Multimorbidity. *Chronic Illness* 16(3):212-25. <https://doi.org/10.1177/1742395318796173>.

Kim, Esther C.

2012 Nonsocial Transient Behavior. Social Disengagement on the Greyhound Bus. *Symbolic Interaction* 35:267-83. <https://doi.org/10.1002/symb.21>.

MINDEORD

ANNE KNUDSEN 7.6.1948 – 1.4.2022

I en håndskrift som en kæde af smukt rundede tegninger, let, elegant og rummelig, skrev Anne Knudsen med en pen formet som en isvaffel. Det var ved et seminar om udviklingsforskning, det har nok været i 1981, og Anne udmærkede sig ud over besiddelsen af et usædvanligt skriveredskab ved sine skarpe, indsigtsfulde og præcist udfoldede kommentarer og spørgsmål til oplægsholderne.

Det var første gang, jeg mødte Anne. Så gik der et par år; jeg var på feltarbejde, og da jeg kom hjem, blev jeg ansat på Nationalmuseet. Dertil kom der en dag en lille delegation bestående af Anne Knudsen og Poul Pedersen, begge i løse ansættelsesforhold på Institut for Etnologi og Antropologi ved Københavns Universitet. De spurgte mig på høfligste vis, om jeg ville indgå i *Stofskiftes* redaktionsgruppe. Det ville jeg gerne. I de efterfølgende mange år skulle diskussionerne og det kollegiale samvær over te og ganske meget rødvin i *Stofskiftes* redaktion blive mit faglige anker. Det var stedet, hvor man fik skærpet sit vid og trænet sin argumentationsevne, og det var her, man blev præsenteret for antropologiens nyeste indsigter og inspirationskilder. I 1980'erne var semiotikken, gerne med fransk inspiration, vigtig, men den klassiske antropologi var tit fremme på bordet. Også de store teoretiske retninger, strukturalisme såvel som marxisme, men med en konstans bestående af en lystbåren søgen efter selvfølgeligheder, der kunne undermineres med nye kritiske analyser.

Jeg ser endnu tydeligt Anne for mig indtagende en solid frokost afsluttet med yoghurt, umiddelbart før hun ubesværet og fyndigt trådte frem foran en tavle ved et af de dengang tilbagevendende nordiske etnografmøder. På tavlen gav hun os med sin elegante håndskrift Greimas' og Courtés' model for et narrativt forløb, appliceret på fortællingen om Korsikas historie, som var det emne, hendes forskning koncentrerede sig om igennem mange år. Hun publicerede siden sit indlæg i *Stofskifte* nr. 11, 8. årgang. Det var i 1984, temaet var døden, og titlen på Annes artikel var „Til døden!“.

Stofskifte med undertitlen *Tidsskrift for Antropologi* havde da fået sit nuværende format efter de allerførste år som stencileret vandretliggende A4-skrift med dårligt trykt tekst i to spalter. Nu var det blevet indbundet, og det havde fået en omhyggeligt designet forside. Det allerførste i det nye format havde på forsiden et velvalgt billede for temaet, som var „Vildhedens historie“, nemlig et maleri af George Caitlin fra 1926. Hele denne fornyelse var i høj grad Annes fortjeneste.

I mere end et tiår derefter var Anne Knudsen det uomtvistelige centrum i redaktionen af dette tidsskrift, som i begyndelsen af 1990'erne til hendes og flere af os andres fortrydelse måtte skifte navn til det nuværende *Tidsskriftet Antropologi*. Årsagen var, at det ellers så finurligt velvalgte navn *Stofskifte* bevirkede, at tidsskriftets antropologiske og etnografiske stof i diverse databaser endte i kategorien for medicinsk videnskab. Navnet *Stofskifte* blev af ikke-indforståede taget i sin bogstavelige betydning som metabolisme. Det gik ikke i længden.

I mellemtiden havde tidsskriftet undergået en stigende professionalisering. Anne lavede layout til mange forsider og varetog ofte – samtidig med at der over årene kom andre gode kræfter til – kontakten til trykkeriet. Hun udbredte sig om grafisk tilrettelægning, tegnsætning og betydningen af layout, og *Stofskifte* blev mere og mere lækkert både at se på og læse i. Korrekturfejlenes antal dalede, redigeringen blev bedre, og forside og titelvalg raffineredes. Selv lærte jeg ordet versaler at kende i *Stofskiftes* redaktion ved siden af tekniske betegnelser som *passim* og nyttige fremmedord som hypostasering (et begreb fra metafysikken, som betyder antagelsen om, at noget, der kun eksisterer for tanken, findes i den objektive virkelighed), et begreb, jeg husker, vi brugte ret ofte, men som jeg ikke før havde taget i min mund. Anne og andre var mere højintellektuelt bevandrede. Vi, der kom andre steder fra og var nye i redaktionen, lyttede og lærte.

Det var tydeligt, at Anne interesserede sig levende for hele redaktionsprocessen. Æstetikken, økonomien og de materielle sider af fremstillingen af tidsskriftet – alt det, der var uden om det substantielle, uden at hun dog nogensinde svigtede det faglige. Jeg *elsker* semikolon, skrev hun til mig i en af de sidste brevvekslinger, vi havde. Det var sidste år, og i alle årene havde hun brugt semikolon flittigt i sine mere og mere finpudsede skrivelser. De seneste 25 år var det for en stor del avisledere i den stilling, hun – hvilket vi burde have kunnet sige os selv allerede i *Stofskifteredaktionens* barndom – var selvskreven til, og som hun varetog med så stor professionalisme og succes igennem næsten 20 år, nemlig stillingen som *Weekendavisens* chefredaktør.

De mange år i pressen betød ikke, at Anne forsvandt ud af det antropologiske miljø. Tidsskriftets redaktionsgruppe havde hun måttet forlade i 1990'erne; der var ikke tid. Det var, som det skulle være, nye kræfter var kommet til; men Anne fortsatte sin kommunikation om de indsigter og perspektiver på verden, antropolo-

gien kan give os. Hun gjorde det i anmeldelser, featureartikler og ikke sjældent i avisens ledere. Anne definerede sig uomtvisteligt som antropolog; hun forlod aldrig sit faglige perspektiv, og hun var med rette stolt af den doktorgrad, hun erhvervede i 1989. Når man læste hendes artikler, var man ikke i tvivl om, at hun trak på sit fags kritiske tradition og dets kerneindsigter, lige meget om man i øvrigt var enig i hendes politiske holdninger eller ej. Alt var velargumenteret og godt tænkt, omend der også var andre perspektiver at se tingene fra.

Anne Knudsen anmeldte med omhu og generøsitet fagfællers værker. Før hun blev chefredaktør, skrev hun ofte lange featureartikler. En af dem, jeg har gemt, har overskriften „Svastikaens kvinder“; det er en fyldig omtale af en bog om en af de ariske vrangforestillingerens profeter, en europæisk kvinde, der tog det indiske navn Savitri Devi og fremførte racistiske, antisemitiske idéer med en misforstået hinduisme som baggrund. Man får hele historien kogt ned i en velskreven og *vellæst* redegørelse for en omfattende bog, man ved, man aldrig selv får læst; men Anne har så gjort arbejdet. Hun var nemlig også en formidabel læser. „Jeg ved, folk tror, jeg læser hurtigt,“ sagde hun for nylig, „men det gør jeg slet ikke, jeg læser meget langsomt, jeg gør det bare uophørligt.“ Det må hun have gjort, læst uophørligt, for belæst, det var hun. Om det nu var de store franske forfattere, eller det var de nyeste danske romaner eller islændingene, som hun sagde, da jeg besøgte hende sidste gang, og der naturligvis lå en stak bøger ved sygesengen. Eller – og det er værd at bemærke for senere generationers etnografer – det var de gamle i faget. Ikke bare den autoriserede internationale kanon, men også hendes egne forgængere i den danske etnografi. Hun kendte Johannes Nicolaisens arbejde hos tuaregerne som få. Hun læste gerne på fransk, men endnu hellere læste og skrev hun på dansk, „et sprog, jeg synes, jeg taler godt,“ som hun engang sagde. Det kunne man kun give hende ret i. Fuldt fortjent fik hun modersmålsprisen i 2008.

Op igennem 1980'erne skrev Anne Knudsen en lang række artikler med det korsikanske materiale som omdrejningspunkt. Flere publiceret i *Stofskiftes* numre. I sin første artikel i *Stofskiftes* temanummer „Vildhedens historie“ skriver hun:

Almindeligvis tænker vi os, at vildhedens introduktion i den europæiske tankeverden har med opdagelse af allerede foreliggende vilde at gøre. Den historie, jeg her vil fortælle, modsiger imidlertid denne antagelse: Korsikanerne blev vilde omkring 1793 efter at have været civiliserede i henved (sic) fyrré år.

Så typisk drilsk, men afgørende, at vende perspektivet om. I 1989 udkom så disputatsen: *En ø i historien. Korsika. Historisk antropologi 1730-1914*. Med teoretisk inspiration fra især fransk intellektuel tænkning i 1980'erne – Lacan, Baudrillard, Jean Claude Milner, Michel Serres, Per Åge Brandt – og en grundlæggende in-

teresse for semiotik, som Anne delte med sin mand, Otto Jul Pedersen, var afhandlingen en detaljeret gennemgang af arkivmateriale om den urolige ø og en undergravning af de mistolkninger, der fandtes af den. Vendettaer blev afdækket som et strukturelt fænomen, og den epistemologiske underbygning, denne antagelse fik, kan snildt holde trit med de spørgsmål, der optager nutidens antropologer. Begivenheden fremkalder og fremviser strukturerne.

Man skulle næsten tro, skæbnen allerede havde lagt Anne Knudsens videre karriere til rette for hende, for i et vigtigt appendiks i den 316 sider lange disputats, udgivet på forlaget Basilisk, fremlægger hun sin metode og argumenterer for brugen af lokalaviser som den vigtigste kilde til analysen af konflikter og fremkomsten af vendettaer i Korsikas historie. Aviserne er bevidst valgt som et offentlighedsrum, skriver hun, fordi aviserne er en kilde til det sociale værdisæt. Analysen viser, at myterne om Korsikas oprørske folk og befolkning af banditter er netop – myter; eller at historien i hvert fald er en anden end den, der igennem tiden er formidlet om den „uregerlige“ ø. Som sådan er dette arbejde – skønt måske en smule usædvanligt ved at være historisk antropologi med den nutidige etnografi i en lille og ubetydelig birolle – et smukt eksempel på antropologiens kerneambition: at undergrave, hvad der hidtil har været betragtet som selvfølgelig viden. Dertil giver den sit grundforskningsorienterede bud på en generel teori om, hvordan samfund er konstitueret, samt et velunderbygget forslag til en etnografisk analyse af, hvordan kultur er i spil gennem handlinger og sprog.

I 1993 kom bogen *Kulturelle verdener* med undertitlen *Kultur og kulturkonflikt i Europa*, skrevet i samarbejde med antropolog Lisanne Wilken. Skarp i sine iagttagelser og tro mod den dekonstruktivistiske ambition om at sætte spørgsmålstegn ved vedtagne sandheder om os selv og vores nærmeste naboer i det europæiske hus. Navnet *Det europæiske hus* var i øvrigt brugt som titel på bind 6, sidste bind i en serie om Europas historie, udgivet af Gyldendal i 1990'erne. Det skrev Anne i samarbejde med historiker Jan Ifversen, og hendes etnografiske grundsyn fornægter sig ikke i denne analytiske gennemgang af egen samtid: Europa fra 1945 til forfatterens nutid med afslutningen af den kolde krig og Europas fremtid med nationalstater, tværnationalt samarbejde og etnopolitik som foreløbig ret ukendt land.

I 1996 kom debatbogen *Her går det godt, send flere penge*, en provokerende fremstilling af velfærdssamfundets bagside i form af den offentlige sfæres hjælpeinstitutioner, mest befolket af kvinder. Hjemmegørelsen, inderliggørelsen og føleriet i civilsamfundets relationer, som ifølge forfatteren burde holde sig på saglighedens og forstandens mere nøgterne linje, fik sig en ordentlig tur. Den bog fik ikke bare nogle af os lidt mere feministisk orienterede læsere op af stolene – uden at det spolerede fryden ved de præcise iagttagelser, bogen rummede – den

sendte også Anne Knudsen ud på en årelang foredragsturné til fædrelandets forskellige debatfora. Altid veloplagt og altid befordret i taxa.

Anne Knudsen forsøgte ingen anledning til at advare os mod enhver ansats til totalitær logik, hvor hun end så den stikke sit hoved frem, og til det sidste advarede hun os mod at tage freden i Europa for en selvfølge. Hvilken skræmmende profetisk evne har dén advarsel ikke vist sig at afsløre. Bortset fra at den byggede, ikke på irrationel profeti, men på historisk viden, skarp iagttagelse af den aktuelle verdenssituation samt overordentligt veltrænede analytiske muskler.

I tidsskriftets nr. 31 fra 1995 med temaet metode skrev Anne en meget brugt artikel med overskriften „Mercedes-modellen“. (Denne artikel kan downloades fra *Tidsskriftet Antropologis* arkiv, hvilket de tidligste artikler desværre ikke kan). Undertitlen er „Feltarbejde blandt de ueksotiske“. Artiklen handler om, hvad der sker, når den herskende klasse, „mennesker, der ikke mener selv at være objekter“ til forskel fra samfundets minoriteter af forskellig art – kønsmæssigt, socialt, etnisk, de „medgørlige objekter, som har systematisk lavere status end forskeren“ – bliver genstand for etnografens interesse. Den er blevet læst ofte, denne artikel, for den ramte noget vigtigt i tiden og fagets udvikling, og dens pointer har ikke mistet deres aktualitet. Selv om Anne skriver om at forske blandt folk med samme eller højere social status end en selv, kan man udmærket se hendes etiske anbefalinger som alment gældende. Den skarpe let muntre tone er karakteristisk. „Man må gerne være lidt eksotisk, eftersom man er intellektuel, men der må ikke være tvivl om ens borgerlige kulturelle kapital“, og hvis man ikke har sådan en kapital med hjemmefra, fortsætter hun, må man tilegne sig den gennem læsning og iagttagelse. Man kan måske godt mærke på denne artikel, at den er mere end et kvart århundrede gammel, andet ville også være underligt, men dens pointer har langtidsholdbar gyldighed.

Hvor jeg var barn, var der isbjørne. Erindringer fra Grønland er titlen på Anne Knudsens sidste bog. Den er fra 2018, og den er vidunderlig og vemodig læsning om en svunden tid, Annes barndom i det østgrønlandske Tasiilaq. Måske mest af alt fortalt til hendes børnebørn; men med et uomtvisteligt etnografisk blik og en erindringsevne ud over det sædvanlige.

Det meste af Anne Knudsens faglige liv foregik uden for universitetet. Det har ikke forhindret hendes pen og hendes formidable tænkeevne i at blive den stærkeste antropologiske stemme i den danske offentlighed i det seneste kvarte århundrede. Måske snarere tværtimod.

Inger Sjørsløv
april 2022

MINDEORD

ANNE KNUDSEN SOM ANVENDT SOCIALANTROPOLOG

Anne Knudsen var ikke bare en fremragende journalist, en skarp idéformidler og en engageret meningsdanner. Hun var også akademiker: dr.phil. i socialantropologi med feltarbejds erfaring fra Korsika og en lidenskabelig interesse for fransk kulturteori. På Institut for Etnologi og Antropologi i 1980'erne sad vi begge to som forskningsstipendiater, hun beskæftigede sig med myte og virkelighed i Korsika, oprørere og mafiosi i middelhavslande og jeg med bureaukrati og korruption i Balkan. Vi havde mange antropologiske samtaler, både om feltarbejde og om, hvad antropologi kunne bidrage med.

Anne var en dansk Margaret Mead-type af „public intellectual“, med bastante meninger, skarp kritik og en passion for antropologisk formidling. Antropologer klager over, at „nobody listens to us“. Men danskerne lyttede til Anne Knudsen, både som forfatter, formidler, anmelder, som Deadline-vært, lederskribent og foredragsholder. Andre antropologer har taget denne formidlingsmission til sig, hvad enten det er Dennis Nørmarks provokationer om (pseudo)arbejdsliv eller Sine Plambechs film og analyser af prostitution og trafficking. Men Anne var den første, og hun var overalt. Hun anvendte antropologi i dens bredeste forstand.

Som Inger Sjørlev så udførligt har beskrevet, var Anne også enormt aktiv i det danske antropologiske miljø. Hun var med til at starte Antropologforeningen, hun skrev for og redigerede *Stofskifte*, *Tidsskrift for Antropologi*, hun bidrog til det mere populæretnologiske tidsskrift *Jordens Folk*, og hun skrev i Nationalmuseets nu nedlagte etnologiske fagtidsskrift *Folk*.

I disse fora formidlede hun sine videnskabelige betragtninger om antropologi og historie, om vendetta, fejde og retfærd i middelhavsområdet, om et strukturantropologisk syn på EU (det kolde Bruxelles imod det varme, hyggelige Danmark), om vanskeligheder med at studere eliten i Europa og i *Jordens Folk* en lektion i semiotikken for os, der ikke kunne klare Baudrillard eller Per Aage Brandt.

På instituttet underviste Anne et kursus i fransk kulturteori – ved at tvinge de studerende til at læse artikler på originalsproget.

Og så historien om hendes doktorafhandling om Korsika: I 1980'ernes danske universitetsliv kunne man skrive den lange 100 siders specialeopgave, kaldet „magisterkonferens“, og bagefter den længere afhandling, kaldet „licentiat“, der senere blev omdøbt til ph.d. Der var simpelthen ingen antropologer, der var blevet dr.phil. siden 1963, da (den nu afdøde) Niels Fock fik sin dr.phil.-grad. Anne havde skrevet sin magisterkonferens om Algeriet, og så ville næste skridt være at indlevere hendes Korsika-arbejde som en licentiatafhandling ligesom alle andre. Men nej, Anne var mere ambitiøs. Sammen med sin vejleder, Jonathan Friedman (nu professor emeritus i Lund), lavede hun en „why not?“-beslutning og indsendte sin monografi om Korsika til bedømmelse for den filosofiske doktorgrad. Det lykkedes. Anne Knudsen blev Danmarks første dr.phil. i socialantropologi i 25 år. Anne blev ved med at skrive akademiske artikler i 1990'erne, især om forholdet mellem antropologi, kultur, identitet og historie, med udgangspunkt i sit middelhavsfeltarbejde. Og så bøger om Europa, om det danske velfærdssamfund og om sin egen opvækst i Grønland.

Men akademikere er ikke bare producenter af viden. De skal også bedømme andre. Anne var meningsdanner, men også meningsbedømmer: Hun var kronikredaktør på *Politiken*, hun sørgede for, at skarp videnskab kom ind i *Weekendavisen*. Engang klagede hun: „Vi drukner i stof, men ikke godt stof.“ Det var hende, der skulle bedømme, hvad der var godt stof. Hun havde dømmekraft, good judgement. Som bedømmer kom Anne også til at sætte sit præg på dansk antropologi. Hun var medlem af utallige bedømmelsesudvalg, fra specialniveau til ph.d.-afhandlinger. Der var nogle gange, hvor vi bedømte hinandens kandidater, både i København og i Lund, hvor jeg endte. Engang skulle vi bedømme en magisterafhandling. Jeg var også vejlederen, og jeg var begejstret for afhandlingen. Men Anne var iskold: „Jeg giver ham et 9-tal, det er over middel,“ konstaterede hun. Kandidaten blev pissesur. Men for Anne var det at være „over middel“ en kompliment. I disse dage, hvor så mange er enten konfliktsky eller bange for at udtrykke deres mening, stod Anne altid fast ved *sine* meninger.

Steven Sampson

Steven Sampson er professor emeritus i socialantropologi fra Lunds Universitet. En forkortet version af denne nekrolog med titlen „Efterskrift“ blev bragt i *Weekendavisen* den 22. april 2022.

ANMELDELSE

FINN COLLIN, DAVID BUDTZ PEDERSEN & FREDERIK STJERNFELT (red.): Menneskebilleder. Et analyseredskab. København: Hans Reitzels Forlag 2019. 244 sider. ISBN 9788741277318. Pris: 300 kr.

Menneskebilleder er et (tekst)analyseredskab, der baserer sig på normative antagelser og forståelser af mennesket, der flourer i samfundet og giver anledning til forskellige menneskesyn (Collin, Pedersen & Stjernfelt 2019:41). Forfatterne identificerer en række idéhistoriske forbindelser, der summerer op til og rammesætter otte forskellige menneskebilleder som for eksempel Homo economicus. Disse billeder ligger latent i baggrunden og er med til at bestemme, hvordan tekster produceres i hverdagen, for eksempel i forbindelse med politisk rådgivning i dagpengekommissionen, i psykiatrien, i Sundhedsstyrelsens vægttabsguide eller i debatten om offentlig forsørgelse. Bogen henvender sig ifølge bagsiden „til studerende på humanistiske universitetsuddannelser og professionshøjskoler og tilbyder sig som en støtte til tekstanalyser gennem studiet“. Menneskebilleder omtales i forordet som „frugtbare ressourcer, [der] både kan optræde som genstand for undersøgelse og som redskab til at belyse andre emner“. De er kilder til synsvinkler og begreber, og de studerende skal undersøge rivaliseringen mellem dem (s. 10). Forfatterne lægger op til en bred forståelse og brug af menneskebilleder, så den studerende for eksempel selv kan afkode, „hvilken adfærd der kan forventes, hvordan man leder ansatte, behandler statens borgere, og hvordan indsatsen vurderes og evalueres“ (s. 10). Heraf kan den kvikke læser udlede, at menneskebilleder som analytisk redskab bygger på en teoretisk forforståelse, hvor bestemte billeder producerer og reproducerer en særlig adfærd og forventninger til adfærd.

Den analytiske øvelse eller det analytiske kneb, om man vil, går så ud på at genfinde menneskebilleder i debatten, retorikken, i skriften – i teksten og dens ord, ordlyd, begreber og argumentation. Det er besnærende og taler umiddelbart til denne anmelders indre trang til at kategorisere og fremmane, diskutere og identificere grundlæggende diskursive strømninger, der præger vores samfund. Overførbarheden af de enkelte menneskebilleder til konkrete tematikker, cases og analyser er naturligvis ganske stor og på en måde befriende. Homo economicus over for Homo humanitatis og Homo emotionalis, hvor der så viser sig en snert

Homo deus. Disse kampe mellem menneskebillederne har forfatterne tidligere beskæftiget sig med i *Kampen om mennesket* fra 2018. Både den og nærværende bog er et resultat af kortlægningsprojektet „Humanonics. Mapping the Humanities“ (2011-2015). Der er noget legende over denne form for analyse, som en masse legoklodser, man hele tiden kan sætte sammen på nye måder, der skaber fede konstruktioner. Forfatterne pointerer selv, at der ikke er en metodisk streng-
hed, ej heller søger de i denne bog en videnskabelig dokumentation for deres teori (Collin, Pedersen & Stjernfelt 2019:9).

Der er dog ikke noget legende i bogens tilgang, der er præget af at sætte humanistisk viden på formel. Bogen er i to dele. Første del er den teoretiske, hvor teorien forklares, og otte menneskebilleder fremlægges: Homo humanitatis, Homo economicus, Homo faber, Homo socius, Homo nationalis, Homo sapiens, Homo emotionalis og Homo deus. Anden del består af en række cases, hvor menneskebilleder anvendes. Menneskebilleder er overordnede teorier om menneskets natur, interaktion og handlen i et fællesskab, men det er slående, at der ikke er noget legende menneskebillede, Homo ludens, eller noget omsorgsfuldt eller elskende menneskebillede, Homo amans. Forfatterne argumenterer flere steder for, at konteksten er afgørende for forståelsen af menneskebilleder. Nærværende anmelder blev hurtigt selv udfordret ud fra sin egen kontekstuelle – og subjektive – forståelse af menneskebilledet Homo faber.

Homo faber er et af menneskebillederne og måske det, der er genstand for flest „forskelligartede forestillinger“ (s. 64). Det er det redskabsbrugende menneske, som skaber og bruger teknologi (s. 113), og det former sig selv og samfundet igennem produkterne af sit arbejde (s. 63). Jeg blev i første omgang forført af mine egne forestillinger, da jeg forbinder udtrykket Homo faber med det enslydende værk af den schweiziske forfatter Max Frisch (1957). Værket udgør noget af det mere dannende fra min ungdomsuddannelse, og det har påvirket min tænkning og måde at kategorisere og kode empirisk materiale.

Max Frischs *Homo Faber* er fortællingen om den arbejdsomme, rationelle og logisk tænkende ingeniør Faber, der rejser verden rundt og måler og vejer alt og ikke vedkender sig tilfældigheder, kærlighed og dybere romantiske forhold. Men så styrter hans fly ned i Mexico, og han bliver hvirvlet ind i en kaskade af tilfældigheder, falder pladask for en ung kvinde (Sabeth) og mister grebet om både sin egen fortælling og egen skæbne. Bogens detaljer fra læsningen på tysk står hen, men en scene fra den senere filmatisering af Volker Schlöndorff i 1991 hænger ved. Ingeniøren Faber spilles af en tør Sam Shepard og den unge kvinde af en livsglad Julie Delpy. Billedet, jeg har i mit hoved, er fra en scene om morgenen på et pompøst hotelværelse i Rom, hvor Sabeth river det tunge velourgardin fra vinduet, springer grinende op i sengen, hvor Faber ligger, og

begynder at hoppe op og ned. Umiddelbart efter hører man hans fortællerstemme sige noget i retning af: „Hvad der gør hende glad, gør også mig glad. Alt andet betyder ikke så meget.“

En kende stereotyp, måske, men der er også en genkendelighed af de livtag, vi som mennesker nu engang tager, og som vi ikke bør sidde overhørig i vores analyser (jf. de Certeau 1984:111-14). Legen. Det legesyge og elskovsfulde udfordrer ingeniøren Faber og menneskebilledet Homo faber.

Menneskebilleder søger en fast orden i tingene og tillader kun i begrænset omfang den friktion, vi som mennesker behersker og navigerer i. Det levede forhold mellem det seriøse, alvorlige og legen, kærligheden er en konstant friktion i både statisk og dynamisk forståelse. Gnidningsmodstanden fastholder en orden, samtidig med at der også er en fremdrift. *Menneskebilleder* risikerer at være reducerende og deducerende i fortolkningen af teksten. Det er ikke en ukendt kritik fra lignende tilgange som livsformer, arketyper og personaer. Især da de skal være gensidigt udelukkende og fremstå som hinandens modsætninger (s. 36), men dog i tråd med diskursanalysen a la især Foucault være åben for, at kontrasterne ikke er støbt i beton, men dynamiske i den sproglige praksis, som er åben for påvirkning fra sociale og andre faktorer (s. 37). I udlægningen af menneskebillederne er det den herskende normative diskurs, som råder, og det ukontrollable afkræves at blive sat på formel som i Homo emotionalis, der er det følelsesstyrede menneske. Dette menneskebillede opstilles i modsætning til fornuftens Homo humanitatis (s. 103-4) og især rationalitetens Homo economicus (s. 108-10). Det bliver en fremstilling i følelsernes biologi med tryk på drift, begær og krop, det ukontrollable og fejlbarlige. Man kommer til at tænke på *Det uperfekte menneske* af Jørgen Leth, der på sin måde går i clinch med de rigtige forståelser og udfordrer de gængse normer for menneskesyn, men som så i Homo emotionalis ender med at blive indrammet af det menneskelige begær og den seksuelle drift.

Teorien om menneskebilleder er ikke blot et produkt af især den (relativt følelsestomme) idéhistoriske kontekst, men lægger også op til en subjektiv forståelse af omverdenen, hvor det ud fra bogen fremstår som herskende livssyn eller ideologier, der kæmper mod hinanden, og kun i mindre udstrækning er karaktertræk, forståelser og forestillinger, der forhandler og forhandles og gensidigt konstituerer hinanden i specifikke, relationelle sammenhænge. Det er på den måde idealtypiske menneskesyn, der er psykologisk og diskursivt fremstillet og kun i mindre udstrækning relationsbåret. Det udfordrer en antropologisk læsning og brug, især da menneskebilledet Homo socius for en antropolog virker mindre udfoldet og en kende stedmoderligt behandlet. Frederik Stjernfelt og Finn Collin fremproducerer dette menneskebillede ved hjælp af Herders „Volksgeist“ og

den amerikanske kulturanthropologi repræsenteret ved Franz Boas, Ruth Benedict, Benjamin Lee Whorf og Melville Herskovits (s. 73-76). Den amerikanske kulturanthropologi bliver fejlagtig fremført som „socialantropologien“ i kontrast til den fysiske antropologi (s. 73). Forfatterne kunne med fordel have lænet sig mere op ad den europæiske socialantropologi og udfoldet kulturbegrebet i en bredere forstand end blot den lingvistiske og kulturel relativistiske. Som en udløber af Homo socius har Homo nationalis fået sit eget menneskebillede. Dette kapitel, som er skrevet af Uffe Østergaard, virker efter denne anmelders mening væsentlig bedre gennemarbejdet. Med referencer til blandt andre Benedict Anderson, Eric Hobsbawm og Terence Ranger opstiller Østergaard et dynamisk Homo nationalis-menneskebillede med forestillingsevner og handlekraft i og med nationalstatsidentifikation.

Menneskebilleder bygger på diskursiv teori, og som Michel de Certeau bemærkede om Foucaults tilgang, er det altid muligt at se diskursiv teori som forførende fiktioner (de Certeau 2000 [1986]:191). Det kan vel at mærke siges om alle teorier, der fremføres som fortællinger. Det er et særligt system, hvor teksterne transformerer og skaber nogle meget overbevisende beviser på, at de er troværdige (ibid.). Analysen foregiver at udslette sig selv bag en lærdom og bag et sæt af taksonomier, som det ivrigt manipulerer. Balletdanseren er forklædt som bibliotekar (op.cit.192).

Menneskebilleder er inspireret af både Kuhns paradigme og Foucaults episteme, hvilket da også diskuteres af forfatterne. I bred forstand sætter en diskurs rammerne for, hvilke positioner der tales og kan tales ud fra, og bestemmer, hvilke udsagn der kan accepteres. Menneskebilleder – eller *magtbilleder* – er et udtryk for en diskurs, der befinder sig et felt, som allerede er struktureret af en strukturerende magt (Jensen 2013:138-39). De udstikker regler og normer for, hvordan der kan handles inden for diskursen, og hvem man lytter til (og ikke lytter til). Diskursanalysen foregiver kun at vise, men ikke at forklare, hvordan det virker (de Certeau 1984:45-47). Diskurserne skjuler, hvad vi ikke ved, det uudsagte og ikke-skrevne, det levede hverdagsliv i sit fulde flor. De Certeau bruger togkupéen som metafor for sin kritik af diskursteoretikere. „Glas og jern producerer spekulative tænkere eller gnostikere. Denne afskæring er nødvendig for fødslen, uden for disse ting, men ikke uden dem, af ukendte landskaber og vores intime fortællingers underfundige fabler“ (op.cit.112). Togkupéen er et bur af glas og jern, der afgrænser fra hele den verden, som toget kører igennem. Citatet udtrykker, hvordan de diskursive fortællinger er med til at forme vores forståelse af verden, men ikke skal udelukke alle de andre indtryk og udtryk, som udgør verden og menneskers fortællinger om den.

Anden halvdel af bogen består som nævnt af konkrete cases, og de udmærker sig alle ved at være inddragende og samfundsrelevante, og igennem menneskebilleder formår de at belyse forskellige forståelser, der kommer til udtryk og kæmper mod hinanden i for eksempel diskussioner om offentlig forsørgelse, teknologisyn og velfærdssamfund, forståelser af psykisk sygdom og overvægt og opfattelser af børn, forældreskab, dannelse og uddannelse. Et godt eksempel er Rolf Hvidfeldt, Camilla Dindler og Gorm Larsens artikel „Orden og uorden – om menneskebilleder i psykiatrien“, der forsøger at udfordre de normative menneskebilleder i diskussionen af selvsamme ud fra patientjournaler i psykiatrien. De lykkes med at illustrere den analytiske værdi af menneskebilleder, idet der hurtigt kan identificeres nogle mønstre i materialet (s. 146-49).

Det stærkeste bidrag er Marie-Elisabeth Lei Holms „Grænsekrig og fredsaftaler – noget om at spore, bruge og blive klogere på menneskebilleder i litteraturen“, hvor hun formår at arbejde med nuancer i menneskebilledanalysen og diskuterer og udfordrer menneskebilleder som analyseredskab ud fra Yahya Hassans digte. Måske fordi som hun selv skriver om Hassans skrivemetode: „Bevægelsen mellem forskellige identitetspositioner munder imidlertid ikke ud i et nyt holdepunkt, men synes snarere at gentage sig selv i en endeløs oscillation mellem divergerende positioner“ (s. 221). I sine digte nægter Hassan at indtage den normative position og lade sig „definere“ af samfundet. Hans tekster udfordrer og kræver mere af menneskebilleder som analytisk værktøj, og der må arbejdes med en højere grad af kompleksitet og kreativitet. Menneskebilleder som analyseredskab kommer her til kort, da den ellers så konforme og uniforme analyse bliver udfordret af en empiri, der fornægter diskursens strukturerende magt.

Menneskebilleder tilbyder absolut en mulighed for at lægge et lag til tekstanalysen, men der er en iboende begrænsning. Analysen kan hurtigt komme til at fremstå som en selvopfyldende profeti, hvor man som empiridrevet og praksisorienteret antropolog har svært ved ikke at sidde tilbage med en følelse og tanke om alle de menneskebilleder, der ikke er repræsenteret i teorien eller analyserne. Grundidéen med at identificere og eksplicite de historisk forankrede og indlejrede menneskesyn, vi som mennesker typisk „har med os“, er dog både god, interessant og anvendelig.

Litteratur

- De Certeau, Michel
1984 The Practice of Everyday Life. Berkeley, LA: University of California Press.
2000 [1986] Heterologies. Discourse on the Other. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Frisch, Max
1977 [1957] Homo Faber. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Jensen, Anders Fogh
2005 Mellem ting. Foucaults filosofi. København: Det lille Forlag.

Leth, Jørgen
2010 Det uperfekte menneske. Scener fra mit liv. København: Gyldendal.

Pedersen, David Budtz, Finn Collin & Frederik Stjernfelt (red.)
2018 Kampen om mennesket. Forskellige menneskebilleder og deres grænsestrid.
København: Hans Reitzels Forlag.

*Lars Richard Rasmussen
Studieadjunkt
Institut for Antropologi
Københavns Universitet*

LISTE OVER ANVENDTE EKSTERNE BEDØMMERE/ REVIEWERE PÅ TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI

I de seneste fem temanumre (nr. 80-84) har vi anvendt nedenstående 47 bedømmere, som vi ønsker at takke for deres indsats. Nogle af bedømmerne er blevet benyttet flere gange.

Kristoffer Albris
Astrid Oberborbeck Andersen
Malin Arvidsson
Sofie Bak
Silje Bakken
Andreas Birkbak
Nathalia Sofie Brichet
Trine Brinkmann
Maja Hojer Bruun
Charlotte E. Christiansen
Gertrud Esbensen
Karsten Fledelius
Torbjörn Friberg
Martin Demant Frederiksen
Nina Alnes Halsie
Cathrine Hasse
Frida Hastrup
Maj H. Heiselberg
Line Hillersdal
Michael Hundeide
Katrine Schepelern Johansen
Jonas Adelin Jørgensen
Astrid Kieffer-Dössing
Daniella Kuzmanovic

Eva Ladekjær Larsen
Karen Lauterbach
Simon Lex
Martin Lindhardt
Maria Louw
Adrienne Mannov
Kirsten Møllegaard
Julie Rahbæk Møller
Jonas Otterbeck
Bjarke Oxlund
Catharina Raudvere
Dan Rosengren
Cecilie Rubow
Mikkel Rytter
Margit Saltofte
Sofie Seebach
Tea Sindbæk
Inger Sjørsløv
Aja Smith
Christian Suhr
Dorthe Nyland Sørensen
Lisanne Wilken
Brit Ross Winthereik

REDAKTIONEN HAR MODTAGET

BUNDGAARD, HELLE: *Painting Stories. Lives and Legacies from an Indian Crafts Village*. Toronto: University of Toronto Press 2021. 208 sider. ISBN 978-14-8752-733-4. Pris: 284,95 kr.

DANNESBOE, KAREN IDA & JON DAG RASMUSSEN (eds): *In-Between. Exploring Small Cracks of Everyday-Life*. Aarhus: Aarhus University Press 2021. 131 sider. ISBN 978-87-7219-138-6. Pris: 199,95 kr.

JENSEN, STINE GRØNBÆK: *Livtag med fortiden. Når børnehjemsbørn erindrer*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2022. 372 sider. ISBN 978-87-7219-314-4. Pris: 299,95 kr.

OLWIG, KAREN FOG, KRISTINA GRÜNENBERG, PERLE MØHL & ANJA SIMONSEN (eds): *The Biometric Border World. Technology, Bodies and Identities on the Move*. London & New York: Routledge 2022. 252 sider. ISBN 978-10-3208-673-6. Pris: £ 29,59.

RYTTER, MIKKEL, SARA LEI SPARRE, ABIR MOHAMAD ISMAIL & ANIKA LIVERSAGE: *Minoritetsældre og selvudpegede hjælpere. Kommunal velfærd og omsorg i forandring*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2021. 218 sider. ISBN 978-87-7219-432-5. Pris: 249,95 kr.

VALEUR, HENRIK: *The Floating Community*. København: Arkitekturforlaget B 2021. 262 sider. ISBN 978-87-9270-036-0. Pris: 279 kr.

WILLERT, KRISTOFFER BALSLEV (red.): *Planetære frakturer. Humanistiske og socialvidenskabelige perspektiver på antropocæn*. Frederiksberg: Forlaget Multivers 2022. 316 sider. ISBN 978-87-7917-345-3. Pris: 249,95 kr.

FORFATTERLISTE

Landry Bambara, bachelorgrad i sociologi, Université Joseph Ki-Zerbo, Ouagadougou, Burkina Faso.

Pia Juul Bjertrup, ph.d.-studerende, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Charlotte Andreas Baarts, antropolog, ph.d., Københavns Universitet.

Asmus Dall Gregersen er kandidat i antropologi fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Magnus Paulsen Hansen er lektor på Institut for Samfundsvidenskab og Erhverv på Roskilde Universitet. Han forsker i beskæftigelsespolitik og har blandt andet udgivet bøgerne *Laurent Thévenot. Engagementsregimer* (red., 2016) og *The Moral Economy of Activation* (2019).

Mette Terp Høybye er ph.d. og lektor ved Institut for Klinisk Medicin på Aarhus Universitet. Ud over sit arbejde i den antropologiske komponent af HOPE leder Mette det interdisciplinære Borderlands of Living Lab, der udforsker vidensdannelse og usikkerheder mellem klinik og forskning om patienter med svær hjerneskade.

Helene Jepsen er antropolog fra Københavns Universitet, tidligere videnskabelig assistent på forskningsprojektet „Arbejdsløs i en krisetid“ og arbejder aktuelt i Børne- og Kulturforvaltningen i Rødovre Kommune.

Alexandra Brandt Ryborg Jønsson er antropolog og ph.d. fra Københavns Universitet og lektor på Roskilde Universitet. Alexandra forsker i ulighed i sundhed, (over)medikalisering og (over)diagnosticering, sundhedsopfattelser i velfærdsstaten, psykisk sygdom, aldring og læge-patient-relationer i almen praksis.

Catrine Sundorf Kristensen er cand.scient.anth. fra Aarhus Universitet og videnskabelig assistent ved forskningsprojektet „HOPE: How Democracies Cope with Covid-19“, hvor hun blandt andet undersøger coronaepidemiens betydning for danske unges hverdag

Malthe Barnkob Lehrmann er ph.d. i antropologi og forsker i revolutionære bevægelser og det revolutionære subjekt. Senest har han undersøgt aktivisme og antielitære modstandsbevægelser i Danmark.

Kamal Kahn Majid er cand.psych. i neuropsykologi.

Charlotte Nørholm er cand.scient.anth. fra Aarhus Universitet og ph.d.-studerende ved Institut for Klinisk Medicin, Aarhus Universitet, hvor hun er i gang med en undersøgelse af covid-19-testpraksis og betydninger af disse i forskellige dele af det danske samfund.

Sabina Pultz er lektor på Institut for Mennesker og Teknologi på Roskilde Universitet og forsker i arbejdsløshed med et særligt fokus på, hvordan arbejdsløse oplever beskæftigelsessystemet og arbejdsmarkedet bredere set.

Andreas Roepstorff er ph.d., professor og viceinstituttleder ved Institut for Kultur og Samfund samt leder af Interacting Minds Centre ved Aarhus Universitet. Andreas er desuden co-PI på forskningsprojektet „HOPE: How Democracies Cope with Covid-19“ og leder en række store, interdisciplinære forskningsprojekter.

Jens Seeberg er ph.d., professor MSO, ved Institut for Kultur og Samfund på Aarhus Universitet. Ud over at lede den antropologiske komponent af forskningsprojektet HOPE leder Jens BIOSINQ-centeret ved Aarhus Universitet, der udforsker og udfordrer grænsefeltet mellem det biologiske og det sociale.

Julie Kampe Ziska er cand.mag. i retorik fra Københavns Universitet og videnskabelig assistent ved forskningsprojektet „HOPE: How Democracies Cope with Covid-19“, hvor hun blandt andet undersøger minoritetsetniske borgeres oplevelser under coronaepidemien.

DANSKE RESUMEER

Asmus Dall Gregersen: Mundbindet som socialt redskab

På baggrund af feltarbejde i Marseille undersøger artiklen de sociale betydninger af mundbindet blandt en gruppe studerende, der deltog som frivillige i et fødevareruddelingsprogram. Artiklen viser, hvordan mundbind skiftede betydning på tværs af sociale situationer og kunne symbolisere både solidaritet og social distance. Ved at konceptualisere mundbindet som et interaktionelt redskab argumenterer artiklen for, at manglende efterlevelse af mundbindspåbuddet ikke nødvendigvis var en moralsk brist, men derimod kunne være et produktivt socialt redskab i konstruktionen af fællesskab og intimitet. I en kontekst, hvor mundbindsbrug var meget udbredt og befordret af myndighederne, blev det at tage mundbindet af over for andre mennesker en stærk markering af personlig nærhed, hvis ikke det blev opfattet som et interaktionelt brud og genstand for sanktioner. Artiklen søger at nuancere forståelsen af mundbindsbrug som en entydigt prosocial adfærd ved at vise, hvordan dets betydning var situationelt konstrueret.

Søgeord: covid-19, mundbind, interaktion, maske, breaching, intimitet

Catrine Sundorf Kristensen, Mette Terp Høybye, Charlotte Nørholm, Malthe Barnkob Lehrmann, Julie Kampe Ziska, Andreas Roepstorff og Jens Seeberg: Viral etnografi

I denne artikel beskriver vi, hvordan den antropologiske komponent af „HOPE – How Democracies Cope with COVID-19: A Data-Driven Approach“ har arbejdet etnografisk under covid-19-epidemien i Danmark. Artiklen illustrerer, hvordan coronavirus' ustabilitet fordrede en kontinuerlig gentænkning af det etnografiske feltarbejde. Coronakrisen skabte en akut situation, hvor forudgående viden og forbindelser til en divers række felter blev centrale for indsamlingen af data om befolkningen i Danmarks oplevelser med Sars-CoV-2. Samtidig med at være objekt for den antropologiske undersøgelse var coronavirus definerende for de metodiske muligheder, idet risikoen for smitte samt restriktioner ansporede til brugen af virtuelle interviews, hurtige graf-elicitationer og indsamling af data fra Facebook. Vi argumenterer for, at mens den etnografiske natur af den enkelte metode varierer, er de samlet og i kombination med teamets personlige erfaringer med livet under coronakrisen og den antropologiske refleksion og teoretisering med til at frembringe en kvasi-etnografi, der åbner for centrale etnografiske ind-

sigter om coronakrisens sociale konsekvenser. Endvidere argumenterer vi for vigtigheden af metodisk fleksibilitet, hvis etnografisk viden skal spille en rolle i håndteringen af situationer som coronakrisen.

Søgeord: coronavirus, etnografi, viralitet, virtuel etnografi, mixed methods, rapid ethnography.

Charlotte Andreas Baarts: Digitale forbindelser. Autoetnografiske udforskninger i en virusinficeret verden

En autoetnografisk beretning forankret i en personlig narrativ om at leve i et papirløst binationalt kærlighedsforhold til en partner bosiddende i udlandet. Verden er inficeret af virus, rejserestriktioner og øget nationalisme, og det politiske klima holder verden over par og familier ufrivilligt adskilt. Samtidig forhindrer virussen også antropologer i at bedrive feltarbejde, i hvert fald i den virkelige verden, hvor man helst skal holde sig for sig selv. Det bliver den digitale verden, der tilbyder sig som sted for feltarbejde. Indvævet i den personlige narrativ udforsker antropologen den autoetnografiske tilgangs potentialer, når den bliver bragt i spil i forhold til deltagelse i digitale fællesskaber. Antropologen undrer sig over, hvad feltarbejdets klassiske nøglebegreber „being there“, „deltagelse“ og „deep hanging out“ vil sige i digitale sammenhænge, og hvordan – endda hvorvidt – man kan erfare kropslig forankethed digitalt. Stemningsfulde litterære greb inviterer læseren ind i den samtidige personlige narrativ og de etnografiske udforskninger af forbindelserne mellem levet liv i den fysiske verden og onlinefællesskabet. Den autoetnografiske tilgang skaber i samspil med de digitale forbindelser en digitalt medieret autoetnografisk resonans, som bliver den metodiske erfaring, der bygger bro mellem etnografiske erfaringer in real life og online. Samtidig forbinder den det forladte menneske med det digitale fællesskab i savnet efter partneren.

Søgeord: autoetnografi, „being there“, „deltagelse“, „deep hanging out“, digital etnografi, autoetnografisk resonans

Pia Juul Bjertrup og Landry Bambara: Er covid-19 elitens sygdom? Fortællinger om ulighed under covid-19-pandemien i Burkina Faso

Covid-19-pandemien har givet anledning til historier, rygter og konspirations-teorier, der spredes hurtigere end selve virussen. De to første covid-19-tilfælde i Burkina Faso blev konstateret i starten af marts 2020, og hurtigt efter spredtes historier, der på forskellig vis forbandt udbruddet med den burkinske elite og dennes forbindelser til det globale nord. I denne artikel undersøger vi vores informanternes fortællinger om covid-19 som en social kritik af ulighed i samfundet

samt en kritik af stigningen af denne ulighed under covid-19-pandemien. Med beskyldninger om politikernes og elitens korrupsion, manipulation, og dårlige moral anfægter vores informanter denne gruppes status på en diskret måde, og covid-19 bliver dermed en anledning for vores informanter til at kritisere, hvad de erfarer som forkert og uretfærdigt i samfundet. Endvidere viser vi, hvordan fortællingerne om, at covid-19 er et politisk komplot, bliver attraktive, idet de hæmmer legitimiteten af covid-19-restriktionerne og dermed retfærdiggør en overtrædelse af dem. Vores informanter erfarer covid-19-sygdom og -symptomer som fraværende, og her demonstrerer vi, hvordan deres covid-19-lignende symptomer hverken bekræftes eller afkræftes som covid-19-smitte. I denne forbindelse påpeger vi uligheden i adgangen til diagnostiske tests og viser, hvordan denne diagnostiske ulighed også er med til at skabe vores informanters erfaringer med og fortællinger om covid-19 som elitens sygdom.

Søgeord: covid-19, fortællinger, social kritik, ulighed, Burkina Faso

Magnus Paulsen Hansen, Sabina Pultz & Helene Jepsen: Planer om et job? Et studie af arbejdsløhedsoplevelsen under coronakrisen i Danmark

I en dansk kontekst har arbejdsløse været styret gennem aktiveringspolitik i årtier, men under coronakrisen blev disse aktiveringspolitikker midlertidigt suspenderet. Hvad sker der, når en del af beskæftigelsessystemet sættes på hold som følge af pandemien, og hvordan former det oplevelsen af at være arbejdsløs? Baseret på dybdegående interview med 25 arbejdsløse under coronakrisen anvender vi Laurent Thévenots sociologi om engagementsregimer og undersøger, hvordan arbejdsløse henholdsvis engagerer sig i og underlægges forskellige engagementer. Vi undersøger, hvordan den arbejdsløses egne planer om at finde et job spiller sammen med eller står i spændingsforhold til andre engagementer. Artiklen bidrager med en undersøgelse af arbejdsløhedsoplevelsen under krisen, herunder hvordan suspenderingen giver mulighed for at undersøge virkningerne af den aktive beskæftigelsesindsats igennem dens fravær.

Søgeord: coronakrisen, engagementsregimer, arbejdsløshed, Danmark, aktiv beskæftigelsespolitik

ENGLISH SUMMARIES

Asmus Dall Gregersen: The Face Mask as a Social Tool

Based on fieldwork in Marseille, this article investigates the social meanings of the medical face mask among a group of students that volunteered in a food distribution program. The article shows how the meaning of face masks shifted across social situations and could symbolise both solidarity and social distance. By conceptualising the face mask as an interactional tool, the article argues that non-compliance to the face mask directive was not necessarily a moral breach, but rather could be a productive social tool for the construction of community and intimacy. In the context of widespread use of face masks, a practice promoted by authorities, the action of removing it in the presence of others became a strong marker of personal proximity, if it was not experienced as an interactional breach and submitted to sanctions. The article seeks to nuance the understanding of face mask use as an unequivocal prosocial behaviour by showing how its significance was situationally constructed.

Keywords: covid-19, face mask, interaction, masks, breaching, intimacy

Catrine Sundorf Kristensen, Mette Terp Høybye, Charlotte Nørholm, Malthe Barnkob Lehrmann, Julie Kampe Ziska, Andreas Roepstorff & Jens Seeberg: Viral Ethnography

In this article we describe the work of the anthropological component of the research project “HOPE – How Democracies Cope with COVID-19: A Data Driven Approach” during the COVID-19 epidemic in Denmark. The article illustrates how the unsettled state of the virus afforded a continuous rethinking of the ethnographic fieldwork. Due to the acute state of the corona-situation, the ethnographic team relied on pre-existing knowledge about and connections to a diverse range of fields in order to establish rapid access and to start collecting data on the Danish population’s experiences with SARS-CoV-2. While being the object of anthropological inquiry, the virus also defined the methodological possibilities, as risk of contagion, and restrictions incited the use of virtual interviews, quick graph-elicitations and data extraction from Facebook. While the ethnographic nature of each individual method can be discussed, we argue that they, in combination with the team’s personal experiences of life during the corona-crisis as well as anthropological reflection and theorization, conjure up a

quasi-ethnography, which allows for central ethnographic insights into the social consequences of the corona-crisis. Furthermore, we argue that for ethnographic knowledge to play a contributing role in handling a situation like the corona-crisis, methodological flexibility is central for ethnographic knowledge to play a contributing role in handling a situation like the corona-crisis.

Keywords: corona virus, ethnography, virality, virtual ethnography, mixed methods, rapid ethnography

Charlotte Andreas Baarts: Digital Relationships. Autoethnographic Explorations in a Virus Infected World

An autoethnographic account based on a personal narrative of being in a bi-national non-married relationship to a partner residing abroad. The world, infected by a virus, travel restrictions, increased nationalism and the political global climate keeps non-married couples and families involuntarily separated on different continents. The virus also keeps anthropologists from doing fieldwork, at least in real life, everyone is expected to keep to oneself. The digital world becomes the site for doing fieldwork. Braided into the personal narrative, the anthropologist explores the potentials of using autoethnography in digital communities. What do the classical fieldwork concepts, “being there”, “participation”, deep hanging out, imply in a digital setting, and how, or is it possible to experience bodily groundedness digitally. The evocative, literary text invites the reader into the personal narrative, and simultaneously into the ethnographic explorations of connections between lived in real life and the online community. The autoethnographic approach combined with being part of a digital community makes the anthropologist experience a “digitally mediated autoethnographic resonance”. This resonance becomes the methodological experience that bridges ethnographic experiences in real life with online experiences. Simultaneously the resonance connects the personally desolated individual with the digital community in the continuously infected world and in the longings for the partner.

Keywords: autoethnography, “being there”, “participation”, “deep hanging out”, digital ethnography, autoethnographic resonance

Pia Juul Bjertrup & Landry Bambara: Is Covid-19 a Disease of the Elite? Stories about Inequality during the Covid-19 Pandemic in Burkina Faso

With the covid-19 pandemic, stories, rumors and conspiracy theories have circulated and spread faster than the virus itself. In Burkina Faso, the two first covid-19 cases were identified in early March 2020, and soon after stories circulated,

which in various ways connected the outbreak with the Burkinabe elite and their connections to the global north. In this paper, we examine our interlocutors' stories about covid-19 as a social critique of inequality in society and a critique of the increased inequality during the covid-19 pandemic. By accusing politicians and the elite of corruption, manipulation and bad morals, our interlocutors discretely challenge their status, and in that way, covid-19 becomes an occasion for our interlocutors to criticize what they experience as wrong and unjust in society. Furthermore, we show how stories about covid-19 as a political plot become attractive, as they delegitimize covid-19 restrictions and thus justify lack of compliance. Our interlocutors experience covid-19 disease and symptoms as absent, and here we demonstrate how their covid-19 similar symptoms are neither confirmed nor disconfirmed as covid-19 infection. In this context, we point out the inequality in the access to covid-19 diagnostic tests and show how this diagnostic inequality is part of shaping our interlocutors' experiences with and stories about covid-19 as the disease of the elite.

Keywords: covid-19, stories, social critique, inequality, Burkina Faso

Magnus Paulsen Hansen, Sabina Pultz & Helene Jepsen: Planning for a Job. The Trying Experience of Unemployment during the Covid-19 Crisis in Denmark

In Denmark, unemployed people have been governed through activation policies for several decades; however, during corona epidemic these were temporarily suspended. What happens when part of the system is put on hold and how does that effect the experience of being unemployed? Based on in-depth interviews with 25 unemployed people, we apply the theoretical framework of regimes of engagement developed by Laurent Thévenot as we explore how unemployed people engage in and are subject to various regimes. In doing so, we explore how the plan of the unemployed cooperates or creates tension between engagements in other areas in life. Thus, the suspension gives an opportunity to examine the effects of the active labour market programs through its absence.

Keywords: covid-19, regimes of engagement, unemployment, Denmark, active labour market policies

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4.-verdensfolk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategoriseringer af omverdenen. I dette nummer bringes eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætninger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanliggender, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder, kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturerne mv.

37. MELLEEMØSTEN Udsolgt.

38. BØRN har kun sjældent været del af det antropologiske genstandsfelt. Her belyses antropologiske perspektiver på børn og unge: Hvordan opfattes børn, hvad indebærer socialisering, og hvilke perspektiver og erfaringer har børn i forhold til deres omgivelser forskellige steder i verden?

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

40. OVERGANG ser på den antropologiske videnskab og den videnskabelige antropologi anno 2000. Hvilke erkendelser har overlevet 1980'ernes faglige selvrensagelse, og hvilke epistemer hører fortiden til? Hvilke klassiske antropologiske dyder kan dårligt undværes, og hvad er forholdet mellem anvendt antropologi og grundforskning?

41. ILLUSION har ofte negative konnotationer i retning af indbildning og forvrænget virkelighedsopfattelse. Her fokuseres på illusion som et empirisk forhold, dets kreative element i sociale og kulturelle sammenhænge samt dets virkemidler og konsekvenser.

42. DANSKHED Mens antropologer og andre analytikere dekonstruerer nationale fællesskaber, egenskaber og identiteter, polemiserer dette nummer ved at undersøge, hvordan og hvorvidt danskheden faktisk *er*: danske dufte, toner, omgangsformer, filmskatten og højskolesangbogen med mere. Er der tale om særligt danske forhold eller blot om forhold i Danmark?

43-44. SAMLING undersøger samlinger og samlere og overvejer begrebets betydning for antropologien. Kategorier bringes sammen i nye konstellationer: museale dyrekategoriseringer, frimærkesamlinger, etnografiske samlinger, komplette samlinger, plane-spottere, klunsere, jæger-samlere og kunstsamlere.

45. KRITIK sætter fokus på den engagerede videnskab og videnskabsmand. Kritisk antropologi er ikke ny, men øget forskning og deltagelse i løsning af samfundsproblemer synes at skærpe den kritiske bevidsthed og kravet om stillingtagen. Hvad betyder det for den videnskabelige erkendelse og metode?

46. VOLD undersøger, hvorledes vold indgår i menneskers forestillinger og dagligliv. Temaet præsenterer et kontinuum af vold – mellem enkelte individer til vold omfattende en hel befolkning og afspejles i artikler om vold mod kvinder, overgreb på indfødte folk, civile lynchninger, borgerkrig, befrielseskrig og statsterror.

47. BYER I undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Abomey, Hanoi, Hby, Honolulu, København, København, Marseille, Máskat, Montreal og Mumbai.

48. BYER II undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Nuuk, Paris, Rio de Janeiro, Sarajevo, Shanghai, Skopje, Sun City, Sun City, Teheran og Århus.

49. PENGE handler om fjer, muslingeskaller, medaljoner, jetoner, betalingskort, bankoverførsler, mønter, sedler og andre værdier, som vises frem, gemmes væk, øremærkes og udveksles. Penge påvirker relationer og samfund og er derfor anledning til moralske og politiske problemstillinger om fællesskab og individualitet, magt og afmagt, ulighed og hierarki, følelse og marked.

50. SLÆGTSKAB er som antropologisk forskningsfelt i de sidste årtier blevet kraftigt udfordret. Nye betingelser forårsaget af udviklingen inden for den lægevidenskabelige forplantnings- og genteknologi samt presset fra ændrede globale forhold, gamle og nye krige og sygdomsepidemier skaber rum for helt nye kreative tankegange og praksis i slægtssammenhæng.

51. ARBEJDE er et „institutionaliseret“ begreb, i den forstand at betydningen af ordet ikke er noget, vi almindeligvis tænker over, men nærmere noget, vi tænker *med*. Det giver anledning til overvejelser om og perspektiver på, hvordan arbejde skal begribes, samt hvordan begrebet tillægges mening i forskellige sociale og kulturelle sammenhænge – i en tid, hvor arbejdet synes at fylde stadig mere i vores liv og bevidsthed.

52. HUKOMMELSE er et socialt fænomen med et vigtigt politisk aspekt. Udtrykt i repræsentationer af fortiden danner hukommelse, social og kollektiv, udgangspunktet for et samfunds selvforståelse og legitimering. Et samfunds „hukommelse“ refererer ikke nødvendigvis til et verificerbart fænomen i fortiden. Den kollektive hukommelse er kreativt skabende og udtrykker sig ud over i samfundsformer i materiel kultur og i kroppe.

53. KOGNITION tager bestik af den „kognitive revolutions“ betydning for aktuel antropologisk forskning. Værdien af dette nye teoretiske paradigme demonstreres og diskuteres i antropologiske analyser af religion, sprogtilegnelse, drømme, videnskabelig viden m.m.

54. LYD Udsolgt.

55. PERSON er ikke i sig selv antropologiens centrale omdrejningspunkt, det er derimod *relationen* mellem mennesker. Felten er fuld af mennesker, som vi umiddelbart identificerer som særskilte personer med egne livshistorier og -mål. Men hvad er egentlig en person? Hvordan skal vi forstå forholdet mellem individet og det sociale? Eksisterer der et „vi“ før et „jeg“ – eller forholder det sig omvendt? Hvorledes håndterer antropologien møder mellem forskellige personopfattelser? Nummeret undersøger sådanne spørgsmål og de metodiske, teoretiske og politiske udfordringer, der følger heraf.

56. KULTURMØDE bruges i stigende grad til at beskrive og forklare, hvordan personer med forskellig etnisk, kulturel eller national baggrund bringes sammen og undertiden støder sammen. Begrebet „kulturmøde“ blev fundet analytisk ufrugtbar og derfor opgivet i antropologien i 1960'erne. I de senere år har ikke-antropologiske kulturstudiefag været med til at sætte nye dagsordener for, hvilke temaer og angrebsvinkler der kan være relevante for at forstå det mudrede felt, som man – i mangel af bedre? – på ny betegner kulturmøder.

57. LOV OG RET Krav og ønsker fra individer og hele befolkningsgrupper formuleres i stigende grad inden for rammerne af et rettighedssprog, og en retlig forståelseshorisont spiller en stadig større rolle. Hvordan påvirker denne udvikling antropologiske studier af lov og ret? Dominerer rettighedsdiskursen i lige så høj grad på det empiriske plan som på det ideologiske? Er rettigheder mere tale end handling? Og hvordan spiller andre, ikke-legale forestillinger om retfærdighed sammen med retssamfundets juridiske univers?

58. SYGDOM vil belyse sammenhænge mellem forskellige fællesskabs/kulturers sygdomsopfattelser og håndteringer af sygdomme: Hvilke konflikter og løsninger opstår i og mellem forskellige fællesskaber, og hvilken placering gives eller tiltager de syge sig? Hvordan medvirker fællesskaberne til produktionen af sygdom, og hvilke muligheder har såvel det samlede fællesskab som de enkelte individer for at forebygge og behandle sygdomme?

59/60. HUS OG HJEM Hjemmet udtrykker et forhold mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet, her især huset, som er ladet med betydning i form af bl.a. tilhørsforhold og ejendomsret. Det understøtter identitet og fællesskaber i form af familieliv, men er også platform for differentieringer mellem køn og generationer. Hjemmet er kort sagt et socialt og kulturelt fænomen, som udfoldes i form af forskellige praktikker – det er noget, man gør.

61. MAGI spillede en vigtig rolle i den klassiske antropologi som en indfaldsvinkel til forståelsen af de indfødtes særlige symbolske og rituelle handlinger for at nå ønskede mål. Siden er det blevet almindeligt at betragte magi mere bredt som et af mange forsøg på at håndtere usikkerhed i det moderne samfund. Magi kan således betegnes som en særlig form for menneskelig handling, hvor bestemte ord, genstande eller fænomener tillægges en indflydelse eller kraft, som ligger ud over ordene, genstanden eller fænomenet i sig selv. Magi er det kreative felt, hvor ønsker og håb kan udtrykkes og måske lede til eftertragtede mål.

62. SKOLE Skolen vil altid være et udtryk for et bestemt samfund med dets særlige værdier og strukturer. Den vil have til hensigt at bidrage til formationen af dette samfund ved at søge at skabe gode borgere. Derfor udgør skolen en arena, hvor der dagligt kæmpes om, hvilke kulturelle værdier, hvilken fortolkning af historien og hvilke samfundsmæssige normer der skal være gældende. Skolen bidrager dermed til komplicerede eksklusions- og inklusionsprocesser både i materiel, social og kulturel forstand og dermed til konstruktionen af forskellige former for medborgerskab.

63. FREMTID. Orienteringen mod fremtiden er en orientering mod verden med konkrete udtryk. Forholdet til fremtiden kan ses som et udgangspunkt for handling. Samtidig er uvished og mangel på kontrol over fremtiden en realitet

for store dele af verdens befolkning. Ideen om fremtiden kan derfor også være præget af desillusion, magtesløshed og håbløshed.

64. KLIMA Antropologien har gennem tiden beskæftiget sig med økologi som kulturelt og politisk fænomen og i det hele taget stadig afsøgt grænserne eller gensidigheden mellem natur og kultur. Klimaforandringerne tvinger endnu en gang antropologer til at udforske forholdet mellem mennesker og deres omgivelser, når ekstreme vejrbegebenheder, ændringer i årstidsmønstre, udsving i forekomster af naturressourcer og andet er blevet hverdag for mennesker kloden rundt.

65-66. TAVSHED Det kan undertiden være svært at identificere tavsheder i en aktuel, dominerende tradition, fordi vi typisk er en del af den. Men man kan uforvarende komme til at tale om det usigelige, og andres reaktioner vil snart gøre en opmærksom på, at man er ude i noget farligt. Man vil måske blive tiet ihjel eller disciplineret på anden vis. Tavsheder er ofte foruroligende og sigende. Men hvad siger de? Hvad dækker de over?

67. VERDEN(ER) Udsolgt.

68. OVERSKRIDELSER sætter fokus på et af antropologiens klassiske begreber (transgression) og udforsker forholdet mellem grænse og overskridelse og de bevægelser i kategoriseringssystemer og mulighedsrum, det medfører at krydse en grænse eller trodse et forbud. Hvad er overskridelser, og hvad kan begrebet bruges til? Er det grænserne, der fremhæver overskridelserne, eller overskridelserne, der fremhæver grænserne? Hvordan bruges begrebet overskridelse i nutidigt antropologisk arbejde?

69. FÆNOMENOLOGI belyser krops- og hverdagsfænomenologiens rolle i antropologisk teorihistorie og diskuterer og illustrerer traditionens metodiske og analytiske potentiale og begrænsninger. Et centralt mål for den fænomenologisk inspirerede forskning er at redegøre for de kulturelle grundantagelser og kropsliggjorte færdigheder, der organiserer menneskets prærefleksive engagement med omverdenen. Denne ambition rejser vigtige metodologiske spørgsmål omkring produktion og skriftlig formidling af viden om de aspekter af det sociale liv, der normalt undslipper refleksion og fortolkning.

70. OPTIMERING sætter fokus på menneskets stræben efter at selvudvikle, forandre og forbedre ved hjælp af en mangfoldighed af teknologier og medicinske produkter og servicier, som får afgørende betydning for menneskers selvforståelse og gør kroppen, livet og selvet til et personligt projekt. Tendensen er særligt tydelig inden for sundhed, selvudvikling og kropslig og mental perfektion. Temanummeret går i dybden med eksempler på optimeringspraksisser og de sociale og kulturelle sammenhænge, de eksisterer i, og undersøger, hvordan de forskellige

teknikker og praksisser påvirker hverdagsliv og forståelsen af, hvad det vil sige at være menneske.

71. BEHANDLING stiller skarpt på begrebet behandling, som synes at være det umiddelbare og selvfølgelige svar på mange og meget forskelligartede sociale problemer i dagens Danmark. Hvad forventes samfundet at tilbyde som modtræk til eller afhjælpning af problemer som fx alkoholmisbrug, narkomani, ludomani, spiseforstyrrelser, sexafhængighed og vold? Svaret er behandling. Et ansvarligt samfund kan ikke undlade at tilbyde behandling. Men hvad er behandling egentlig for en størrelse? Hvad betyder behandling? I hvilken udstrækning giver det mening at tale om behandling af diverse identificerede sociale problemer?

72-73. VELFÆRDSSTATEN præsenterer antropologiske bud på, hvordan velfærdsstaten, dens udvikling og forandringer kan forstås. Med udgangspunkt i Ove Kaj Pedersens bog *Konkurrencestaten* (2011) vil temanummeret diskutere konkrete empiriske cases fra de forskellige sektorer af velfærdsstaten og samfundslivet.

74-75. INNOVATION fremlægges og analyseres typisk ud fra et vestligt markedsorienteret perspektiv med fokus på økonomisk værdiskabelse. Dette nummer præsenterer antropologiske perspektiver på innovation og belyser innovative praksisser og forståelser på tværs af etnografiske kontekster. Det byder på 1) kritiske analyser af innovation som begreb i nutidens markedsorienterede samfund, 2) antropologiske bidrag fra vestlige og ikke-vestlige samfund og 3) diskussioner af en tilsyneladende tæt kobling mellem innovation og antropologi, herunder konkrete eksempler på antropologers arbejde med innovation.

76. GENRE udspringer af MEGA-seminaret i 2015, hvor arrangørerne slog et slag for en debat om antropologiske genreeksperimenter under rubrikken „alvorlig leg“. Målet for temanummeret er at fortsætte den „alvorlige leg“ med praksis og fremstilling. Det vil derfor være en platform for forsøg med og refleksioner over nye etnografiske metoder og eksperimenterende fremstillingspraksis.

77. ANTROPOLOGISK ETIK diskuterer vores rolle som forskere og stiller spørgsmålet: Hvem producerer vi egentlig viden for, og hvad er de etiske, sociale og politiske konsekvenser af vores forskningspraksis? Nummeret tager afsæt i nyere debatter om antropologiens relevans. Hvordan udvælger vi bestemte forskningsområder, og hvis interesser reflekterer det? Hvordan navigerer vi mellem forskelligartede krav til vores forskning? Hvad vil det egentlig sige, at antropologi som akademisk disciplin er forpligtet på sine felter?

78. DYSTOPIER Vi lever i en tid, hvor dystopier er blevet en fremherskende politisk teknologi. Dette nummer sætter fokus på dystopierne og særligt brugen

af skræmmende skildringer af samfundsformer og scenarier i forskellige sociale og politiske sammenhænge. Det analyserer således dystopier – i politik, i miljø og klima, i religion og teknologi, deres form, iscenesættelse og politiske anvendelse. Hvordan kan vi beskrive og begribe de refleksioner over menneskets, naturens og samfundets skrøbelighed, som dystopierne indebærer? Og hvad er effekten af dystopier som ny politisk teknologi?

79. DATA Hvordan identificeres og indhentes data, og hvordan behandles data implicit og eksplicit analytisk? Og hvad sker der, når data bliver „big“? Temanummeret beskæftiger sig med nye tilgange til og forståelser af videnskabelige data i antropologien og samfundsvidenskaberne i bredere forstand. I antropologien arbejdes der på forskellige måder med data, og temanummeret vil bringe disse forskellige måder frem i lyset samt diskutere og måske udvide rammerne for, hvad antropologisk viden kan bestå i.

80. UNDSKYLD Undskyldninger har fået stadig mere plads i nationale selvfortællinger. Flere stater er gået ind i arbejdet med at adressere de mere tvivlsomme kapitler i deres historie. Fortidens kolonimagtslande har delvist påtaget sig skyld for tidligere henlagte forbrydelser, for eksempel Frankrigs undskyldning til dets tidligere caribiske kolonier og statsminister Lars Løkke Rasmussens tilnærmelsesvis undskyldning for Danmarks rolle i slavehandlen i Dansk Vestindien. Dette nummer omhandler hele og halve undskyldninger, for eksempel i forbindelse med postkoloniale familiehistorier og repatriering af kulturarv.

81-82. TEKNOLOGI undersøger samspillet mellem mennesker og teknologi. Feltet spænder vidt fra fænomener som robotter, droner, overvågning og bioteknologi til energi, klima, transport, sociale medier og medicinske teknologier. Teknologi har altid været en del af det antropologiske projekt, men i nyere tid har det også givet anledning til faglig specialisering, der optræder under navnet teknoantropologi.

83. ARTER Fokus på (andre) arter inviterer til at kulegrave, hvad vi ved eller påstår at vide om mennesket, dets klassifikationer og relationer – og dets forhold til alt det, som i forskellige perioder har ligget uden for det menneskelige. I dette temanummer vil vi derfor kaste lys over nogle af de måder, hvorpå arter indgår i nye sociale relationer.

84. BØN Hvad vil det sige at bede? Hvilke ideer om virkning og virkelighed er indlejret i forskellige former for bønsspraksis? Og hvordan kan bøn fungere som en komparativ ramme for en antropologisk beskæftigelse med sociale dynamikker? Disse temaer ønsker vi at stille skarpt på i dette temanummer gennem en udforskning af konkrete typer af engagement med bøn.

85. VIRUS „En tsunami af virus truer“, kan man læse i medierne. COVID-19 har ramt os i foråret 2020, og de fleste har fået vendt op og ned på deres liv nærmest fra den ene dag til den anden. Hvad gør coronakrisen ved folk i Danmark og resten af verden? Hvordan reagerer de på smittefare og usikkerhed? Hvad gør den ved folks oplevelse af staten som markant aktør? Sker der en aktualisering af „samfundssind“ og nationalfølelse? Hvordan fungerer balancen mellem tvang og frivillighed? Hvad findes af konspirationsteorier?

86. ALDRING Aldring er et voksende antropologisk forskningsfelt. Dels er aldring ikke en tilstand, men en proces, som erfares hele livet, dels er aldring et uafværgeligt biologisk fænomen, hvis tolkning afhænger af den kulturelle og sociale kontekst. Hvordan formes aldring og alderdom i forhold til familien eller lokalsamfundet eller i mødet med sundhedssystemet og plejesektoren? Hvordan erfarer de ældre egen aldring? Hvordan rolle spiller faktorer som køn, familieforhold eller social baggrund for den enkeltes håndteringsstrategier?

